

MAPOVÁNÍ ZMĚN: ŠKOLA, RODINA, VOLNÝ ČAS A HODNOTY

Miroslav Rendl – Alena Škaloudová

OBSAH

Kdo jsou a z jakých rodin pocházejí (základní charakteristiky souboru)

Volný čas

Obliba čtení

Kulturní aktivity a elektronická média

Sport

Ostatní koníčky a činnosti ve volném čase

Aktivity s rodiči

Co považují v životě za důležité

Hodnotové deklaráce

Přání

Jak se chovají rodiče ve vztahu ke škole

Postoj dětí ke škole jako místu učení

Oblíbenost předmětů

Oblíbené předměty

„Neutrální“ předměty

Neoblíbené předměty

Postoj dětí ke škole jako místu sociálních kontaktů

Prospěch jako parametr školní kariéry

V čem se liší dobří a špatní žáci

Agregované znaky – pokus o shrnutí

Faktorová analýza

Chlapci

Dívky

Změny v determinaci školní úspěšnosti a další vzdělávací dráhy

Závěr

V r. 1991 jsme zadali na třech pražských školách tehdejším žákům šesti sedmých tříd (celkem šlo o 160 dětí) dotazník mapující některé fenomény jejich života ve škole, doma a ve volném čase. Vedle dotazníkových dat jsme pak měli k dispozici ještě prospěch dětí na konci sedmé třídy. Šlo nám tehdy o jakousi předběžnou představu rámcových charakteristik dětí v terénu, ve kterém jsme se chtěli pohybovat.¹

Kromě elementárního shrnutí skutečností a názorů dětí jsme data využili ke zkoumání souvislostí školní kariéry a další plánované vzdělávací dráhy. Kombinovali jsme k tomuto účelu primární odpovědi do agregovaných znaků či parametrů se snahou postihnout základní charakteristiky rodinného zázemí, způsob výchovného působení v rodině, postoje žáka ke škole, vzdělávací ambice jeho i rodičů, aktivitu ve volném čase a hodnotovou orientaci.²

¹ Šlo o tři školy v oblasti Prahy, která už nepatří do historického centra, ale zdaleka také není sídlištní periferií. Je tvořena převážně poválečnou činžovní zástavbou, lze ji považovat za sociálně stabilizovanou. Za výraznější odlišnost od běžného standardu lze snad považovat existenci sportovních tříd v jedné z nich. V obou šetřeních byla jedna sportovní třída zahrnuta.

² Viz Rendl, 1992. Původními autory dotazníku jsou Zdena Čermáková a Dalibor Holda.

V r. 2002 dospěla do obdobné fáze své školní kariéry věková kohorta dětí, v jejímž rámci jsme od r. 1994 prováděli podrobný longitudinální výzkum, sledující děti od počátku až do konce jejich školní docházky. To pro nás bylo podnětem, abychom se pokusili zachytit změny uplynulých jedenácti let také prostřednictvím odpovědí na tytéž otázky, jaké jsme kladli v r. 1991. Znění dotazníku jsme v maximální míře zachovali, administrovali jsme jej na stejných třech školách a v analogických třídách. Vzhledem k prodloužení ZŠ jsme jako analogické zvolili poslední čtvrtletí osmé třídy – tedy opět období před volbou pokračování další školní dráhy. Opět jsme zadali dotazník všem osmým třídám v daných školách – šlo o 7 tříd a celkem o 130 žáků, přibližně o rok starších než tomu bylo v r. 91.

V naší kapitole se snažíme jednak podat jakousi mozaiku změn, jak se projevíly v dílčích aspektech postihovaných jednotlivými položkami dotazníku, jednak nastínit obecnější tendence vývojových posunů, uvažujeme o změnách determinace školní úspěšnosti a další vzdělávací dráhy.

V některých ohledech srovnáváme svá zjištění s výsledky Petra Saka. Pokud bychom měli ambici diskutovat naše výsledky v kontextu sociologických výzkumů dětí a mládeže v ČR, vyžadovalo by to zřejmě zahrnutí mnoha dalších výzkumů. Sakovy práce (Sak, 2000; Sak, Saková, 2004) však byly pro nás v danou chvíli nejdostupnější.

KDO JSOU A Z JAKÝCH RODIN POCHÁZEJÍ

V obou šetřeních jsou rovnoměrně zastoupeni chlapci a dívky.

Z hlediska **vzdělání rodičů** můžeme soubor popsat velmi podobně jako ten z r. 91.³ Celkově lze pozorovat mírné posuny směrem k častějšímu zastoupení vyššího vzdělání. Ze 116 dětí, u nichž jsou údaje dostupné, má alespoň jednoho rodiče vysokoškolačka 41 % dětí (v r. 91 to bylo 34 %), alespoň jednoho rodiče s maturitou má asi 40 % dětí (stejně jako v r. 91), jen vyučené rodiče má 19 % dětí (v r. 91 to bylo přes 25 %).⁴

Asi čtvrtina otců je vyučena, středoškolské vzdělání s maturitou má třetina a vysokoškolské vzdělání další třetina. (Zbytek tvoří chybějící údaje.) U matek tvoří nejvýraznější skupinu matky s maturitou (skoro polovina souboru), která je doplněna pětinou matek s výučním listem a čtvrtinou vysokoškolaček. Podíl rodičů, kteří dosáhli pouze základního vzdělání, je v souboru zanedbatelný – jde o 1 otce a 1 matku.

Z hlediska **profese** je zhruba po jedné pětině otců zaměstnáno v kategoriích „fyzická práce ve službách“, „jakýkoli druh soukromé činnosti“ a jako „vysokoškolský specialista“. Oproti r. 91 zaznamenáváme pokles „fyzické práce ve službách“ a naopak nárůst „VŠ specialistů“. Zbylé kategorie „fyzická práce v průmyslu“ a „úředník“ tvoří stejně jako v r. 91 10–15 % otců.

Oproti r. 91 poněkud vzrostl podíl matek, které nepracují (ze 7 % na 12 %), nejde však o změnu signifikantní. Výraznější změnou v povolání matek je oproti r. 91 pokles podílu

---

Dotazník, který včetně elementárních výsledků uvádíme v příloze, obsahuje 120 položek zahrnutých v 73 otázkách. Většina položek byla uzavřených, 12 položek polootevřených a 11 otevřených. Tematicky členili autoři dotazníku položky do čtyř okruhů: typ rodinné výchovy, vztah rodičů ke školní přípravě (kontrola a podíl na této přípravě), vztah žáka ke škole a žák jako subjekt (činnosti ve volném čase, hodnoty a cíle, sebehodnocení). Při zpracování dat jsme ovšem využívali i jiné tematické konfigurace položek, umožňující např. detailnější rozlišení různých aspektů, než toto původní členění.

³ Celkem 10 respondentů se odpovědí na vzdělání a povolání otce a matky zdrželo. Někteří další nevěděli, jakého vzdělání rodiče dosáhli – jejich počet oproti r. 91 poněkud klesl. V obou šetřeních platí, že vzdělání svých rodičů neznali především žáci s podprůměrným prospěchem. Jednou z charakteristik těchto žáků zřejmě je, že škola, včetně vzpomínek rodičů na jejich školní dráhu, není častým předmětem rodinného diskursu.

⁴ Celkově ovšem složení souboru z hlediska vzdělání rodičů nevykazuje ve srovnání s r. 91 statisticky významné změny.

kategorie „úředník“ (ze 49 % na 34 %), doprovázený mírným růstem v kategorii „VŠ specialista“.

Většina respondentů pochází z rodin s více dětmi, **počet jedináčků** oproti r. 91 dokonce poklesl o 5 % na necelých 18 %. Stále daleko nejčetnější je případ rodiny se dvěma dětmi (62 %), jen mírně častěji než v r. 91 jsou zastoupeny rodiny se třemi dětmi. Asi třetina respondentů je ze sourozenců v rodině nejstarší.

Pokud stejně jako v r. 91 budeme z odpovědi na otázku, zda s nimi doma bydlí otec, odhadovat počet **rozvedených rodin**, pak tento počet poněkud klesl (přibližně z 21 % na 13 %), nejde však o změnu signifikantní.

VOLNÝ ČAS

Obliba čtení

Pokud jde o **knihy**, v r. 91 byla na otázku „*Baví tě číst knížky?*“ většinová odpověď (61 %) „*ano, baví, čtu rád(a)*“, dnes se k ní přiklání 45 % dětí. Naopak dříve výjimečnou odpověď (2 %) „*nebaví, čtu jen to, co musím znát do školy*“ volí dnes nezanedbatelných 17 % dětí.

Zároveň se zvýšily rozdíly mezi chlapci a dívkami, konstatované už v r. 91. U dívek spočívá změna jen v tom, že se objevilo necelých 8 % děvčat, které číst knížky nebaví (v r. 91 nebyla mezi dívkami taková žádná), a zhruba o tento podíl klesl počet „náruživých“ čtenářek. U chlapců klesl podíl těch, kteří čtou rádi, na polovinu (z 53,7 % na 27,3 %). Těch, které to „*nebaví a čtou jen to, co musí znát do školy*“, je dnes mnohem více než dříve (25,8 % oproti 3,7 % v r. 91).

Knihy jako dárky k různým příležitostem jsou méně časté než dříve. *Pravidelně* je sice dostává stejně jako dříve téměř třetina dětí, zvýšil se však počet dětí, které knihy nedostávají vůbec, a to z 6 % na 18 %. (Změny jsou statisticky významné.)

U chlapců jsou případy, že knihy nedostávají, více než třikrát častější než u děvčat (27,8 % oproti 7,8 %). Naopak mezi dětmi, které dostávají knihy pravidelně, je dvojnásobně více dívek (39,1 % oproti 19,7 % chlapců). (Jde o statisticky vysoce významné rozdíly, které jsme v r. 91 nezaznamenali. Zdá se, že korespondují se zmíněnými rozdíly v oblíbě čtení.)

Ve stejném směru jde pokles zájmu rodičů o to, co dítě čte. Četnost odpovědi, že se o to téměř nezajímají, se zvýšila (ovšem statisticky nevýznamně) z 24 % na 35 %.

Vlastní knihovna stále ještě patří k typickým předmětům, které děti vlastní (samy nebo se sourozencem), i když podíl dětí bez knihovny stoupl z 6 % na 11 %.

Objevil se tu však statisticky vysoce významný rozdíl, který v r. 91 ani v náznaku neexistoval. Knihovnu má pro sebe 65 % dívek, ale jen 41,5 % chlapců, naopak ji nemá ani se sourozencem 21,5 % chlapců, kdežto mezi dívkami takový případ nenajdeme. Je to jeden z aspektů změněného vztahu chlapeckého podsouboru ke knihám a čtení.⁵

---

⁵ Podle Saka (2004) vlastnilo ve skupině 15 – 18letých v r. 94 knihovnu asi 33 %, v r. 2002 přibližně 18 % (údaje odečítáme z dosti schematického grafu (s. 188). Jsou to čísla zcela odlišná od našich údajů a nevíme, zda je přičíst specifice našeho souboru (např. tomu, že jde o pražské žáky?) nebo odlišné metodice.

Podobně nevíme, jak rozumět údaji, že knihovnu „má“ 31% mladých (15 – 30 let) a „používá“ ji dalších 46 %. Knihovna, kterou člověk má, tzn. jeho osobní, je termín sémanticky dosti odlišný od toho, co se může mít na mysli „používáním“ knihovny – totiž knihovny veřejné. „Chodit do veřejné knihovny“ a „nemít vlastní

V otázkách, které nejsou zaměřeny výslovně na čtení, nýbrž na víkendové aktivity a na koníčky, uvádějí děti (v obou šetřeních a zároveň v obou otázkách) čtení s přibližně stejnou frekvencí (5 – 7 %).⁶

Velkou změnu vidíme v odběru **denního tisku**. Na úkor odběru periodických časopisů výrazně stoupl počet rodin, které odebírají především bulvární tisk, případně tisk nekupují vůbec. Zajímavé je, že se tu opět statisticky významně liší chlapci a dívky. K uvedené změně přispívají obě pohlaví, ale nanejvýš bulvárního tisku uvádějí v 64 %, kdežto dívky ve 43 %, standardního denního tisku (MFD, Právo, LN, HN) chlapci v 22 %, dívky ve 43 %. Mohou se v tom tak výrazně lišit rodiče chlapců a dívek? Kloníme se spíše k názoru, že odpovědi jsou zřejmě také výrazem zájmu respondenta a tedy výrazem toho, že chlapci mnohem méně reagují na standardní tisk. Mohlo by to být konzistentní s jejich mnohem horším vztahem ke čtenářství.⁷

Kulturní aktivity a elektronická média

Zajímalo nás mj., jak rozšířené je **sledování televize**, považované tradičně za pasivní konzumní postoj ke kultuře. Většinou odpovědi dětí zůstává, že se na televizi dívají „denně, ale jen na pořady, které mě zajímají“. Její frekvence však poklesla oproti r. 91 o 10 % (na 67,5 %). Naproti tomu se zvýšil o 13 % podíl těch, kteří se dívají „prakticky denně i více hodin“ (23 % respondentů).

Tento posun je způsoben především chlapci, jejichž odpovědi se od dívek významně liší. „Denně i více hodin“ se dívá na televizi 36 % chlapců, kdežto jen 9 % dívek. Chlapci jen ojedinele odpovídají „jen málokdy“ (3 %), u dívek je tato odpověď mnohem častější (15,6 %). V r. 91 nebyly genderové rozdíly statisticky významné.⁸

---

knihovnu, ale používat knihovnu rodičů“ zjevně nejsou ekvivalentní skutečnosti, ale autorovo schéma (jak ho prezentuje na s. 183) neumožňuje jejich odlišení.

Nicméně i při těchto nejasnostech naznačují Sakovy údaje podobný trend jako údaje naše.

⁶ Sak (2000, 2004) uvádí pro věkovou skupinu mládeže 15 – 18 let tyto údaje o čtenářství:

Průměrný index frekvence čtení knih jako aktivity ve volném čase klesl od r. 92 do r. 2001 z 3,52 na 3,32. (V kontextu použité škály dané hodnoty znamenají, že průměrně se respondenti dostávají k četbě knih 1 – 3krát za měsíc.) Podle Sakových údajů se však tento index v letech 96 – 01 prakticky nezměnil. Naproti tomu předchodí pokles jako by byl součástí trendu patrného už od počátku jeho výzkumů, od r. 1982. Doba, v níž už byl tento trend zaznamenán, přitom vylučuje, že by měl prvotní souvislost s computerizací.

Množství nečtenářů (kteří nepřečtou za měsíc žádnou knihu) zde zůstal při srovnání 1992 a 2001 zhruba stejný (třetina respondentů). Jednu knihu měsíčně přečetlo v r. 92 24 % mladých lidí, v roce 2001 to bylo téměř 43 %. Zatímco tedy v r. 92 přečetlo dvě a více knih měsíčně přibližně 43 % 15-18letých, v r. 2001 to bylo jen 24 %. V jednotlivých věkových skupinách mládeže (15 – 30 let) tvořil v r. 92 podíl náruživých čtenářů, kteří přečtou za měsíc 4 knihy a více, 8 – 17 %, kdežto v r. 01 pouze 0 – 2 %.

Věková skupina 15 – 18letých věnuje četbě knih v průměru 1³/₄ hodiny týdně. Sak ovšem upozorňuje, že tento údaj je ovlivněn větším podílem studentů v této věkové skupině.

Sami se též kloníme k tomu, že hodnoty pro skupinu 13–14letých by byly nižší, možná výrazně.

Vývojový trend je ovšem týž.

⁷ Podle Sakových údajů index frekvence četby novin a časopisů poklesl v letech 92 - 2001 ještě o něco výrazněji než u knih, ale obdobně jako u nich se zastavil už v r. 96.

V r. 2000 věnovali 15 – 18letí četbě novin v průměru 21 minut a četbě časopisů 34 minut týdně. (2004, s. 66 – 67.)

⁸ Sakovy výsledky jsou odlišné. Podle nich se index frekvence sledování televize u skupiny 15 – 18letých v letech 1992 – 2001 nezměnil (s nevelkým nárůstem v r. 96 a následným návratem na původní úroveň) a měl tak v r. 2001 hodnotu 4,75. Odpovídá to víceméně každodennímu sledování televize. To je pro tuto skupinu mladých (a nejen pro ni) nejen nejfrekventovanější volnočasovou aktivitou, ale také výrazně časově nejrozsáhlejší – sledování televize zabírá v průměru 10,3 hodiny týdně (údaj z r. 2000).

Zvýšil se také podíl dětí, které „skoro denně“ sledují v televizi zpravodajské pořady (Události, Televizní noviny, „21“ apod.) – z 22 % na 39 %. I zde je četnost denního sledování vyšší u chlapců, rozdíl je však už za hranicí statistické významnosti ($p=0,07$). Zde se naopak snížil rozdíl z r. 91, kdy chlapci sledovali zpravodajské pořady významně častěji než dívky. To by ovšem mohlo svědčit o tom, že tento nárůst je jiného druhu než předchozí.

Dá se uvažovat o tom, že přinejmenším pro část dětí (pro dívky?) není sledování zpravodajských a publicistických pořadů typickým sledováním bez výběru. Lze si na druhé straně představit, že pro jiné děti naopak Televizní noviny na Nově už tvoří součást každodenní televizní show (v souladu se strategií této stanice). Zachycená změna pak může sdružovat efekty různých tendencí: nárůst výběrového sledování právě zpravodajských pořadů a oproti tomu i nárůst „konzumace bez výběru“ u jiné skupiny respondentů.⁹

(Oba posuny oproti r. 91 jsou statisticky významné.)

Fenomén televize se objevuje také v otázkách „co o sobotách a nedělích nejčastěji děláš“ a na „věc, kterou ty sám nebo se sourozenci vlastníš a která je pro tebe velmi důležitá“.

V prvé z nich mezi oběma šetřeními nejsou velké rozdíly. Sledování televize mezi víkendovými aktivitami uvádí 14,9 %, resp. 13,8 % dětí.

V druhé položce však rozdíly nacházíme. Televizi (resp. televizor) jako předmět, který je pro dotyčného velmi důležitý, uvedlo v prvním šetření 4,6 %, kdežto v druhém šetření 15,4 % respondentů. Porovnáváním odpovědí v obou otázkách pak zjišťujeme, že např. řada respondentů udává televizi jako subjektivně významný předmět, ale přitom nezmiňuje sledování televize jako víkendovou aktivitu.

Jde tu zřejmě o různé věci.

1. Nemáme jednoznačné vysvětlení, proč se nárůst sledování televize neobjevuje i ve víkendových aktivitách. Je sledování televize fenoménem všedního dne, který sice o víkendech nemizí, ale překrývají ho atraktivnější aktivity, a proto není zmiňován? Podporovaly by to následující údaje:

V naprosté většině případů, kdy televize jako víkendová aktivita zmiňována je, uvádějí respondenti ještě přinejmenším dvě, většinou však ještě více dalších aktivit. Pro soubor z r. 02 to platí snad ještě výrazněji. Televize tedy není ani v těchto případech aktivitou, která výrazně charakterizuje právě víkend. Víkend je možná naopak spíše doba, kdy se děti dostanou z domova ven.

2. Otázka na vlastnění předmětů, které jsou pro dotyčného významné, je jiného druhu. Zde se zřejmě projevují dvě tendence. Jednak spolu s množstvím spotřební elektroniky v domácnostech roste počet dětí, které mají televizi samy pro sebe, v dětském pokoji.

Kromě toho se ovšem vůbec zvýšil počet dětí, které na volnou otázku o důležitých věcech generovaly nějakou odpověď (viz níže) – jako by pro ně věci nabyly na významnosti?¹⁰

Na jiném místě (2004, s. 89 – 90) a zřejmě s využitím ještě dalších údajů Sak uvádí, že sledování televize mládeží rostlo od počátku 80. let, kulminovalo v r. 97 a následně dosti prudce klesá, v r. 2002 dokonce pod úroveň nejen r. 92, ale dokonce i r. 84 (viz graf na s. 90).

Takovému průběhu naše výsledky neodpovídají.

⁹ Ze Sakových údajů jsou tu snad relevantní ty, které konstatují v rámci televizních pořadů růst oblíbenosti zpravodajství u mládeže jako celku (15 – 30 let) (2004, s. 102).

¹⁰ Může ovšem jít také o něco jiného – totiž o to, že se těžiště významnosti různých předmětů posunulo oproti r. 91 jinam. Pokud seznam, který jim dotazník nabízí v položkách 108 – 118, dříve vyhovoval, postihoval toto těžiště, zatímco v r. 02 už tomu tak nebylo, mohlo by se to projevit právě vyšším počtem předmětů uváděných jako odpověď na volnou otázku, která umožňuje seznam doplnit.

Přinejmenším částečně tomu tak zřejmě je pro předměty, které v r. 91 neexistovaly a dnes jsou poměrně často uváděny jako důležité. K takovým předmětům by patřil mobil a play station.

Jak se měnily kulturní aktivity, které můžeme naopak považovat za jakési **aktivní provozování umění**?

Z odpovědí na přímou otázku „*Učíš se hrát na nějaký hudební nástroj, zpívat, tančit, hrát divadlo nebo malovat?*“ zjišťujeme, že tyto aktivity nepatřily k většinovým již v r. 91, kdy se jim věnovalo 40,5 % dětí. Pokles v r. 02 není velký, v této oblasti se angažuje třetina respondentů.

Stejně jako v r. 91 jsou tu výrazně častěji aktivní dívky. Některou z těchto aktivit provozuje polovina dívek, ale jen 16 % chlapců. Rozdíl pak je především tam, kde nejde o hru na hudební nástroj.

Z otázky na vlastnění hudebního nástroje můžeme soudit na pokles popularity kytary. V r. 91 mělo kytaru 27,5 % dětí ze souboru, jiný hudební nástroj pak téměř 24 % dětí. V r. 02 má kytaru pouze necelých 9 % dětí, jiný hudební nástroj však zhruba stejně jako dříve – téměř 27 %.

Celkově se tedy zdá, že méně dětí než dříve se věnuje zejména hře na hudební nástroj, především pak hrají méně na kytaru.

Z pohledu otázky „*Věnuješ se ty sám (sama) nějakým koníčkům?*“ však není tento úbytek patrný. Jako koníčka deklarují hru na hudební nástroj mnohem nižší počty dětí a velikost této vyhraněné malé skupiny se příliš nezměnila. Totéž platí pro aktivní provozování ostatních oblastí umění, jako je zpěv, tanec, výtvarné umění, divadlo, fotografie a film. V obou šetřeních je deklaruje jako koníčka přibližně stejné procento dětí (rozdíly činí nejvýše 3 – 4 %), v jednotlivých oblastech jde přitom jen o malé skupiny dětí.

V celkovém souhrnu se pak počet aktivních vyznavačů umění spíše trochu vzrostl (z 21,4 % na 24,6 %).

Zdá se tedy, že se snižuje především četnost fenoménu jakési šedé zóny, kdy se děti zabývají uměleckou aktivitou, ale neberou ji nijak náruživě, jako svého koníčka. Pokud budeme předpokládat, že tuto „nenáruživou zájmovou činnost“ provozují děti především na přání rodičů, pak by její pokles byl dalším indikátorem poklesu aktivity výchovného působení a tlaku ze strany rodičů.

Není jasné, zda nárůst „elektronického vybavení“ dnešních domácností nebo dětí osobně poukazuje na výraznější **roli reprodukováné hudby a filmů v jejich životě**. Každopádně se však dá soudit na vyšší míru jejich dostupnosti a patrně tedy i konzumace.¹¹

Statisticky významné rozdíly se např. týkají vlastnictví walkmanu a magnetofonu. U obou těchto předmětů se situace změnila zejména v tom, že se v mnohem vyšší míře staly osobním předmětem, klesl počet případů, kdy je mají sourozenci dohromady. U walkmanu uvádí jeho osobní držení 90 % dětí oproti dřívějším 60 %, u magnetofonu (nejčastěji jde

---

Avšak rozdíl v počtu odpovědí na otázku po důležitých předmětech je sycen i dalšími předměty, které mohly děti uvádět i dříve. Sem patří vedle televize také oblast sportovních pomůcek a „ostatních“ předmětů. V těchto kategoriích se neobjevuje výrazně častěji nějaký „nový“ předmět, ale děti je prostě dnes zmiňují jako významné častěji než dříve.

¹¹ V Sakových výzkumech se v letech 92 – 01 pro skupinu 15 – 18letých zvýšil index frekvence „poslechu magnetofonu, gramofonu, CD“ z 4,35 na 4,65, stal se po sledování televize druhou nejfrekventovanější aktivitou ve volném čase. Z hlediska časového rozsahu však je s televizí nesrovnatelný. „Poslech CD, magnetofonu“ představuje v r. 2000 jen hodinu týdně, přidáme-li k tomu i „poslech rozhlasu“, jde o dalších 22 minut. Rozsahem je tedy tato aktivita daleko nejen za televizí, ale také za sportem, kterému se 15 – 18 letí věnují v průměru dvojnásobně déle – 2,67 hodiny týdně.

Co se týče vybavenosti technickými prostředky, Sakovy údaje vypovídají bohužel jen o jejich dostupnosti pro celek mládeže (15 – 30 let) a také poněkud pro jiné položky a jsou málo srovnatelné (srv. 2004, s. 185). Potvrzují ovšem růst vybavenosti, kterému se vymyká magnetofon (to je v rozporu s našimi údaji) a gramofon.

patrně o přenosný radiomagnetofon?) 64 % oproti 40 % v r. 91. Spolu s tím se pochopitelně snížil i počet dětí, které tyto dva předměty nevlastní ani se sourozencem: z 15 % na 5 % u walkmana, ze 16 % na 11 % u magnetofonu.

Podobně vidíme statisticky významné změny v odpovědi na otázku „*díváš se někdy na video?*“. Doma se dívá 79 % (dříve jen 37 %), zatímco dříve se většina dětí mohla dívat na video „*u známých, příbuzných nebo u kamarádů*“. Vůbec se nedívá necelých 9 % (dříve 16 %).¹²

Význam elektroniky dokreslují odpovědi v další položce: „*Pokud vlastníš ty sám (sama) nebo se sourozenci nějakou další věc, která je pro tebe velmi důležitá, uveď, co to je.*“

Jak jsme již zmínili, u této položky se liší sama četnost reakcí. V r. 91 reagovalo na otázku 56 dětí, z toho však 6 odpovědí buď otázku negovalo („*nic důležitého*“) nebo nerespektovalo její rámec (odpovídaly „*život, zdraví, láska k rodičům, mnoho věcí*“ apod.). Zadání otázky tu tedy vyhovělo pouze 49 dětí představujících 31 % souboru. V r. 02 na ni odpovídá mnohem více dětí – 68 dětí ze 130 představuje 52 % souboru.

Největší rozdíl tu spočívá v četnosti uvádění audio-video techniky, zejména televize, a dále pochopitelně mobilu. Audio-video techniku zmiňuje v prvním šetření 9 % dětí, 4,6 % uvedlo přítom televizi. Pro 6 % respondentů je něco z oblasti audio-video techniky jediná důležitá věc, kterou zmínili.

Ve druhém šetření jsou analogická čísla zřetelně vyšší. Jako důležitou věc uvádí něco z audio-video techniky 20 % dětí, televizi pak zmiňuje 15,4 % dětí. Pro 11,5 % respondentů je něco z AV techniky jediná důležitá věc, kterou v odpovědi uvedli.

Sport

Pokud jde o **sport jako náplň volného času**, vidíme několik změn. Zatímco v r. 91 provozovala polovina dětí některý ze sportů organizovaně v nějakém oddíle, v r. 02 bylo takových dětí jen 24 %.¹³

Uvedeme sporty v pořadí od nejvíce k nejméně provozovaným. (Řídíme se přitom četností negativních odpovědí „*vůbec ne*“ na otázku, zda se danému sportu věnují a jak často.)

---

¹² Sakovy výsledky poskytují možnost srovnání frekvence sledování videa jen mezi r. 96 a 01. V této době u skupiny 15 – 18letých index frekvence jen mírně stoupl (z 2,75 na 2,81) a odpovídá tak průměrné frekvenci 1x až 3x do měsíce. Reálné rozložení této aktivity je k dispozici jen pro věkově nediferencovanou skupinu mládeže (15 – 30 let). V té pak je překvapivě velká část respondentů (31,42 %), která video vůbec nesleduje. Zhruba stejně velká část (30,24%) naopak sleduje video nejméně 1x týdně. Spolu s malou skupinou (3,72 %) náruživých konzumentů, kteří sledují video každý den, jde tedy o výraznou skupinu přívrženců videa, nejspíše především filmů. Zbývá zhruba třetina mládeže se dělí na přibližně stejně velké části, které sledují video jen občas – méně než jednou týdně či dokonce méně než jednou měsíčně.

Z hlediska časového rozsahu, jak byl zkoumán v r. 2000, věnují 15 – 18letí sledování videa v průměru třičtvrtě hodiny týdně (je to přitom ze všech věkových skupin mládeže nejvíce). Vezme-li v úvahu, že to je čas neodpovídající ani polovině trvání filmu, nejde o nijak vysoký údaj.

Ve hře je ovšem validita údaje. Berou-li respondenti otázku na video jako otázku na technický prostředek, nemusí se zdaleka krýt s tím, jak často sledují filmy. To bylo už v r. 2000 v určité míře možné i prostřednictvím počítačů a DVD přehrávačů.

Sakovy údaje opět potvrzují rostoucí dostupnost videa. Uvádí ovšem údaje jen pro celou skupinu mládeže. U té pak v r. 02 video vlastnilo 45 % a používalo dalších 38 % mladých lidí. Jejich součet dokonce přibližně odpovídá našemu údaji o počtu dětí, které se dívají na video doma.

¹³ Sak uvádí (2004, s. 71), že v tělovýchovné organizaci tráví volný čas 37,25 % 15 – 18 letých. Vyšší údaj oproti našemu (budeme-li předpokládat, že postihuje přibližně totéž) nejspíše není dán rozdílným věkem souboru. Je známo, že při přechodu ze žákovských do dorosteneckých kategorií naopak řada mladých organizovaného sportu zanechává. Kloníme se k názoru, že náš nižší údaj je do značné míry specifickou Prahy.

- Nejrozšířenějším sportem je **cyklistika**, které se děti se věnují častěji než dříve. Počet těch, kteří ji vůbec neprovozují, klesl z 18,5 % na 7 %. Podíl dětí, které nemají kolo, zůstal přitom přibližně stejný – kolem 9 %.

Na vyšší popularitu cyklistiky částečně poukazují i odpovědi na otázku po koníčcích. Nezměnil se sice počet dětí, které udávají cyklistiku jako vlastního koníčka (něco přes 5 %), avšak více dětí než dříve uvádí cyklistiku jako koníčka, jemuž se věnují společně s rodiči – přes 9 % oproti dřívějším necelým 2 %.

Cyklistiku jako víkendovou aktivitu udává téměř čtvrtina dětí. (Dnešních 24,6 % nepředstavuje oproti dřívějším 22,7 % velký rozdíl.) Cyklistika také přestala být sportem typičtějším pro chlapce než pro dívky.

V jiných sportech, na něž se dotazník explicitně ptal, se situace od r. 91 nezměnila:

- Většina z nich je provozována většinou alespoň „občas“, i když přesně nevíme, co to znamená. Možná paradoxně pak zjišťujeme vyšší míru odpovědi „pravidelně“ u lyžování než u fotbalu či cyklistiky. Ona pravidelnost tu ovšem nejspíše může znamenat „pravidelně jeden týden v roce“. **Lyžování** pak takto vypadá jako po cyklistice nejrozšířenější sport – nikdy se k němu nedostane 21,5 % dětí (téměř přesně stejně jako v r. 91).

- Jako poměrně rozšířené se jeví také **odbíjená a košíková** – nikdy se jim nevěnuje 22,5 % dětí). Je to ovšem tím, že tyto sporty přestaly být ve srovnání s šetřením v r. 91 doménou dívek.

- Naproti tomu **fotbalu** se stále věnuje významně více chlapců než dívek, takže celkově ho, stejně jako dříve, vůbec neprovozují téměř třetina dětí.¹⁴

- Pokles zaznamenal **tenis** – vůbec ho nehraje 53,5 % dětí oproti 36,5 % v r. 91. Zařadil se tak ke sportům, které provozuje menšina dětí.

Výrazně menšinovými sporty jsou **hokej** (nikdy ho nehraje téměř 71 % dětí – dříve 73,5 %), a skupina sportů **box – judo – karate**, které neprovozují nikdy téměř 81 % dětí. Hokej zůstal stejně jako dříve sportem typickým pro chlapce, zmíněná skupina úpolových sportů však překvapivě nikoli.

Z reakcí na možnost uvést ještě jiný sport, kterému se věnují, je patrné, že paletu sportů dnešních dětí doplňuje dále:

- **plavání**: 20 % (v r. 91: 26 %) – sport s převahou dívek (20 z 26 dětí uvádějících plavání);

- **gymnastika a tanec** (aerobik, gymnastika, tanec, břišní tance, balet) – uvádí ji 8,5 % respondentů (r. 91: 8,3 %), přitom výhradně dívky;

- **stolní tenis**: 6,2 % (v r. 91 3,4 %) – sport s převahou chlapců (uvedla ho 1 dívka a 7 chlapců);

- „**míčové**“ sporty (které jsou zároveň sporty kolektivními: florbal, volejbal, nohejbal, softbal, ragby, lakros, hokej na kolečkových bruslích): 11 %. – V r. 91 uvedlo tyto sporty 13,8 % dětí. Je tedy patrné – podobně jako u výše zmíněných sportů – že tu nelze uvažovat o posunu od kolektivních sportů k individuálním.

Z analýzy je patrné, že se snad trochu změnila paleta sportů (např. mezi míčovými dnes nikdo nevedl házenou, naproti tomu se objevil florbal), ale většina sportů se objevuje

---

¹⁴ Jsme na rozpacích, co vlastně znamená „atletika“, pokud není provozována v oddíle, tzn. s přístupem na sportoviště s potřebnými parametry. (V našem souboru nutně generuje pravidelné provozování atletiky sportovní třída zaměřená právě na ni. Občasné provozování pak možná znamená atletiku v rámci tělesné výchovy na škole? Pak by ovšem nešlo o typicky volnočasovou aktivitu – opravdu máme pochybnosti, že jí může „neinstitucionální atletika“ v našich podmínkách být.)

„Atletiku“ nikdy neprovozují 41,8 % respondentů, poněkud méně než dříve. Řadila by se tedy za fotbal.

v obou šetřeních. Není tu však žádné výrazné rozšíření nějakého nového sportu. Není tomu tak ani u skateboardingu, který jsme v této roli očekávali: uvádějí ho pouze 3 chlapci.

Podobný závěr platí i tehdy, zkoumáme-li postavení sportu z hlediska jinak položených otázek. Ani ve sportech uváděných v odpovědích na otázku „*věnuješ se ty sám nějakým koníčkům?*“ nenajdeme sport, který by výrazně dominoval. Nejčastěji zmiňované plavání uvedlo 9 dětí z 53, které uvedly v r. 02 jako koníčka nějaký sport.

Celkově však **počet dětí se sportovními koníčky mírně vzrostl** – z 35 % na 41 %.

Naproti tomu frekvence uvádění sportu jako víkendové aktivity zůstává tatáž, sport zmiňuje 46 % dětí (resp. 47 % v r. 91). V obou šetřeních vystupuje mezi sporty výrazně již zmiňovaná cyklistika, mnohem méně pak snad ještě plavání (chápané ovšem také jako koupání, pobyt u vody). Ostatní sporty opět tvoří pestrou paletu, z níž jednotlivým sporům se věnují malé skupinky dětí či jednotlivci.¹⁵

O výraznější změně role sportu můžeme možná uvažovat ve vztahu k času trávenému s rodiči. Zatímco v r. 91 uvádí sport jako koníčka společného s rodiči 16,2 % dětí, v r. 02 je to 28,5 %. Víceméně to pokrývá celý nárůst kladných odpovědí na otázku „*věnuješ se s otcem či s matkou nějakým společným koníčkům?*“. Výrazněji se tu prosazují cyklistika, fotbal a tenis.

Poněkud více dětí také uvedlo v r. 02 nějakou sportovní pomůcku jako odpověď na otázku, zda vlastní nějakou věc, která je pro ně důležitá. (9 % oproti 4 %).

Větší počet dětí, které uvádějí předměty zahrnuté do kategorií „sportovní pomůcky“ a „ostatní“, nemá jednoznačnou interpretaci. Snad by mohl představovat důraz na věci spojené s individuální aktivitou ve volném čase, mnohem méně organizovanou než dříve? Nebo můžeme uvažovat o tom, že identita dnešních žáků se mnohem více než dříve točí kolem vlastněných věcí?

Ostatní koníčky a činnosti ve volném čase

Nejfrekventovanější odpověď na otázku „*věnuješ se ty sám (sama) nějakým koníčkům?*“ představuje sport.

Kromě sportu najdeme ještě čtyři další výraznější oblasti, do nichž směřovaly záliby dětí jak v r. 91 tak i v r. 02.

Tab. 1 Oblasti aktivit ve volném čase bez výrazných změn

	Umění a kultura	Zvířata	Poznání, vědomosti	Ruční práce
1991	21,4 %	9,7 %	7,8 %	7,1 %
2002	24,6 %	10 %	11,5 %	6,9 %

Oblast **umění a kultury** jsme probírali výše. V tabulce je sumární údaj, zahrnující jak aktivní formy provozování umění, tak všechny ostatní včetně četby. I tento sumární údaj potvrzuje, že skupina dětí, která deklaruje jako koníčka některou z aktivit této oblasti, zůstává přibližně stejně velká.

Platí to dokonce i přesto, že jsme do těchto aktivit zahrnuli film a video. Jako koníčka je děti označují jen ojediněle. To by svědčilo pro to, že s „koníčkem“ spojují děti aktivní

¹⁵ Také podle Sakových údajů index frekvence, s níž 15 – 18letí provozují aktivní sportování, ve srovnatelném období (1992 – 2001) vzrostl z 2,47 na 3,17. Rok 1992 přitom znamenal nejnižší údaj v jeho dlouholetém sledování, index z r. 2001 naopak znamená téměř návrat na úroveň r. 1982.

Časovým rozsahem představuje v Sakových výsledcích z r. 2000 sport druhou nejvýznamnější aktivitu 15 – 18 letých (po sledování televize), která má charakter zábavy. Věnují mu týdně v průměru 2, 67 hodiny.

zájem a že tedy např. běžné sledování filmů na videu, které je dnes pro děti mnohem dostupnější než dříve, za koníčka neoznačují.

Zájem o zvířata zahrnuje dnes stejně jako dříve především psy, koně, akvaristiku a rybolov.

Získávat vědomosti o nějaké oblasti se stalo spíše o něco častějším než dříve. Nárůst však představují cizí jazyky, které v prvním šetření děti neuváděly, kdežto ve druhém tvoří v této kategorii třetinu odpovědí. Ostatní odpovědi směřují k nejrůznějším oblastem přírodních věd, historie, geografie, historie a techniky, žádná z nich není zastoupena výrazněji.

Také **ruční práce a kutilství** se ve svém obsahu nijak neproměnily.

Jsou ovšem také oblasti aktivit, u nichž jsou patrné změny frekvence jejich provozování.

Tab. 2: Změny aktivit ve volném čase

	Sbírky	Modelářství	Turistika	Počítače
1991	20,8 %	11,7 %	6,5 %	3,2 %
2002	3,1 %	4,6 %	1,5 %	11,5 %

Pokles fenoménu **sbírek** je tak velký, že se dá mluvit téměř o jeho mizení. Nešlo o typickou chlapeckou záležitost, naopak počet chlapců a dívek, udávajících jako koníčka sbírání něčeho, byl v r. 91 téměř vyrovnaný (17 chlapců, 15 dívek). Ve druhém šetření uvádí takového koníčka jediný chlapec a 3 dívky.¹⁶

Naproti tomu **modelářství** je typicky chlapecká aktivita (možná analogická ručním pracím u dívek?). V r. 91 se mu věnovalo 16 chlapců a 2 dívky, v r. 02 jen 5 chlapců.

Pokles **turistiky** není jednoznačný. Mezi koničky sdílenými společně s rodiči totiž naopak její podíl stoupl. Přece jen však lze uvažovat o proměně formy – mizí turistika s oddílem, skautem apod. Formy turistiky s rodiči jsme blíže nezkoumali (u tak malé skupiny by to nejspíše ani nebylo produktivní), ale lze spekulovat o tom, že i kdyby se vnější formou blížily např. skautskému pobytu v přírodě, je jejich psychologický obsah jiný.¹⁷

Nárůst **počítačů** jako předmětu koníčka není překvapivý. K bližšímu pohledu na formy aktivit s počítačem nedávají odpovědi dostatečné podklady.

Otázka na **víkendové aktivity** („popiš, co o sobotách a nedělích nejčastěji děláš“) člení volný či spíše mimoškolní čas dětí jinak než otázka na koničky. Koníček má povahu zacházení s nějakým předmětem nebo povahu hry, sportu. Oproti tomu zahrnují víkendy také činnosti nepředstavující záliby, nýbrž povinnosti. Z jiného hlediska pak oproti výčtu koníčků vstupují do členění víkendu výrazně různé formy interakce s rodinou a kamarády.

Kromě toho zájmová činnost, provozovaná o víkendu, nemusí být přímo koníčkem a naopak to, co je koníčkem, nemusí být typickou víkendovou činností.

Tabulka ukazuje, jaké jsou tedy nejčastější „předmětné oblasti“ těch víkendových aktivit, které nepatří k povinnostem.

¹⁶ Sakovy údaje vypovídají o tomtéž trendu. Frekvence provozování sběratelství u skupiny 15 – 18letých nepřetržitě klesá v každém dalším výzkumu již od r. 1982. Přitom tato věková skupina vykazuje v celku mládeže ve sběratelství ještě nejvyšší index (1,49). Z celkového souboru mládeže (15 – 30 let) se sběratelství vůbec nevěnuje 82,6 %, dalších 9,63 % se mu prý věnuje „méně než 1x měsíčně“.

¹⁷ Výsledky Saka pro skupinu 15 – 18letých také neopravňují k závěru, že „turistiky, trampování, pobytu v přírodě“ ubývá. Po mírném poklesu na počátku 90. let se frekvence jejího provozování udržuje na přibližně stejné úrovni, spíše mírně vzrůstá.

Tab. 3: Záliby provozované o víkendech

	Sport	Příroda, zvířata	Turistika	Umění, kultura	Televize, počítač, hry
1991	47,4 %	21,4 %	11,7 %	13,0 %	18,2 %
2002	46,2 %	20,8 %	16,2 %	14,6 %	26,9 %

Z oblastí zálib provozovaných o víkendech je nejvýraznější **sport**. (Zmiňovali jsme už výše, že ho uvádí v obou šetřeních téměř polovina dětí.)

K dalším patří **pobyt v přírodě**, často spojený s péčí o zvířata – jít na procházku, do lesa (se psem), řídkěji jízda na koních, péče o ně apod.¹⁸

Turistika se dnes zřejmě objevuje častěji jako turistika s rodiči. (Může ovšem jít o problém kategorizace. V prvním šetření se naopak častěji objevují sem nezahrnuté „procházkou s rodiči“, které prakticky kompenzují rozdíl v oblasti „turistiky“.)

Připomeňme, že nárůst v posledním sloupci – **televize, počítač, hry** - není dán vyšší frekvencí víkendového sledování televize (uvedli jsme už výše, že je v obou šetřeních přibližně stejná). Rozdíl je způsoben téměř 14 % dětí, které se o víkendech věnují hrám na počítači nebo „play station“. (Protože některé děti uvádějí v této oblasti např. jak televizi, tak počítačové hry, není souhrnný údaj v tabulce součtem, nýbrž „sjednocením“ těchto překrývajících se skupin.) Jde přitom o typickou aktivitu chlapců – uvedlo ji 16 chlapců a pouze 2 dívky.

Souvisí to pochopitelně s očekávanými změnami ve vybavenosti počítači. Zatímco v r. 91 nemělo počítač pro sebe ani dohromady se sourozencem 78 % respondentů, v r. 02 pouze necelých 18 %. Přitom třetina dětí má dnes počítač sama pro sebe. (Jedináčeků je přitom v souboru méně než 18 %).

Existuje tu signifikantní rozdíl (na hladině 0,04) ve prospěch chlapců: jen pro sebe má počítač 42,4 % chlapců, ale jen 21,9 % dívek. Naopak ani se sourozencem ho nemá 21,9 % dívek, kdežto jen 13,6 % chlapců.¹⁹

¹⁸ Sakova kategorie „procházkou, toulání se“ je také v jeho výsledcích poměrně výrazná. (Mezi r. 96 a 01 zůstala její frekvence u 15 – 18letých přibližně stejná.) Ve výzkumu z r. 2001 je její frekvence přibližně stejná ve všech věkových kategoriích mládeže. Vůbec se této aktivitě nevěnuje jen 12,71 % mladých lidí, největší skupinu tvoří odpovědi „alespoň 1x týdně“ (37,29 %), dalších téměř 10 % odpovídá dokonce „každý den“.

Frekvenční index u kategorie „chov zvířat“ se v letech 96 a 01 (jiné srovnání u Saka nemáme) mírně zvýšil (jak u 15 – 18letých, tak u mládeže jako celku. Mládež jako celek se pak logicky ve vztahu k „chovu zvířat“ rozpadá na dvě velké skupiny. Téměř 60 % neprovozuje tuto aktivitu nikdy, kolem 30 % naopak alespoň 1x týdně, dvě třetiny z nich (19 %) dokonce každý den.

Ve výzkumu o časovém snímku z r. 2001 jsou kategorie členěny poněkud jinak a bohužel vzhledem k naší kategorizaci poněkud disparátně. „Procházkou městem“ zabírají 15 – 18letým v průměru 1,62 hodiny týdně, „pobyt v přírodě“ 35 minut (není ovšem odlišen od turistiky a trampování a patrně zahrnuje spíše tyto aktivity), „chov zvířat“ 22 minut.

¹⁹ Sakovy údaje o aktivitách mládeže v vztahu k počítačům jsou mnohem rozsáhlejší. Náš výzkum důsledně replikuje původní znění dotazníku z r. 92, které počítačovou explozi a její formy předjímá jen velmi nedokonale. Od r. 94 se podle Sakových údajů zvýšil počty 15 – 18letých, kteří vlastnili nebo mohli používat PC, takto: V r. 94 vlastnilo počítač 19% respondentů, v r. 2002 33%, ovšem může ho používat (bez rozlišení zda doma či jinde) dalších 57% respondentů. Naše údaje zřejmě indikují u pražských dětí vybavenost spíše ještě vyšší, protože zachycují počítače „domácí“, vlastněné rodinou nebo přímo respondentem.

Pokud jde o frekvenci aktivit s počítačem, vykazuje pochopitelně od r. 92 až po nejnovější údaje z r. 2002 explozivní růst.

Pokud jde o obsah těchto aktivit, Sak je člení na „práci s počítačem“ (dále ji nespecifikuje) a „hry (počítačové, automaty)“. Přes diskutabilnost druhé kategorie, která zřejmě slučuje velmi různorodé fenomény (i v rámci „automatů“ je něco jiného – a to i z hlediska bezprostředního obsahu hry samé – jde-li o hazardní hru nebo o simulátory různých činností s pevným poplatkem, kde nejde o peněžní výhru hráče), se ukazují odlišnosti mezi různými věkovými skupinami mládeže. Skupina 15 – 18 letých se odlišuje od ostatních věkových skupin mnohem výrazněji vyšší frekvencí her, i když i „práce s počítačem“ je u ní o něco frekventovanější. Ve vztahu k našemu souboru lze z jiných našich výzkumů usuzovat, že se její počítačové aktivity budou vyznačovat ještě

Nejpodstatnější změny víkendových aktivit se ovšem odehrály v jiné rovině. Největší změnou je **pokles pomoci rodičům spojené často s pobytem na chatě a chalupě**. Zatímco dříve byla nějaká forma práce či pomoci rodičům naprosto dominantní víkendovou činností (tedy z hlediska četnosti, s níž byla uváděna, nikoli nutně svým časovým rozsahem), uváděnou 59 % respondentů, dnes je sice stále výrazná, ale uvádí ji 33 % dětí, tzn. o 26 % méně!

Při diferencovanějším pohledu vidíme, že posun se odehrál ve dvou liniích. Jednak zjišťujeme nižší četnost pomoci rodičům,²⁰ jednak se také snížil počet dětí, které udávají pobyt na chatě (chalupě, zahradním domku) v rámci víkendových aktivit. Odpovědi indikující pobyt na chatě, chalupě v r. 91 uvádí 51,3 % respondentů, v r. 02 jen 29,2 % respondentů.

V r. 91 udává 53 respondentů (tzn. 34,4 %) mezi víkendovými aktivitami pomoc rodičům, společnou práci s nimi. V r. 02 ji zmiňuje jen 20 respondentů (15,4 %).

Oba fenomény – víkendy na chatě či chalupě a pomoc rodičům při domácí práci – spolu patrně souvisí. Jak dříve tak nyní totiž platí, že z těch, kteří jezdí o víkendech na chatu, zmiňuje asi polovina dětí nějakou práci tam. Lze tedy zřejmě učinit závěr, že pokles víkendových pobytů rodin na chatě či chalupě vedl mimo jiné k poklesu společné práce či pomoci dětí rodičům.

Je zřejmě možné uvažovat také o souvislosti mezi poklesem chataření a růstem jiných aktivit provozovaných společně s rodiči, zejména sportovních a turistických.²¹

Překvapivě vzrostla frekvence zmínek o **učení během víkendu** (z 6,5 % na 13,1 %). Připomeňme, že snad všechny ostatní údaje ze srovnání obou dotazníkových šetření ukazují, že aktivita dětí i rodičů ve vztahu ke škole obecně klesla.

Učení zmiňuje jako víkendovou aktivitu 5 chlapců a 12 dívek, z hlediska prospěchu přitom nejde o nijak vyhraněnou skupinu. U naprosté většiny těchto dětí ovšem zjišťujeme z relevantních položek dotazníku aktivní školní strategii rodičů nebo aktivní výkonový postoj dětí samých ke škole.²²

---

vyšším podílem her a nižším podílem práce. Skupiny 15 – 18letých a 19 – 23letých totiž zahrnují i středoškolské a vysokoškolské studenty, kteří nutně využívají počítač při studiu.

Srovnatelné údaje z r. 96 a 2001 ukazují ovšem i u skupiny 15 – 18letých nárůst frekvenčního indexu mnohem výraznější u „práce s počítačem“ než u „her“. Pro mládež jako celek našel Sak v r. 2001 tuto distribuci aktivit. Ve vztahu k „práci s počítačem“ existuje 27,53% mladých, kteří s ním nepracují, naproti tomu 52,6% s ním pracuje alespoň 1x týdně či spíše každý den. Ve vztahu ke „hrám“ je skupina, která se jim nevěnuje vůbec, výrazně větší – 54,39 %. Naopak „alespoň 1x týdně“ či dokonce „každý den“ hraje hry asi 20% mladých.

Ve výzkumu z r. 2001 pracujícím s časovými snímky zjistil Sak u 15 – 18letých, že v průměru věnují počítačovým hrám (zde už je tato kategorie konstruována bez směšování s hrami na automatech) 1,19 hodiny týdně, „počítačovým aktivitám“ (zřejmě tedy neherním) pak 1,04 hodiny týdně. Reálně ovšem pravidelní uživatelé tráví u počítače času mnohem více. Vzniká-li např. údaj o průměrném času věnovaném hrám především díky aktivitě 20% mladých, pak týdenní čas hráčů se bude blížit pětinasobku průměru – tedy téměř šesti hodinám.

²⁰ Ta která není vázána na chatu, chalupu či zahrádku, poklesla z přibližně 14,3 % na 6,2 %. (Srv. také analogický pokles v položce V24: na otázku „pomáháš rodičům při domácích povinnostech (nákupu, úklidu, umývání nádobí apod.)?“ se četnost odpovědi „ano, pravidelně“ snížila z 67,5 % v r. 91 na 49,2 % v r. 02.

²¹ Sakovy údaje v relativně srovnatelných položkách indikují překvapivě opačné změny. Jde ovšem o srovnání let 1996 a 2001. V té době u 15 – 18letých frekvenční index takových aktivit, jako jsou „práce na zahradě“ a zejména „domácí práce“ spíše roste, u „chalupaření“ a „výstavby a údržby domu, bytu, chaty“ zůstává zhruba týž.

V časovém rozvrhu zabírají v r. 2001 15 – 18letým „úklid, domácí práce“ v průměru týdně 2,19 hodiny, nespécifikovaná „práce“ 1,31 hodiny, „nákupy“ 0,96 hodiny, „opravy v domácnosti, údržba domu“ 0,28 hodiny, „stavba a údržba domu“ 0,24 hodiny, „práce na zahradě“ 0,07 hodiny. To nám dává přehled o struktuře a o celkovém čase, který by snad u této věkové kategorie mohl být zahrnut pod „pomoc rodičům“ – ten činí 5,05 hodiny. Bohužel však Sak neposkytuje žádné srovnatelné údaje z počátku 90. let.

²² Sak zaznamenává v letech 96 – 2001 u 15 – 18letých nárůst frekvenčního indexu u kategorie „studium a příprava na školu“ z 3,95 na 4,44 („4“ – alespoň jednou týdně; „5“ – každý den, jen výjimečně ne). Podle našich

Podíváme-li se na víkendové aktivity z jiného hlediska, lze je členit na **čas trávený s rodiči a příbuznými a čas s kamarády**.

Ve vztahu k rodičům jsme již zmínili úbytek pobytů na chatě a také pomoci rodičům. Četnost ostatních forem pobytu v rodině (být doma, povídat si s rodiči, hrát hry) a návštěv příbuzných se zřejmě příliš nezměnila, v obou šetřeních je uvádí něco přes pětinu dětí. Návštěvy příbuzných zmiňuje v obou šetřeních kolem 10 % dětí. (Jde tu ovšem jen o přibližné údaje, nepřesnosti tu vznikají diskutabilní kategorizací nejednoznačných odpovědí.)

Pobyt s kamarády (většinou „být s kamarády (venku)“, „jít ven s kamarády“) zmiňuje v této položce v prvním šetření 35,7 %, ve druhém pak 43,1 % dětí.

Podle našich zkušeností je nárůst komunikace s kamarády jako náplň volného času spojen s téměř obligátním – alespoň u pražských dětí – **vlastnictvím mobilního telefonu**. Byť se to týká samotné víkendové aktivity „být s kamarády“ jen nepřímo či zprostředkovaně, vytváří mobilní telefon nové formy komunikace a tedy i trávení volného času. V odpovědích na otázku, zda vlastní nějakou věc, která je pro ně velmi důležitá, zmiňuje mobil 11 % dětí. (V prvním šetření v r. 91 nebyla pochopitelně tato forma aktivity vůbec ve hře).²³

Aktivity s rodiči

Kulturní aktivity s rodiči zachycuje dotazník jen náznakově v několika bodech. Řadíme sem mj. otázky o mimoškolních návštěvách kulturních a sportovních podniků.

U návštěv kin, divadel a výstav zůstává distribuce odpovědí přibližně tatáž jako před 11 lety. Zaznamenáváme však některé statisticky významné rozdíly mezi chlapci a dívkami, které tu dříve nebyly.

V **kině** většina dětí (65 %) byla s rodiči vícekrát, nikdy pak jen 7 %.

Pokud jde o **návštěvy divadla** s rodiči, je také nejčastější odpověď „ano, vícekrát“, ale v míře mnohem menší než v případě kina – 47 %. Tuto odpověď ovšem volilo 65 % dívek, ale jen 30 % chlapců. Také těch, kteří nikdy s rodiči v divadle nebyli, je mezi chlapci téměř čtyřikrát více (18,2 %) než mezi dívkami (4,8 %). (Celkově je to 12 % dětí.)

Nejméně frekventované jsou **návštěvy výstav** obrazů či soch: nikdy na ní s rodiči nebylo 38,5 % dětí, opět je mezi nimi dvojnásobně více chlapců (51,5 %) než dívek (25 %).

Ve všech třech položkách můžeme zároveň vidět mírné posuny oproti r. 91, které sice nejsou statisticky významné, ale jdou týž směrem: frekvence těchto aktivit s rodiči ve srovnání s r. 91 klesá.

Statisticky významný je ovšem tento pokles u **návštěv muzeí**: nikdy tam s rodiči nebylo 7 % dětí, zatímco v r. 91 to bylo půl procenta; naopak vícekrát bylo v muzeu 59 % dětí oproti 71 % v r. 91.

Naopak stoupla frekvence **návštěv sportovních soutěží**, 44 % dětí (oproti dřívějším 28 %) je s rodiči navštívila vícekrát.²⁴

---

zkušeností je ovšem tlak na domácí přípravu na středních školách nesrovnatelně vyšší než na základní škole. Také průměrný týdenní čas věnovaný studiu, který činí u 15 – 18letých asi 7 hodin, je zřejmě mnohem vyšší než u dětí na základní škole.

²³ Pro kategorii „povídání si s přáteli, kamarády“ má Sak k dispozici časovou řadu výzkumů již od r. 1982. Frekvenční index u ní vykazuje neustálý růst, posouvá se také v pořadí volnočasových aktivit, takže v r. 2001 je třetí nejfrekventovanější po „sledování televize“ a „poslechu magnetofonu, gramofonu, CD“.

Disponování mobilním telefonem uvádí Sak v r. 2001 u 82,1 % skupiny 15 – 18letých respondentů.

²⁴ Sakova zjištění pro 15 – 18 leté vypovídají přibližně stejně, ovšem s drobnými rozdíly:

- „návštěvy divadla“, „návštěvy výstav, muzeí a galerií“ a „návštěvy sportovních utkání“ zaznamenaly po předchozím poklesu od r. 92 mírný vzestup frekvenčního indexu (na současnou hodnotu odpovídající přibližně frekvenci „méně často než jednou měsíčně“);

Počet dětí odpovídajících „ne“ na otázku „věnuješ se s otcem či matkou nějakým společným koníčkům?“ poklesl oproti r. 91 o 10 % na 46,5 %. Ovšem statisticky významné genderové rozdíly ukazují, že se na nárůstu **koníčků sdílených s rodiči** podílejí jen dívky. Ty udávají společného koníčka s rodiči v 65 % (oproti 39,7 % v r. 91), zatímco chlapci naopak deklarují dnes společného koníčka s rodiči o něco méně než dříve (42,2 % oproti 47,6 %).

Pokud jde o skladbu koníčků, lze zaznamenat většinou jen mírné posuny.

Nejvýraznější posun jsme již zmínili výše: vzrostla četnost sportování s rodiči (17,2 % - 28,5 %) a turistiky (z 4,8 % na 8,5 %).

Vzrostl také počet společných aktivit v oblasti kultury a umění (z 5,5 % na 10 %). Na pozadí obecně spíše klesajících návštěv kulturních zařízení se tedy zdá, že zároveň poněkud vzrostla poměrně vyhraněná skupina rodičů inklinujících k těmto aktivitám.

Novou oblastí jsou počítače (dnes 4,6 %, dříve nebyly uváděny).

Naopak klesly společné zájmy týkající se zvířat (resp. skoro zmizely: z 5,5 na 0,8 %).

Ruční práce stabilně uvádí jako společného koníčka 5 - 6 % dětí. Mírně poklesla četnost modelářství a sbírek, ještě více dnes platí, že se vyskytují jen ojediněle.

Společných aktivit s rodiči se týkají i otázky dotazující se na trávení víkendů a dovolených.

Společné víkendy s rodiči jsou pořád převažujícím fenoménem, nicméně počet dětí, které odpovídají, že tak tráví většinu víkendů, poklesl z 84 % na 69 %, naopak většinou netráví víkend s rodiči téměř 8 % dětí (dříve jen méně než 1,5 %).

Na těchto změnách se podílejí více chlapci. Až na jednu výjimku jsou to oni, kdo tvoří skupinu respondentů, kteří většinou víkend s rodiči netráví. (O obsahu víkendových aktivit jsme se zmínili výše.)

Zde je ovšem třeba znovu připomenout, že druhého šetření se účastnil soubor dětí o rok starších. Část posunu k nezávislosti na rodičích lze zřejmě připsat této skutečnosti.

Stejně jako dříve tráví většina dětí **část prázdnin společně s rodiči**. (Pokles z 96 % na 91 % je statisticky nevýznamný.)

Změnily se ovšem proporce různých destinací – ve svém souhrnu představují statisticky významný posun. Nejvýraznější je tu pokles dovolených na chatě či chalupě (z 25 % na 11 %), dále nárůst počtu zahraničních dovolených (z 25 % na 32,5 %) a kombinace dovolené v ČR s dovolenou v zahraničí (v r. 91 se tato kategorie neobjevila, nyní tak odpovědělo 14 % dětí).

Změnila se dále délka dovolené s rodiči: v r. 91 trávilo s rodiči alespoň dva týdny prázdnin 90 % dětí, kdežto nyní 79 % dětí. (Změna je významná na hladině významnosti 0,05.)

Poněkud se změnila podoba možností **cestování**, které naši respondenti měli. Odhlédneme-li od problémů, které mají dnešní děti s určením, co je to „nějaká země na Západě“ (viz otázky 20 a 21 dotazníku), můžeme konstatovat, že se oproti r. 91 nezměnil počet dětí, které tyto možnosti měly. Nikdy nebyla „v nějaké zemi na Západě“ 23 % dětí, jednou či dvakrát tam byly necelé dvě pětiny, stejný počet dětí pak navštívil tyto země vícekrát. (Je to rozložení velmi blízké výsledkům z r. 91.)

Zatímco však v r. 91 se u většiny dětí (57 %) tato zkušenost omezovala na Německo či Rakousko a jen pětina dětí byla v zemích vzdálenějších, v r. 02 je tento poměr opačný: 57 % dětí udává (také) návštěvu země jiné, než jsou sousední státy. Nevíme ovšem, jakou část z toho tvoří levné dovolené v Itálii.

- „návštěvy kina“ ovšem vykazují neustálý pokles frekvenčního indexu, takže v současné době nejsou o mnoho frekventovanější než návštěvy divadla; odhadujeme, že u pražské mládeže může být situace odlišná.

Obecnější změny ve **způsobech trávení volného** času jsme se pokusili zachytit agregovaným parametrem, který měl postihovat míru aktivity ve volném čase. Tak jsme za aktivnější trávení volného času považovali nižší míru sledování televize, naopak vyšší oblibu četby, častější sportování, zejména pak pokud je vázáno na sportovní oddíl, dále to, že se dítě učí „hrát na hudební nástroj, zpívat, tančit, hrát divadlo nebo malovat“, že uvádí nějaké koníčky a že se učí cizí jazyk i mimo rámec vyučování.²⁵

Prostřednictvím takto konstruovaného parametru zjišťujeme **celkový pokles aktivity ve volném čase**. Ten lze podrobněji popsat zejména jako pokles obliby četby, pokles sportování organizovaného v oddíle a nárůst sledování televize a další zábavy zprostředkované elektronickými médii. Ve všech těchto oblastech však jde o komplexnější změny.

Pro celkový růst pasivity ve volném čase by svědčila i některá Sakova zjištění. Tak frekvenční index kategorie „odpočinek, nicnedělání“ vzrostl od r. 1992 do r. 2001 u skupiny 15 – 18letých z hodnoty 2,47 na hodnotu 4,02, index kategorie „návštěva kaváren, restaurací“ z hodnoty 2,21 na 2,83, index kategorie „povídání s přáteli a známými“ z hodnoty 4,16 na 4,60.²⁶

Před jednoznačností závěrů o rostoucí pasivitě a úpadku aktivních a kulturně hodnotnějších forem trávení volného času ovšem varuje – kromě opačného fenoménu, kterým je vzestup sportování – také ještě něco jiného. Tyto způsoby trávení volného času totiž nemusí být pouhým nárůstem starých pasivních forem, nýbrž mohou skrývat nové formy aktivity. Např. sledování filmu může přecházet nejen v aktivní kulturní zájem (divácký), ale také k vlastní tvorbě, byť třeba nikoli určené k masovému zveřejnění. Podobně čas strávený na počítači nelze paušálně považovat za pasivní konzumaci. Existují tu formy, které mohou být přechodem k novým formám aktivního trávení volného času či dokonce novým formám kultury. Nebo: lze jednoznačně říci, že rostoucí množství času tráveného povídáním s přáteli je negativním jevem – v dnešní civilizaci, která je ohrožena odosobněním, odcizením, ztrátou bezprostřednosti lidských styků, nahrazením intimity instrumentálností atd.?

CO POVAŽUJÍ V ŽIVOTĚ ZA DŮLEŽITÉ

Hodnotové deklaráce

Výrazným okruhem otázek v dotazníku byly hodnotové deklaráce. Respondenti přiřazovali nabídnutým formulacím jeden ze tří stupňů důležitosti „*velmi důležité – méně důležité – nedůležité*“.

Konstatujeme nejprve významné posuny oproti r. 91.

Statisticky významný **nárůst preferencí** (uvedeme počet respondentů, kteří považují danou hodnotu za velmi důležitou) zaznamenaly formulace:

abych se uměl(a) prosadit, měl(a) dobré nápady (57 % - 77,3 %);

abych žila(a) v blahobytu, měl(a) hodně peněz (15,2 % - 35,2 %); za velmi důležité to považuje 48,4 % chlapců, ale jen 21,9 % dívek, za nedůležité opět 21,9 % dívek, ale jen 4,7 % chlapců. (rozdíl je vysoce signifikantní; v r. 91 nebyl žádný zaznamenán);

abych dobře vypadal(a), měl(a) pěkný osobní vzhled (26,4 % - 43 %); možná překvapivý je smysl vysoce signifikantního rozdílu mezi chlapci a dívkami, nejvýraznějšího

²⁵ Viz kapitolu „Agregované znaky – pokus o shrnutí“.

²⁶ Sak 2000; Sak, Saková, 2004.

Škálové hodnoty mají tento význam: 2 – méně často než jednou měsíčně; 3 – méně často než jednou týdně; 4 – alespoň jednou týdně, 5 – každý den, jen výjimečně ne.

v tom, že za nedůležité to nepovažuje žádný z chlapců, avšak 17,2 % dívek! (v r. 91 tu žádný genderový rozdíl nebyl);

abych byl(a) ve svém budoucím životě úspěšný(á) (63,5 % - 78,1 %);

abych hodně cestoval(a), poznával(a) různé země (22,6 % - 35,9 %; významné na hladině 0,05);

Naopak **pokles preferencí** je statisticky významný u následujících formulací:

abych žil(a) ve zdravém životním prostředí (90,6 % - 64,1 %); na rozdíl od r. 91 se přitom vysoce významně liší chlapci a dívky: za velmi důležité to považuje 75 % chlapců, ale jen 53,1 % dívek;

abych se snažil(a) pomáhat všude, kde je potřeba (71,3 % - 46,9 %); přitom chlapci to považují za velmi důležité v 36 % případů, kdežto dívky v 58 % (rozdíl je statisticky významný na hladině 0,046; v r. 91 byl vyšší význam této hodnoty u dívek nanejvýš lehce naznačen, rozdíl byl statisticky nevýznamný);

abych mohl(a) být hrdý(á) na zemi, kde jsem se narodil(a) (62,7 % - 41,4 %);

abych se naučil(a) poctivě pracovat, odevzdávat co nejlepší výkon (87,4 % - 68,2 %); za velmi důležité to považuje 79,7 % dívek, ale jen 56,9 % chlapců (rozdíl významný na hladině 0,017, v r. 91 nebyl zaznamenán);

abych měl(a) pocit, že jsem někomu užitečný(á) (65,4 % - 50,4 %); za velmi důležité to považuje 65,1 % dívek, ale jen 35,9 % chlapců (rozdíl je vysoce signifikantní; v r. 91 se neobjevil);

abych byl(a) tolerantní, žil(a) v dobrém vztahu s lidmi (88,1 % - 76 %; významné na hladině 0,05); za velmi důležité to považuje jen 63 % chlapců, ale 89 % dívek (rozdíl je vysoce významný, v r. 91 přitom neexistoval)

abych si našel (našla) dobrého životního partnera (91,2 % - 81,4 %; významné na hladině 0,05);

abych žil(a) ve shodě se svou náboženskou vírou (zde není pokles významu patrný z přiřazení ke stupni „velmi důležité“ – tam zůstává přibližně stejně nízký: 13,4 % - 11,2 %; avšak počet těch, kteří hodnotu považují za nedůležitou, stoupl z 61,1 % na 74,4 %; významné na hladině 0,05).

Poněkud jiným způsobem vyjadřuje tytéž posuny tabulka, v níž jsou uvedeny průměry hodnot, které jednotlivým výroky respondenti přiřadili: 1 – velmi důležité, 2 – méně důležité, 3 – nedůležité.

Tab. 4 Průměry hodnotových deklarácí

		1991	2002	rozdíl	pořadí ²⁷
75	Žít s otcem a matkou ve správné rodině	1,17	1,17	0	
76	Žít ve zdravém životním prostředí ²⁸	1,11	1,41	-0,3	-2
77	Být vzdělaný, mít velké znalosti ²⁹	1,37	1,27	0,1	5
78	Hodně cestovat, poznávat různé země	1,85	1,75	0,1	5
79	Snažit se pomáhat všude, kde je potřeba	1,32	1,59	-0,27	-3
80	Dobře vypadat, mít pěkný osobní vzhled	1,90	1,66	0,24	2
81	Umět se o sebe postarat, být samostatný	1,09	1,09	0	
82	Být ve svém budoucím životě úspěšný	1,40	1,24	0,16	4
83	Umět se prosadit, mít dobré nápady	1,46	1,23	0,23	3
84	Žít v blahobytu, mít hodně peněz ³⁰	2,16	1,78	0,38	1
85	Žít ve shodě se svojí náboženskou vírou	2,48	2,63	-0,15	-7
86	Mít pocit, že jsem někomu užitečný ³¹	1,36	1,59	-0,23	-5
87	Najít si dobrého životního partnera ³²	1,11	1,21	-0,1	-8
88	Být tolerantní, žít v dobrém vztahu s lidmi	1,14	1,29	-0,15	-6
89	Být hrdý na zemi, kde jsem se narodil	1,39	1,69	-0,3	-1
90	Naučit se poctivě pracovat, odevzdávat co nejlepší výkon	1,15	1,39	-0,24	-4
91	Chovat se vždy tak, aby si mne lidé vážili	1,29	1,32	-0,03	-10
92	Nemít velké zdravotní problémy ³³	1,14	1,20	-0,06	-9

Celkový obraz toho, co je v životě nejdůležitější (co označilo za velmi důležité více než 85 % respondentů) vypadal v r. 91 takto:

- „samostatnost, abych se uměl o sebe v životě postarat“,
- „dobrý životní partner“,
- „zdravé životní prostředí“,
- „tolerance a dobré vztahy s lidmi“,
- „zdraví“,
- „poctivá práce a co nejlepší výkon“,
- „abych žil s otcem a matkou ve správné rodině“.

V r. 2002 je okruh formulací, k nimž se k jako velmi důležitým hodnotám přiklonilo alespoň 85 % respondentů, výrazně omezenější:

- „samostatnost, abych se uměl o sebe v životě postarat“,
- „abych žil s otcem a matkou ve správné rodině“,
- stanovené hranici se blíží ještě „zdraví“ (84,4 %).

Většinu dřívějších vysoce konsenzuálních hodnot dnes posuzuje jako velmi důležité nižší procento dětí, i když hodnoty „dobrý životní partner“ a „dobré, tolerantní vztahy

²⁷ Kladné a záporné rozdíly jsou řazeny zvlášť. Nejvyšší kladný rozdíl, vyjadřující nejvyšší zvýšení důležitosti v roce 2002 má pořadí 1, nejvyšší záporný rozdíl vyjadřující největší snížení důležitosti má pořadí -1.

²⁸ Pro srovnání uvádíme u srovnatelně formulovaných hodnot Sakovy údaje pro 15 – 18leté ve stejném období. Sakovy průměrné indexy jsou ovšem počítány z pětibodové škály, navíc opačně orientované. Index hodnoty „životní prostředí“ v daném období podle Sakových zjištění poklesl ze 4,65 na 4,24.

²⁹ Podle Saka index hodnoty „vzdělání“ naopak poměrně výrazně poklesl: z 4,59 na 3,97.

³⁰ U Saka se obsahově příbuzné hodnoty „plat, další příjmy“ a „majetek“ nevyvíjejí tak jednoznačně. Význam „platu a dalších příjmů“ spíše lehce poklesl (4,11 – 3,93), význam „majetku“ spíše lehce stoupl, ale na tak výrazně jako v našem výzkumu. (3,34 – 3,55).

³¹ Také Sakova analogicky formulovaná hodnota „užitečnost druhým lidem“ zaznamenala pokles významnosti (3,90 – 3,51), i když ne tak výrazný, jako je tomu ve srovnání s r. 1984, kdy měla index 4,15.

³² Analogicky poklesl význam hodnoty „životní partner“ u Saka (z 4,55 na 4,39).

³³ Prakticky stejně mírný, možná zanedbatelný pokles najdeme pro hodnotu „zdraví“ u Saka: z 4,83 na 4,76.

s lidmi“ stále považují za velmi důležité více než tři čtvrtiny dětí. Stejně vysoký počet dětí ovšem považuje za důležité „prosadit se, mít dobré nápady“ a „být v životě úspěšný“.

Výrazně většinovou hodnotou zůstává dále vzdělání – jeho preference spíše vzrostly, za velmi důležité je považuje 75,8 % oproti 66,7 % v r. 91. (Je to zřejmě konzistentní s dále popsaným nárůstem preferencí středních škol s maturitou a přání studovat VŠ.) Vzdělání se ovšem zřejmě v perspektivě dětí stává stále více nástrojem osobní kariéry a stále méně je viděno v souvislosti s poctivou prací, se snahou pomáhat, kde je potřeba, s pocitem být někomu užitečný a být hrdý na svou zemi.

Stále zůstává pro velkou většinu dětí velmi důležité „chovat se tak, aby si mne lidé vážili“ (71,3 %) a přece jen i „pocitivě pracovat, odevzdávat co nejlepší výkon“ (68,2 %) – možná částečně proto, že lze tyto formulace dobře reinterpretovat právě v duchu osobního úspěchu a prosazení se.

K hodnotám, které dnes naopak považuje za velmi důležité menšina respondentů, patří „cestování“ (přes nárůst preferencí na 35,9 %), „pomáhat, kde je potřeba“ (46,9 %), „pěkný osobní vzhled“ (přes nárůst na 43 %), „blahobyt, hodně peněz“ (přes nárůst na 35,2 %), „žít ve shodě s náboženskou vírou“ (11,2 %), „být hrdý na svou zemi“ (41,4 %) a téměř i „být někomu užitečný“ (50,4 %).

Výše uvedená fakta lze shrnout za pomoci **faktorové analýzy**. Ta byla použita už při zpracování dat z roku 1991 a jejím výsledkem bylo sdružení hodnotových deklarácí do tří obecnějších typů hodnotových preferencí (Rendl 1992):

- „**Obecné hodnoty**“ byly syceny především výroky „Naučit se poctivě pracovat, odevzdávat co nejlepší výkon“, „Být tolerantní, žít v dobrém vztahu s lidmi“, „Chovat se vždy tak, aby si mne lidé vážili“, „Najít si dobrého životního partnera“, „Umět se o sebe postarat, být samostatný“, „Snažit se pomáhat všude, kde je potřeba“, „Být hrdý na zemi, kde jsem se narodil“, „Mít pocit, že jsem někomu užitečný“. Tento faktor tedy kladl důraz na uspokojivé uspořádání vztahů k lidem v nejobecnější rovině. Byl však poměrně silně sycen většinou primárních hodnotových deklarácí, a proto byl do jisté míry indikátorem sklonu vyjadřovat se kladně k obecně přijímaným hodnotám, tedy k sociálně žádoucím výpovědím.

- „**Privátní hodnoty**“ byly reprezentovány především výpověďmi „Žít ve zdravém životním prostředí“, „Žít ve správné rodině“, „Být vzdělaný, mít velké znalosti“, „Být tolerantní, žít v dobrém vztahu s lidmi“, „Umět se o sebe postarat, být samostatný“. Tento faktor tedy vyjadřoval kvalitu a uspořádanost vztahů k nejbližšímu okolí.

- „**Hodnoty úspěchu**“ sycené především výpověďmi „Dobře vypadat, mít pěkný osobní vzhled“, „Žít v blahobytu, mít hodně peněz“, „Být ve svém budoucím životě úspěšný“ a v menší míře „Umět se prosadit, mít dobré nápady“ a „Hodně cestovat, poznávat různé země“ vystihoval to, co bychom mohli nazvat individualisticky či egocentricky pojatou úspěšností.

Výsledky faktorové analýzy³⁴ pro data z obou výzkumů, tj. pro soubor žáků sledovaných jak v roce 1991 tak i 2002, jsou uvedeny v tabulkách 5 a 6. Pro postižení změn v roce 2002 oproti roku 1991 jsme mezi primární znaky zahrnuli nejen hodnotové deklaráce, ale i rok výzkumu.

Hodnotové deklaráce, u nichž jsme v roce 2002 oproti roku 1991 zaznamenali největší nárůst preferencí, tj. „Dobře vypadat, mít pěkný osobní vzhled“, „Být ve svém budoucím životě úspěšný“, „Umět se prosadit, mít dobré nápady“ a „Žít v blahobytu, mít hodně peněz“, se sdružují do jednoho faktoru – „Hodnot úspěchu“. Ten v sobě zahrnuje i rok výzkumu (1991/2002), a to s negativní faktorovou zátěží, která potvrzuje **větší význam „faktoru osobní úspěšnosti“** u žáků sledovaných v roce 2002 oproti jejich vrstevníkům z roku 1991.

³⁴ Byla použita stejná metoda extrakce faktorů jako v roce 1991, tj. metoda hlavních komponent, i stejná metoda rotace (varimax).

Zvláště silný vliv roku výzkumu je patrný u souboru chlapců. Zatímco u chlapců patří k „osobní úspěšnosti“ také skutečnost „Umět se o sebe postarat, být samostatný“, u dívek je to „Být vzdělaná, mít velké znalosti“.

Hodnotové deklaráce, u nichž došlo v roce 2002 k poklesu preferencí patří vesměs do faktoru „Obecné hodnoty“. Také tento faktor v sobě zahrnuje rok výzkumu (1991/2002), tentokrát s pozitivní faktorovou zátěží. Ta svědčí o **menším významu „faktoru obecně přijímaných hodnot“** u žáků sledovaných v roce 2002 oproti jejich vrstevníkům z roku 1991. Navíc je tu naznačen přesun výroků „Žít ve zdravém životním prostředí“ a „Být vzdělaný, mít velké znalosti“ z komplexu „hodnot privátních“ k „hodnotám „obecným“. Není tomu tak ale v podsouboru chlapců. U nich se zmíněné dvě výpovědi řadí nadále k „hodnotám privátním“. Naopak se u nich mezi „obecné hodnoty“ vyšší měrou začleňuje i výrok „Žít ve shodě se svojí náboženskou vírou“.

V podsouboru dívek se však prohlášení „Žít ve zdravém životním prostředí“ a „Být vzdělaná, mít velké znalosti“ jednoznačně zařazují do skupiny „obecných hodnot“. Naopak z ní mizí konstatování „Umět se o sebe postarat, být samostatná“, „Být tolerantní, žít v dobrém vztahu s lidmi“ a „Najít si dobrého životního partnera“, která se začleňují do skupiny „hodnot privátních“. Zatímco tedy chlapci považují zdravé životní prostředí a vzdělání nadále za záležitost uspořádání nejbližšího osobního okolí, dívky v nich spatřují obecné společensky žádoucí hodnotové deklaráce.

Jedinou skupinou hodnotových deklarácí, ve které nehraje žádnou roli rok výzkumu, je oblast „hodnot privátních“. Obsahuje totiž výroky, v nichž mezi lety 1991 a 2002 nedošlo k žádnému nebo jenom malému posunu výpovědi žáků. To však platí pouze v souboru jako celku a v podsouboru dívek. U chlapců tomu tak není, a to především proto, že „privátní hodnoty“ u nich zahrnují i výroky, které se v celkovém souboru a souboru dívek řadí mezi „hodnoty obecné“.

Lze tedy shrnout, že v období posledních jedenácti let došlo u žáků **k výraznému nárůstu preferencí hodnot spjatých s individualisticky pojatou úspěšností. Nositeli těchto změn jsou především chlapci.** Naproti tomu obecně přijímané hodnoty z roku 1991 doznaly pokles preferencí. K minimálním změnám došlo u „hodnot privátních“. V podsouborech chlapců a dívek však došlo k posunu některých hodnotových deklarácí z komplexu „hodnot obecných“ do skupiny „hodnot privátních“. Zatímco chlapci považují zdravé životní prostředí a vzdělání nadále za soukromou věc jednotlivce, dívky v nich spatřují společensky žádoucí hodnoty. U dívek navíc zaznamenáváme i opačný pohyb: Umět se o sebe postarat, být samostatná, být tolerantní, žít v dobrém vztahu s lidmi a najít si dobrého životního partnera jsou pro ně hodnoty jednoznačně privátní. U chlapců zůstávají i nadále součástí obecně přijímaných hodnot.

Tab. 5 Výsledky faktorové analýzy pro hodnotové deklarace – chlapci

	Faktor		
	1	2	3
Rok: 1991/2002		,548	-,440
75 Žít ve správné rodině	,707		
76 Žít ve zdravém životním prostředí	,745		
77 Být vzdělaný, mít velké znalosti	,731		
78 Hodně cestovat, poznávat různé země			,470
79 Snažit se pomáhat všude, kde je potřeba		,675	
80 Dobře vypadat, mít pěkný osobní vzhled		-,334	,624
81 Umět se o sebe postarat, být samostatný	,442		,322
82 Být ve svém budoucím životě úspěšný			,640
83 Umět se prosadit, mít dobré nápady			,592
84 Žít v blahobytu, mít hodně peněz			,679
85 Žít ve shodě se svojí náboženskou vírou		,494	
86 Mít pocit, že jsem někomu užitečný	,373	,603	
87 Najít si dobrého životního partnera	,584	,385	
88 Být tolerantní, žít v dobrém vztahu s lidmi	,683	,514	
89 Být hrdý na zemi, kde jsem se narodil	,363	,667	
90 Naučit se poctivě pracovat, odevzdávat co nejlepší výkon	,566	,640	
91 Chovat se vždy tak, aby si mě lidé vážili	,572	,400	,325
92 Nemít velké zdravotní problémy	,485		

Tab. 6 Výsledky faktorové analýzy pro hodnotové deklarace – dívky

	Component		
	1	2	3
Rok: 1991/2002		,516	-,437
75 Žít ve správné rodině	,603		
76 Žít ve zdravém životním prostředí		,614	
77 Být vzdělaný, mít velké znalosti		,389	,312
78 Hodně cestovat, poznávat různé země			,423
79 Snažit se pomáhat všude, kde je potřeba		,599	
80 Dobře vypadat, mít pěkný osobní vzhled			,610
81 Umět se o sebe postarat, být samostatný	,802		
82 Být ve svém budoucím životě úspěšný			,602
83 Umět se prosadit, mít dobré nápady			,619
84 Žít v blahobytu, mít hodně peněz			,695
85 Žít ve shodě se svojí náboženskou vírou	-,424	,379	
86 Mít pocit, že jsem někomu užitečný	,367	,414	
87 Najít si dobrého životního partnera	,817		
88 Být tolerantní, žít v dobrém vztahu s lidmi	,685		
89 Být hrdý na zemi, kde jsem se narodil		,643	
90 Naučit se poctivě pracovat, odevzdávat co nejlepší výkon		,661	
91 Chovat se vždy tak, aby si mě lidé vážili	,311	,475	
92 Nemít velké zdravotní problémy	,437	,337	,305

Přání

Jiným vyjádřením, ze kterého můžeme usuzovat, co děti považují v životě za důležité, jsou odpovědi na následující otázku: „*Na závěr bychom se tě rádi zeptali, zda nemáš nějaké přání, jehož splnění by tě učinilo šťastným (šťastnou)*“.

V obou šetřeních na ni odpovědělo přibližně stejně dětí – v r.91 to bylo 79 % dětí (bez zahrnutí odpovědí, které vlastně vyjadřují odmítnutí formulovat nějaké přání nebo z nich žádné nelze zjistit), v r. 02 pak 78 % dětí.

Uspořádáme-li témata objevující se ve formulacích dětí podle četnosti jejich výskytu, dostaneme zjevně jakousi hierarchii naléhavosti či osobní relevance témat. Její členění je jiné než v hodnotových deklarácích, vychází zřejmě mnohem více z aktuální životní situace respondenta, z jeho aktuálního životního pocitu.

Nejvýraznější je v obou šetřeních téma vlastní budoucnosti a v něm pak příští školní dráhy, dále pak téma vztahů k lidem, především k současné rodině a budoucímu partnerovi.

Zdá se, že v r. 02 k tomu přistupuje téma bohatství, vlastnění peněz či nějaké konkrétní věci a že naproti tomu ustoupilo téma zdraví.

První kategorií, kterou jsme vyčlenili, byla **přání vztahující se ke škole**. Nijak se tu za 11 let nezměnilo zřejmě typické přání tohoto životního období: dostat se na střední školu, případně ji vystudovat, odmaturovat nebo vystudovat i vysokou školu, získat dobré vzdělání. V r. 02 je spíše ještě častější než dříve (91: 20,3 % – 02: 24,6 %).

Se školou dále souvisejí přání mít dobrý prospěch nebo se zlepšit (5 – 6 % v obou šetřeních). Ojedinele pak opět v obou šetřeních najdeme přání, aby škola byla lepší, a jiná zase, aby školy či učení bylo méně.

Četnost vyjádření těchto přání (zhruba u čtvrtiny všech dětí, přičemž jde o otázku formulovanou na závěr dotazníku spíše jako jakýsi dobrovolný přídavek) poněkud koriguje celkový dojem převažující lhostejnosti vůči škole, který vzbuzuje většina odpovědí a který je ještě zesílen jejich srovnáním s výsledky z r. 91 (viz další kapitoly). Zdá se, že ve vztahu ke školní dráze a k budoucí škole zejména u dobrých žáků lhostejnost nepanuje. **Dnešní žáci jako by vyjadřovali lhostejný despekt k základní škole, ale naproti tomu spíše zvýšený zájem o svou další školu.**

Přání týkající se **bydlení** jsou v r. 02 o něco častější (7,1 % oproti 5,4 %). Častějším fenoménem je dnes dům (5 respondentů, dříve pouze 1). Toto přání ale není hodnotově jednoznačné. Zatímco v některých případech je spíše přáním pro současnost a tedy pro rodiče, je jinde už součástí vlastního projektu budoucnosti, v některých případech zjevně egoisticky a na blahobyt orientovaného: „*abych měla hodně peněz, partnera, se kterým bych vycházela až do té doby(?), který by nezemřel dřív, rodinný domek*“ nebo „*mít velký barák, krásnou ženu, hodně peněz, hezké auto, práci, která by mě bavila, psa, umět jezdit na skateboardu tak dobře, abych byl známý aspoň po celé Evropě*“.

Také častá přání týkající se **vztahů k lidem** jsou v obou šetřeních téměř stejně frekventovaná, uvádí je téměř 25 % respondentů. Lze je rozdělit na vztahy k rodině a uvnitř rodiny (rodiče, sourozenci a prarodiče), dále přání týkající se partnerských vztahů, a to jednak v současnosti, jednak v budoucnosti a přání mít přátele, kamarády.

Velká část přání se v obou šetřeních týká **rodiny** (9,2 %, resp. 8,5 %) – být (znovu) pohromadě, šťastní, rozumět si a nehádat se.

Přání týkající se **partnerství** jsou také velmi častá (v obou šetřeních kolem 11,5 %). Zatímco v r. 91 jde vesměs o partnerství v budoucím životě, v r. 02 se téměř polovina těchto

přání (6) týká zřejmě současnosti: mít kluka, chodit s holkou, být zamilovaná. (Přispívá k tomu ovšem zřejmě i to, že v r. 02 jde o děti o rok starší.)

Zbylé výroky – tedy méně četné – se týkají přání mít (kolem sebe) přátele. Kromě toho jsme sem zařadili ojedinělá přání setkat se slavným hercem či sportovcem.

Přibližně tutéž četnost vykazují v obou šetřeních přání týkající se některých aspektů **projektu budoucnosti** (kolem 15 %). K atributům budoucnosti patří obligátně rodina (kolem 4 % dětí), zaměstnání (9,2 %, resp. 6,9 %) a místo (země) , kde chtějí žít (spíše ojediněle: 2 případy, resp. 4 případy).

V oblasti zaměstnání se v r. 91 objevovaly konkrétní profese (4x), zatímco v r. 02 jsou požadavky na zaměstnání obecnější: dobrou práci, která by mě bavila, ředitel prosperující společnosti, mít prosperující softwarovou firmu.

Pokud děti vyjadřují přání, kde by v budoucnosti chtěly žít, je to většinou v zahraničí (1x, resp. 4x).

Pokud jde o přání mít nějaké zvíře či zvířata, jsou opět v obou šetřeních přibližně stejně častá (5 – 6 %).

Rozdíly ovšem nalezneme v počtu a povaze přání týkajících se vlastnění nějaké věci. Ta se v r. 91 objevila u 10,5 % dětí, v r. 02 pak u 23,1 %. Větší část rozdílu tvoří **přání bohatství či peněz**. Ta se v r. 91 vůbec nevyskytla, zatímco v r. 02 se objevila u 7,7 % dětí. Dalším výraznějším jevem, odlišujícím obě šetření, je **mobil**, který je v r. 02 spolu s počítačem nejžádanější věcí (4 případy), zatímco v r. 91 nebyl ještě znám. Dalších předmětů z oblasti elektroniky se v r. 91 týká jediné přání, v r. 02 pak 4 přání (3,1 %).

Rozdíly naopak nejsou v přáních mít (nové) kolo či vybavení na něj, v budoucnu motocykl či automobil. Nejsou přitom nijak častá.

Děti také vyslovují přání, týkající se jakéhosi **stavu mysli, případně kvality své osobnosti**, svého charakteru.

V r. 91 lze vyčlenit poměrně početnou skupinu přání dobrého charakteru (být dobrým člověkem, dobrou matkou, být prospěšná okolí, nežít jen pro sebe, rozdávat radost, nebýt zavrhován) – objevují se v 6 případech. V r. 02 oproti tomu jen 1x.

Přibližně analogickou skupinu (kolem 6 % respondentů) tvoří v obou šetřeních přání být šťastný, spokojený, žít dobře (směřující ovšem možná také k materiálnímu zajištění).

V r. 02 se také objevují formulace žít naplno, méně se nudit (3x), které jsme dříve nezaznamenali.

Velmi analogický obsah má v obou šetřeních oblast přání, týkající se **schopností**. Většina z nich se týká sportovních dovedností (zahrnujeme i tanec) a prosazení se ve sportu (6,5 % – 8,5 %). Nejčastěji se přitom opakuje fotbal (4x). Obecné „být chytrý“ je snad v r. 02 poněkud častější (1x – 3x).

Jen o málo častější byla v r. 91 přání týkající se **zlepšení, nápravy světa** (7,8 % oproti 6,1 % 8x). V r. 91 je v této oblasti zmiňováno životní prostředí (4x), v r. 02 vůbec. Naopak se dnes častěji zmiňují vztahy mezi lidmi (1x – 5x). V obou šetřeních se pak několikrát objevuje přání odstranit nemoci.

O něco častější jsou v r. 91 přání **provozovat nějakou činnost nebo něco zažít** (8,5 % – 6,1 %). Týkají se především cestování (7x – 4x). V r. 91 se objevilo 3x přání vidět na vlastní oči koncert skupiny New kids on the block, které v druhém šetření nemá analogii.

Oblastí četných přání je **zdraví**, v r. 91 přitom mnohem frekventovanější (17,6 % oproti 8,5 %).

Formulace týkající se vlastního zdraví, zdraví celé rodiny, případně respondentových příštích dětí zřejmě svědčí pro nespécifické přání zdraví. Zejména zde vzniká onen rozdíl: takových formulací je v prvním šetření 20, ve druhém 7.

Přání zdraví pro konkrétního člena rodiny najdeme 7x v r. 91, v r. 02 pak 4x.

V souvislosti s nárůstem důležitosti **osobního vzhledu** je poněkud překvapivé, že v obou šetřeních se objevilo v tomto směru pouze po jednom přání: zhubnout – být štíhlá.

JAK SE CHOVÁJÍ RODIČE VE VZTAHU KE ŠKOLE

Na **úspěch ve škole** reaguje stále velká většina rodičů (77 %) chválou, i když na úkor této většiny trochu stoupl na jedné straně počet těch, kteří berou úspěch jako samozřejmost (17 %), i těch, kteří dítě nějak odmění (7 %). (Nejde o statisticky významné změny.) Ve způsobu, jakým děti případně odmění, ovšem neroste počet finančních odměn, naopak spíše mírně poklesl.

Podobně se příliš nezměnily proporce v tom, jak rodiče reagují **na školní neúspěch**. Stále více než polovina rodičů „*se zajímá o příčinu neúspěchu a snaží se pomoci*“, druhou nejčastější reakcí (26 %) je, že dítěti „*vynadají*“. Tresty v této souvislosti udává 9 % dětí (o něco více než dříve), stále je to především zákaz sledování televize.

V otázkách, které charakterizují míru **tlaku rodičů na školní přípravu**, zaznamenáváme některé výrazné změny.

V r. 91 odpovídalo na otázku, jak často se rodiče dívají na domácí úkoly nebo je zkoušejí, jen 9 % respondentů „*skoro nikdy*“. V r. 02 takto odpovědělo 28 % dětí. Častější než dříve jsou také odpovědi „*jen když je nějaký malér*“ a „*někdy, spíše namátkou*“, kompletně klesla četnost odpovědí udávajících pravidelnou kontrolu. „*Prakticky denně*“ odpovědělo v r. 91 téměř 26 %, zatímco dnes pouhá 3 % respondentů. Rozdělíme-li odpovědi na ty, které indikují kontrolu pravidelnou, důslednou, a ostatní, znamenající spíše kontrolu nedůslednou, příležitostnou, představoval první typ v r. 91 většinovou odpověď (52,5 %), zatímco dnes představuje většinovou odpověď typ druhý, „*nedůsledný*“ (80 %).

Souběžně s tím se zvýšil počet rodičů, kteří dítěti nepomáhají s domácími úkoly a s přípravou do školy „*skoro nikdy*“ z 25 % na 40 %. Rodiče, kteří by tak činili „*prakticky denně*“, představovali i v r. 91 spíše výjimku (5 %), dnes však zmizeli téměř zcela – v souboru jsme zaznamenali jedinou takovou odpověď.

Porovnáme-li s tím vyjádření dětí, zda samy vyžadují od rodičů pomoc při přípravě do školy, zjišťujeme, že jejich „*poptávka*“ zřejmě nijak přímo nekoresponduje s rodičovským tlakem. Tak v r. 91 odpovídalo, že se na rodiče obrací často, necelých 16 % dětí. Ve srovnání s výše zmíněnými 52,5 % rodičů s důslednou kontrolou školní přípravy je patrné, že rodiče tu byli aktivní daleko častěji, než děti vyžadovaly. Podobně je tomu na opačném pólu: na rodiče se neobracelo 25 % dětí, skoro nikdy však nekontrolovali rodiče jen 9 % dětí. Aktivita dětí v r. 02 v tomto ohledu sice poklesla, ale zdaleka ne tolik, jako u rodičů: často se na rodiče obrací asi 14 % dětí, což se blíží 20 % rodičů s důslednou kontrolou. Nikdy se na rodiče neobrací 36 % dětí, což opět představuje číslo blízké 28 % rodičů, kteří nekontrolují školní přípravu skoro nikdy.

Zhruba by tedy bylo možno formulovat závěr, že **aktivita rodičů při kontrole domácí přípravy se snížila téměř na úroveň nízké a dále klesající poptávky dětí po rodičovské pomoci**.

Konkrétně v oblasti **výuky cizích jazyků** možná výše uvedená skutečnost koresponduje s tím, že se sice téměř nesnížil počet rodičů, kteří považují za velmi důležité, aby se dítě učilo cizímu jazyku (odpovídá tak 92 % respondentů), a mírně se zvýšil počet dětí, které se

učí cizímu jazyku i mimo školu (z 22 % na 27 %), přičemž stejně jako v r. 91 jsou v tom výrazně aktivnější dívky: mimo školu se cizí jazyk učí 41 % z nich, kdežto chlapců jen 14 % (rozdíl je vysoce statisticky významný). Avšak oproti tomu výrazně klesla přímá pomoc rodičů při výuce. Zatímco v r. 91 téměř polovina rodičů dítěti pomáhala s cizím jazykem a dalších 14 % ho jazyk přímo učilo, dnes pomáhá 35 % a přímo učí jen 5 % rodičů. I když se na tom zřejmě podílí také zvýšená úroveň výuky, na kterou rodiče nestačí, zdá se pravděpodobné, že paralelně působícím činitelem je pokles rodičovské angažovanosti.

Napříč dosavadnímu členění popisu výsledků lze zřejmě pozorovat změny ve výchovném působení rodičů. Ty lze zřejmě vyjádřit jako

- 1. nižší míru výchovného tlaku a kontroly ze strany rodičů, tedy liberálnější postoje k výchově vůbec;**
- 2. nižší aktivitu rodičů ve vztahu ke škole, resp. ke školní práci dětí;**
- 3. posuny ve způsobech sdílení života s dětmi.**

POSTOJ DĚTÍ KE ŠKOLE JAKO MÍSTU UČENÍ

V r. 91 jsme názory dětí na školu vyjádřené v nejobecnější rovině označili za **skeptickou akceptaci**. O jedenáct let později tato charakteristika stále platí, ovšem adjektivum je ještě přiměřenější než dříve. Počet dětí, kteří charakterizují svůj obecný postoj tvrzením „*ve škole se naučím spoustu potřebných věcí*“ poklesl z 41 % na 21,5 %. Stoupl počet zastánců toho, že „*škola je nutná, ale často se učíme spoustu zbytečných věcí*“ (z 58 % na 71 %) a nezanedbatelným se stal názor, který školu považuje za *plýtvání časem* (7 % oproti 0,5 % v r. 91).

Obdobné posuny zaznamenáváme v názorech, zda *až budou starší, využijí to, co se na základní škole naučili*. Pevně přesvědčeno je o tom jen 20 % dětí (oproti dřívějším 31 %), oproti tomu vzrostl počet těch, kteří si myslí, že většinu věcí vůbec nevyužijí (o 8 %, na téměř 15 %). Počet zastánců většinového názoru, že „*ano, ale využijí jen něco*“, spíše lehce vzrostl na současných 65 %. Tento posun se týká především chlapců, kteří jsou (na rozdíl od r. 91) statisticky významně skeptičtější.

Lze v konkrétních aktivitách najít změny, které odpovídají negativním posunům obecných postojů?

U otázky „*jak vypadá tvoje příprava do školy?*“ jsme v r. 91 konstatovali, že zhruba 90 % respondentů se připravuje víceméně pravidelně, konkrétně že se připravují denně nebo alespoň když vědí, že budou zkoušeni nebo že bude písemka. Přibližně stejný souhrnný výsledek dostáváme i po 11 letech. Jako většinová se tu však vyhranila odpověď „*učím se, jen když vím, že budu zkoušen(a) nebo že bude písemka*“ (58,5 % oproti 44 % v r. 91), kterou ještě bereme jako pravidelnou přípravu. Naopak klesla (ze 40 % na 22 %) četnost odpovědi „*denně se připravuji, ale vždy jen na některé předměty*“. Na opačném konci škály odpovědi pak vzrostla četnost tvrzení „*neučím se skoro vůbec*“ (ze 4 % na 8,5 %).

Nižší soustavnost školní přípravy nacházíme u chlapců i dívek. V míře a intenzitě změn však existují mezi chlapci a dívkami statisticky významné rozdíly. Zatímco obecně výrazně klesl počet těch, kteří se „*denně připravují, ale vždy jen na některé předměty*“ (u chlapců o 14 % na 26 %, u dívek o 22 % na 19 %), přesunul se u dívek tento počet mezi ty, které se učí, „*jen když vím, že budu zkoušen(a) nebo že bude písemka*“ (jejich počet stoupl ze 45 % na 69 %, u chlapců jen o 5 % na 48,5 %), zatímco u chlapců vzrostl především počet odpovědi „*učím se prakticky, až když zjistím, že mi hrozí špatná známka na vysvědčení*“ nebo

„*neučím se skoro vůbec*“. Celkový počet těchto dvou odpovědí vzrostl u chlapců z 11 % na 23 %.

Změnila se proporce dětí, které „*dost trápí, když dostanou horší známku než obvykle*“, a těch kterým to „*příliš nevadí*“. Zatímco první odpověď uvádělo dříve 81 % dětí, dnes jen 66 %. (Jde o statisticky významnou změnu.)

Oblíbenost předmětů

Dalšími výsledky, které poukazují na pokles žákovské angažovanosti ve vztahu ke škole, jsou odpovědi na otázky o oblíbených a neoblíbených předmětech. Zatímco v r. 91 nemělo ve škole žádný oblíbený předmět pouze 7,5 % respondentů, přiklání se dnes k odpovědi „*ne, nemám žádné oblíbené předměty*“ 32 %. Naopak odpověď „*ne, nemám žádné neoblíbené předměty*“ doznala poklesu četnosti (ze 17,5 % na 12 %).

Porovnáme-li četnost těchto odpovědí u dobrých a špatných žáků (tj. v prvním a druhém kvintilu oproti čtvrtému a pátému kvintilu pořadí podle průměrného prospěchu), nejsou mezi nimi rozdíly. Když ovšem zkoumáme, které předměty uvádějí, některé zajímavé rozdíly najdeme.³⁵

V obou šetřeních uvádějí děti na otázku po oblíbených předmětech v průměru 2 – 3 předměty. Obraz neoblíbených předmětů komplikuje v r.02 skupina 18 dětí (14 chlapců a 4 dívky), které odpovídají, že neoblíbené mají „*všechny*“ nebo „*skoro všechny*“. Takové odpovědi se v r. 91 nevyskytly. Z těchto žáků patří 10 mezi špatné žáky, ale překvapivě jsou také 4 mezi žáky dobrými. V následující tabulce podávající přehled oblíbenosti jednotlivých předmětů necháváme tuto skupinu stranou.

Tab. 7 Přehled oblíbenosti školních předmětů

Předmět	1991			2002		
	Obliba	Neobliba	Rozdíl	Obliba	Neobliba	Rozdíl
Čj	10,4 %	18,2 %	-7,8 %	7,1 %	22,3 %	-15,2 %
Aj/Nj	27,3 %	0,0 %	27,3 %	5,4 %	13,4 %	-8,0 %
D	13,0 %	13,0 %	0,0 %	13,4 %	12,5 %	0,9 %
Ov	2,6 %	5,8 %	-3,2 %	6,3 %	2,7 %	3,6 %
Rv	0,6 %	0,0 %	0,6 %	2,7 %	4,5 %	-1,8 %
Z	28,6 %	6,5 %	22,1 %	9,8 %	23,2 %	-13,4 %
M	12,3 %	43,5 %	-31,2 %	17,9 %	38,4 %	-20,5 %
Př	31,2 %	8,4 %	22,7 %	33,0 %	5,4 %	27,7 %
F	5,8 %	33,1 %	-27,3 %	8,9 %	38,4 %	-29,5 %
Ch	14,9 %	35,1 %	-20,1 %	16,1 %	28,6 %	-12,5 %
Hv	9,7 %	3,2 %	6,5 %	8,0 %	8,9 %	-0,9 %
Vv	20,8 %	2,6 %	18,2 %	14,3 %	3,6 %	10,7 %
Prac.v.	16,2 %	9,7 %	6,5 %	4,5 %	10,7 %	-6,3 %
Tv	50,0 %	6,5 %	43,5 %	38,4 %	7,1 %	31,3 %
Počítače				2,7 %	1,8 %	0,9 %

³⁵ Je ovšem třeba upozornit, jak o tom píšeme podrobněji níže, že mezi dobrými žáky výrazně převažují dívky a mezi špatnými žáky chlapci – obojí zhruba v poměru 2:1.

Z tabulky je patrné, že i v takto omezeném souboru (bez žáků uvádějících jako neoblíbené všechny nebo skoro všechny předměty) obecně poklesla míra oblíbenosti předmětů a vzrostla míra jejich neoblíbenosti. Posuny směrem k větší oblíbenosti jsou vesměs dost nevýrazné.

Oblíbené předměty

Vzrostla oblíbenost **přírodopisu**, a to natolik, že je po tělesné výchově druhým nejoblíbenějším předmětem. (I dříve však byla jeho oblíbenost vysoká. Lze to přičíst učivu v daném ročníku: v předposledním ročníku ZŠ se tradičně probírá anatomie člověka.) Mezi dobrými a špatnými žáky nejsou v oblíbenosti přírodopisu výrazné rozdíly (a nebyly ani dříve).

Nejoblíbenější **tělesná výchova** zaznamenala ovšem pokles, v r. 91 byla jako oblíbený předmět uváděna 50 % dětí. Dnes je uváděna jako oblíbený předmět častěji špatnými žáky, zatímco dříve v tom nebyl rozdíl.

Již výrazně méně oblíbená je **výtvarná výchova**. Její oblíbenost poklesla ovšem méně než u ostatních předmětů.

„Neutrální“ předměty

Patří sem ostatní „výchovy“ včetně práce s počítačem a dále dějepis.

Na jakousi hranici neutrálnosti zařazujeme **pracovní výchovu**. Pokles její oblíbenosti je ovšem přesto značný. Pokud v r. 91 byla v „pásmu neutrality“ na hranici kladné (tehdy byla v neoblíbenosti mnohem častěji u dobrých žáků), je dnes na hranici záporné (a mezi dobrými a špatnými žáky v tom není rozdíl).

Lehce poklesla oblíbenost **hudební výchovy**. Ta dříve byla výrazně oblíbenější u špatných žáků, dnes v tom mezi oběma skupinami není rozdíl.

Podobné je postavení **občanské výchovy**. Na rozdíl od minulosti, kdy byla v neoblíbenosti spíše u dobrých žáků, je dnes neoblíbená spíše žáky špatnými.

Téměř stejná jako dříve je vyrovnaná míra oblíbenosti a neoblíbenosti u **dějepis**. (Dříve byl častěji oblíbeným předmětem dobrých žáků, dnes je častěji neoblíbeným předmětem žáků špatných.)

Beze změny zůstalo v této skupině předmětů postavení **rodinné výchovy**, kterou dříve i nyní zmiňují děti mezi oblíbenými i neoblíbenými předměty jen ojediněle.

Podobně neutrální a málo uváděná je **práce s počítači**, kterou jsme odlišili od pracovní výchovy i tam, kde je vedena jako předmět „pracovní činnosti“.

Neoblíbené předměty

Nejdramatičtější změnou vůbec je postavení **cizích jazyků – angličtiny a němčiny**. Zatímco v r. 91 sbíraly pouze vyjádření oblíbenosti, jako neoblíbené nebyly zmíněny žádným respondentem a byly po tělesné výchově druhým nejoblíbenějším předmětem, patří dnes už k celkově neoblíbeným předmětům, byť jen mírně. Dobří a špatní žáci se přitom nijak neliší.

Podobně je tomu se **zeměpisem**. V r. 91 výrazně převažují vyjádření oblíbenosti a zeměpis je na úrovni oblíbenosti přírodopisu, v r. 02 výrazně převažují negativní vyjádření. V r. 91 byl zeměpis spíše oblíben dobrými žáky a neoblíben špatnými, dnes zůstala jen častější neoblíbenost mezi špatnými žáky.

U cizích jazyků jsme si téměř jisti, že proměna oblíbenosti souvisí jednak s postupným zvyšováním nároků ve výuce „neruských“ jazyků, jednak s odlivem nadšení nad otevřením se světu po r. 89. Není však druhý důvod relevantní i u zeměpisu?

Další výrazný posun je patrný u **češtiny**. Ani dříve nepatřila k oblíbeným předmětům, avšak v současnosti se stala výrazně neoblíbenou. Dříve se její příznivci z hlediska prospěchu víceméně nelišili, neoblíbená však byla poněkud více u špatných žáků. Dnes platí, že v malé

skupině těch, kteří ji mají jako oblíbený předmět, převažují dobří žáci, a ve skupině, v níž je neoblíbená, převažují špatní žáci ještě výrazněji než dříve.

Poněkud se snížila neoblíbenost matematiky a chemie. Nejneoblíbenějším předmětem se stala fyzika, chemie se dostala na úroveň češtiny a zeměpisu.

Matematika si ovšem udržuje primát v tom, že se k ní vyjadřuje nejvíce dětí, měla a má poměrně početnou skupinu přívrženců. Dříve i nyní je častěji oblíbená u žáků dobrých a neoblíbená u špatných. Tato polarita byla však v r. 91 výraznější než v r. 02.

Podobně je tomu s **chemií**, i ona byla a je pro značnou část dětí předmětem oblíbeným. Dříve přitom byla častěji v neoblíbě u špatných žáků, její příznivci se v prospěchu nelišili. Dnes naopak jsou jejími příznivci častěji dobří žáci, kdežto její neoblíba s celkovým prospěchem nesouvisí.

Převaha neoblíbenosti **fyziky** zůstává zhruba stejná jako dříve, poněkud se zvýšila polarita jejího hodnocení – je častěji uváděna jak jako oblíbený tak jako neoblíbený předmět. Zatímco dříve byla v neoblíbě častěji u špatných žáků, je dnes v častěji neoblíbená žáky dobrými.

Celkově se struktura oblíbenosti předmětů výrazně proměnila. K výrazně oblíbeným předmětům patřilo v prvním šetření pět předmětů, tři z nich (jazyky, přírodopis, zeměpis) pak byly podle tradice naší školy předměty s náročnějším hodnocením.³⁶ Nyní jsou výrazněji oblíbeny pouze tři předměty, z nich jen jeden s tradičně náročnějším hodnocením.

K výrazněji neoblíbeným patřily dříve pouze čtyři předměty – čeština, chemie, fyzika, matematika. Všechny v této skupině zůstávají i dnes, přibýly k nim však ještě zeměpis, cizí jazyky a pracovní vyučování (pokud není naplněno výukou práce s počítačem).

Pokud navíc zahrneme do analýzy oblíbenosti předmětů i skupinu respondentů, kteří udávají neoblību všech nebo skoro všech předmětů,³⁷ jsou výsledky mnohem horší. Kromě tělesné výchovy a přírodopisu se všechny předměty v celkovém hodnocení (tzn. z hlediska rozdílu mezi procentem vyjádření oblíbenosti a neoblíbenosti) ocitají v záporných hodnotách. Neoblību matematiky a fyziky pak udává téměř polovina dětí a jen slabě ji kompenzují mnohem menší skupiny příznivců. U všech tradičně náročnějších předmětů, s výjimkou přírodopisu, pak jejich neoblíbenost výrazně převažuje.

POSTOJ DĚTÍ KE ŠKOLE JAKO MÍSTU SOCIÁLNÍCH KONTAKTŮ

Výsledky potvrzují, že stejně jako v r. 91 zůstává škola významným místem sociálních kontaktů. Naprostá většina dětí (93 %) uvádí, že má ve třídě jednoho či dva, případně několik dobrých kamarádů. Spíše mimo třídu uvádí kamarády jen 7 % dětí. (Převažují mezi nimi děti s horším prospěchem.)

Oproti tomu u otázky, zda se děti po prázdninách do školy těší,³⁸ vidíme změny, ne však úplně jednoznačné. Výrazně tu oproti r. 91 poklesla frekvence tehdy většinové odpovědi

³⁶ Viz o tom dále v kapitole o prospěchu. Tradičně mírněji jsou známkovány „výchovy“, naopak nejpřísněji a tedy nejdiferencovaněji čeština a matematika. Náročnost klasifikace v ostatních předmětech má zatím blíže ke klasifikaci v češtině a matematice než ve „výchovách“.

³⁷ Problém toho, že někteří z respondentů, kteří označují za neoblíbené „skoro všechny“ předměty, neudávají, které předměty z negativního hodnocení vyjmají, řešíme potom tak, že negativní označení přidělujeme všem předmětům, posouváme tedy jejich negativismus do absolutní polohy. Takových případů bylo 6.

³⁸ Není snad třeba argumentovat, že děti se do školy těší právě kvůli sociálním kontaktům, přerušeným prázdninami, nikoli kvůli učení.

„moc ne“ (z 61 % na 39 %), oproti tomu se zvýšil jak počet těch, kteří se těší (ze 17,5 % na 23 %), tak – a zde mnohem výrazněji – těch, kteří „vůbec ne“ (z 22 % na 38,5 %).

Rozdíly mezi chlapci a dívkami, které se od r. 91 ještě prohloubily, ovšem dále obraz korigují. Nejčastější odpovědí mezi dívkami se stalo jednoznačné „ano“ (39 % oproti 18 % v r. 91!), kdežto u chlapců se tato odpověď stává spíše výjimečnou (7,5 % oproti 17 % v r. 91). U nich je naopak nejčetnější odpovědí „vůbec ne“ (47 % oproti 32 % v r. 91), ovšem četnost této odpovědi výrazně vzrostla i u dívek (z 11,5 % na 30 %). Zatímco tedy v r. 91 bylo převažujícím pocitem, že po prázdninách se do školy moc netěší, z něhož vybočovala především asi třetinová část chlapců, kteří se netěšili vůbec, dnes se diferencoval především podsoubor dívek, kde se zvýraznil jak „proškolní“ tak „protiškolní“ pól.

Jako fenomén, který patří k sociálnímu aspektu života ve škole, bereme také **pocit adekvátnosti známkování**.

Oproti r. 91 se příliš nezměnilo to, že většině dětí (78,5 %) se občas stane, že mají „pocit, že jsou dobře připraveny, a přesto dostanou špatnou známku“. Poněkud stoupl počet těch, kterým se to stává „poměrně často“ (z 5 % na 10 %), ale nejde o změnu statisticky významnou. Pokud jsme z toho soudili na převažující pocit spravedlivého známkování, pak zřejmě přetrvává jako většinový.

Z odpovědí na další otázku – totiž zda ten, kdo je ve třídě podle názoru respondenta nejchytřejší, má také nejlepší známky – se ovšem zdá, že frekvence pocitu adekvátnosti známkování poněkud poklesla. V r. 91 volilo odpověď „ne“ 19,5 %, v r. 02 pak 30 %. (Posun je statisticky významný.)³⁹

Do okruhu otázek zachycujících sociální aspekty vztahu ke škole zahrnujeme také skutečnost, zda žák měl za poslední dva roky větší **problémy s některým z učitelů**. Problémy udává asi třetina dětí, asi polovina uvádí, že takové problémy měli někteří spolužáci. Frekvence jednotlivých odpovědí se tu ve srovnání s r. 91 prakticky nezměnila. Problémy přitom častěji uvádějí horší žáci.

PROSPĚCH JAKO PARAMETR ŠKOLNÍ KARIÉRY

Také prospěch dětí v obou šetřeních je odlišný, jeho podoba v týchž třech základních školách a v analogických třídách se změnila. Následující tabulka ukazuje základní posuny.⁴⁰

Tab. 8 Celkový průměrný prospěch

	Chlapci		Dívky		Celkem	
	Průměr	Stand.dev.	Průměr	Stand.dev.	Průměr	Stand.dev.
1991	1,97	0,65	1,58	0,55	1,78	0,63
2002	1,74	0,44	1,48	0,42	1,61	0,43

³⁹ Spekulativně uvažujeme o dvou možných zdrojích tohoto posunu. První spočívá v tom, že prospěch skutečně může být dnes méně sycen nadáním. Čistě intuitivně máme na základě osobních zkušeností (z opakovaných pozorování ve třídě v rámci devítiletého longitudinálního výzkumu) dojem, že dnes učitelé častěji než dříve dávají příležitost získat dobré známky prací navíc, dobrovolnými úkoly, nebo vytvářejí zkouškové situace, v nichž je dítě známkováno jen v případě úspěchu, takže nemůže dojít k selhání.

Druhým zdrojem rozdílných výsledků může být změna obsahu pojmu chytrost. Ten je možná dnes více než dříve pro děti sycen oblastmi mimo tradičních školních kompetencí. S rozšířením spektra aktivit, jimž se dnešní pubescenti věnují (spojených s počítači, audio-vizuální technikou a autonomní pop-kulturou pro pubescenty, zahrnující i erotiku a drogy), vzrůstá možnost považovat za chytrost kompetenci v některé z těchto oblastí.

⁴⁰ Směrodatná odchylka není sice v tomto případě zcela korektní mírou rozptylu, protože prospěch nemá normální rozložení, ale přesto dostatečně vypovídá o změnách, které chceme ukázat.

Je patrné, že přetrvává **rozdíl mezi chlapci a dívkami**, i když se jejich průměry poněkud přiblížily. Celý soubor i oba genderové podsoubory se staly z hlediska prospěchu homogennějšími, méně diferencovanými. Jinak řečeno, celkově se prospěch dětí zlepšil a nejsou mezi nimi v prospěchu takové rozdíly.

Změny lze popsat ještě jinak. V r. 91 ze 144 žáků, u nichž jsme měli k dispozici prospěch, mělo 22 na vysvědčení na konci roku samé jedničky (z toho bylo 17 dívek), naopak prospěchový průměr horší než 2,5 mělo 25 dětí (z toho bylo 20 chlapců). V r. 02 najdeme v souboru 127 žáků pouze 3 se samými jedničkami (všechny dívky), na druhé straně pouze 6 s průměrem horším než 2,5 (z toho 5 chlapců).

Pokud se pokusíme soubor z r. 91 rozdělit do kvintilů z hlediska prospěchu (tzn. rozdělíme pořadí podle prospěchu na pět stejně četných částí), budou v r. 91 hranice jednotlivých kvintilů 1,08 – 1,5 – 1,85 – 2,4; v r. 02 jsou hranice jiné: 1,25 – 1,4 – 1,6 – 2,1. Převaha dívek v prvních dvou prospěchových kvintilech byla v prvním šetření 36:20, ve druhém pak 38:15. (Poměry v posledních dvou kvintilech jsou téměř přesně obrácené.) To koriguje předchozí zdání, že se prospěch dívek a chlapců sblížuje. Ve skutečnosti je dnes mezi nejlepšími žáky více dívek než dříve.

Domníváme se, že zjištěné **změny v rozložení prospěchu poukazují na sníženou náročnost klasifikace**, která je mj. výrazem snižování náročnosti základní školy na žáky.⁴¹

Bohužel nemáme z r. 91 k dispozici prospěch z jednotlivých předmětů. Z tohoto hlediska tedy podáme jen dnešní obraz. Na průměrném prospěchu v jednotlivých předmětech je patrné, že se udržuje tradiční přístup přísněji a mírněji známkových předmětů.

Tab. 9 Průměrný prospěch v jednotlivých předmětech

Čj	Aj/Nj	D	Ov	Rv	Z	M	Př	F	Ch	Hv	Vv	Prac.v.	Tv
2,31	1,95	1,61	1,08	1,09	2,11	2,34	1,78	1,85	1,95	1,07	1,15	1,13	1,15

Matematika a čeština mají přitom nejen postavení nejpřísněji klasifikovaných předmětů. Jsou to také předměty, jejichž klasifikace vysoce koreluje s průměrným prospěchem – tedy s kritériem školní úspěšnosti či kompetence, které je dlouhodobě považováno za nejpresnější. V našem souboru činí korelace součtu známek z matematiky a češtiny s průměrným prospěchem ve všech předmětech 0,92. Je velmi pravděpodobné, že tyto předměty si udržují svůj status v korespondenci s tím, že se z nich nejčastěji dělají přijímací zkoušky na střední školy.

Z tohoto hlediska tedy přijímací zkoušky na střední školy adekvátně reflektují situaci na ZŠ a naopak známkování na ZŠ reflektuje způsob přijímání na střední školy. Tento stabilizovaný zpětnovazební systém by však ještě nemusel zaručovat, že jsou kritéria výběru na střední školy v pořádku. Skutečně někdy bývá napadán jak prospěch tak zjišťování kompetence právě v češtině a matematice (a jejich obsazích) jako adekvátní kritéria výběru.

Výsledky jiného našeho výzkumu, v němž jsme sledovali děti po celou jejich docházku na ZŠ, ovšem dokazují, že jak průměrný prospěch, tak prospěch v češtině

⁴¹ Do období oněch 11 let, dělicích naše dvě šetření, spadají např. dva mezinárodní srovnávací výzkumy matematických a přírodovědných znalostí. Jejich výsledky naznačují, že jak v oblasti matematických tak přírodovědných znalostí se mezi léty 1995 a 1999 znalosti našich dětí v sedmých a osmých třídách zhoršily, v matematice jde přitom o pokles statisticky významný. Ve výzkumu z r. 1999 ÚIV navíc konstatoval propad postavení pražských žáků – to znamená, že jejich výsledky se zhoršily ještě více než u ostatních žáků v ČR. (Viz např. Palečková, Tomášek, 2001.)

V téže době se zřejmě odehrává část oněch posunů jednak v prospěchu, jednak v oblíbenosti předmětů, které nacházíme v našem srovnání dvou dotazníkových šetření, provedených právě mezi pražskými žáky.

a matematice vysoce korelují s výkony v inteligenčním testu. (Škaloudová, 2002.)⁴² Zpochybnit tedy jejich adekvátnost znamená pustit se i do polemiky o tom, zda inteligenční testy jsou relevantní pro zjištění studijního nadání, a pokud nikoli, v čem tedy studijní nadání vlastně spočívá a jak ho lze vůbec zjišťovat. Na základě našich výsledků se naopak domníváme, že prospěch postihuje nadání adekvátně a tlak na jeho odstranění a nahrazení např. slovním hodnocením narušuje stabilizovaný zpětnovazební systém, a to nejen v jeho aspektu diagnostickém, ale nakonec také motivačním.

V ČEM SE LIŠÍ DOBRÍ A ŠPATNÍ ŽÁCI

Přestože se diferencovanost prospěchu snížila, i v současnosti se žáci s různou úrovní prospěchu (budeme o nich pro zjednodušení mluvit jako o dobrých a špatných žácích) navzájem odlišují v řadě aspektů.

Vzdělání rodičů

Dobří žáci mají stejně jako v r. 91 častěji vzdělanější otce i matky.

Ambice na další vzdělání

Nejvýraznější rozdíly mezi dobrými a špatnými žáky jsou logicky v očekávání další školní dráhy. Dobří žáci si přejí významně častěji náročnější typ střední školy a častěji a s větší určitostí si také přejí v budoucnu studovat vysokou školu. Totéž platí i pro očekávání ze strany rodičů. To vše platilo i v r. 91.

Škola

Názor „školu považuji za plýtvání časem“, který ovšem není příliš častý, vyjadřují převážně špatní žáci. (V r. 91 se tato odpověď vyskytla v celém souboru jednou. Pro ostatní odpovědi platilo, že mezi chlapci lepší žáci volí častěji odpověď „ve škole se naučím spoustu potřebných věcí“, kdežto horší se častěji kloní k tomu, že „škola je nutná, ale často se učíme spoustu zbytečných věcí“.)

Diferencovanější jsou odpovědi na otázku, zda „si myslí, že v budoucnu využijí, co se naučili na základní škole“. Jsou však **různé u dívek a u chlapců**. Mezi dívkami jsou ty prospěchově nejlepší nejvíce přesvědčeny, že znalosti ze ZŠ využijí, naopak větší míra skepse je typická pro horší žákyně. U chlapců je to jinak, většina z nich zaujímá postoj spíše nezávisle na prospěchu. Z toho se ale vymyká malá skupina chlapců, kteří odpovídají „ano, jsem o tom přesvědčen“ a mezi nimiž převažují špatní žáci. (V r. 91 byla situace odlišná v tom, že radikální skepse – „myslím si, že většinu věcí vůbec nevyužiji“ – charakterizovala především nejhorší žáky. Jinak je obraz podobný: lepší žákyně jsou častěji optimistické a odpovídají „jsem o tom přesvědčena“, u chlapců se odpovědi lepších a horších žáků neliší.)

V našem souboru z r. 02 se tedy **mezi žáky s horším prospěchem vyhraňují dvě skupiny s kontrastními názory na školu**. Naproti tomu mezi dobrými žáky je příklon k radikálně negativním výroky ojedinelý.

---

⁴² V závislosti prospěchu na výsledku inteligenčního testu jsme v našem longitudinálním výzkumu ovšem zjistili rozdíly mezi chlapci a dívkami. Závislost je silnější u dívek než u chlapců. Kromě toho se ukazuje, že při stejné úrovni výkonu v inteligenčním testu je prospěch chlapců většinou horší než prospěch dívek. I kdyby tato zjištění měla obecnou platnost, vyžadovala by složitější úvahy než prosté odmítání prospěchu jako indikátoru studijních předpokladů.

Naopak se ukazuje, že i při přijímacím procesu na vysoké školy je prospěch ze střední školy relevantnějším kritériem, než se obecně předpokládá. Vykazuje z dostupných kritérií nejvyšší predikční validitu ve vztahu k výsledkům studia nejen na počátku, nýbrž v celém jeho průběhu. – Viz k tomu Škaloudová, 2003.

Není překvapivé, že **lepší žáci se lépe hodnotí**, když se mají zařadit ve třídě z hlediska školních výkonů a prospěchu. Dívky jsou při tom poněkud zdrženlivější – průměr těch, které odpověděly „*patřím k nejlepším*“, byl 1,10, zatímco u chlapců 1,29. (Výsledky z r. 91 se příliš neliší).

Pokud jde o **oblibu předmětů**, už jsme uvedli, že dobří a špatní žáci se neliší v četnosti kladných odpovědí na otázky, zda mají ve škole nějaké oblíbené a neoblíbené předměty. Když však zkoumáme, které předměty uvádějí, najdeme některé rozdíly. Zmínili jsme, že celkový posun k neoblíbenosti řady předmětů zesiluje skupina žáků, kteří označují za neoblíbené „všechny“ či „skoro všechny“ předměty. Z 18 takových žáků je 10 mezi žáky z hlediska prospěchu špatnými (čtvrtý a pátý kvintil), ale překvapivě jsou také čtyři mezi dobrými žáky (první a druhý kvintil).

Výrazně se dobří a špatní žáci liší v oblíbenosti matematiky a češtiny. Oba předměty označují za oblíbené mnohem častěji dobří žáci a za neoblíbené mnohem častěji žáci špatní. Poněkud nižší rozdíly najdeme i u dalších předmětů. Dobří žáci se vyznačují častější oblíbeností chemie a neoblíbeností fyziky, naopak špatní žáci zejména častějším uváděním tělesné výchovy jako oblíbené a dějepisu jako neoblíbeného.

(V r. 91 platilo, že dobří žáci uváděli přece jen méně často existenci neoblíbeného předmětu. Kromě rozdílů v oblíbenosti češtiny a matematiky, které byly analogické dnešním, ale ještě vyostřenější, charakterizovala dříve dobré žáky poměrně často oblíbenost chemie a neoblíbenost tělesné výchovy.)

Horší žáci mnohem častěji odpovídají, že měli za poslední dva roky **problémy s některým z učitelů**. (Dříve tato souvislost platila také, ale jen pro chlapce.) Je to jediný moment z těch, které dotazník zachycuje a které se týkají sociálních aspektů pobytu ve škole, v němž se žáci s různým prospěchem významně liší. Interpretace – podobně jako v mnoha případech dotazníkových položek – nemůže být jednoznačná. „Problém s učitelem“ může znamenat to, že učitel věnuje horšímu žákovi větší pozornost, „dává si na něj pozor“ apod. Ale může jít také o to, že samotný problém špatného prospěchu je žákem personalizován: problémem s učitelem je to, že mu učitel dává špatné známky.

V kontrole domácích úkolů **ze strany rodičů** nenajdeme u dívek souvislost s prospěchem. U chlapců se však zdá, že chlapci s relativně dobrým prospěchem spíše nejsou kontrolováni a že pravidelná kontrola je charakteristická pro špatné žáky. Ne však pro všechny – druhá skupina špatně prospívajících chlapců se dočká kontroly „*jen když je nějaký malér*“. (Až na existenci této skupiny jsou výsledky z r. 91 obdobné. Skupina „špatných žáků bez kontroly rodičů“ tehdy neexistovala či nebyla tak výrazná.)

Horší žáci dostávají častěji za neúspěch ve škole od rodičů vynadáno. V ostatních reakcích (včetně trestu – nejčastěji zákazu televize) nejsou mezi rodiči dobrých a špatných žáků příliš velké rozdíly. (Dříve byli horší žáci i častěji trestáni, ale ani tehdy nebyly tresty příliš časté.)

V odpovědích na volné otázky najdeme odpovědi související se školou ve dvou položkách. V položce, v níž měli respondenti popsat „*co o sobotách a nedělích nejčastěji dělají*“, udávají **učení jako víkendovou aktivitu** přece jen častěji dobří žáci, ale četnosti tu nejsou vysoké: 11 lepších žáků oproti 6 horším. (V r. 91 nebyly tyto zmínky častější – naopak, učení jako víkendovou aktivitu udávalo jen asi 6 % dětí, v r. 02 asi 13 %).

V položce kladoucí otázku na „*přání, jehož splnění by tě učinilo šťastným*“ jsou v obsahu vyslovených **přání** mezi dobrými a špatnými žáky výrazné rozdíly. Dobří žáci uvádějí mnohem častěji přání vztahující se ke škole, a to především dostat se na střední školu,

případně vystudovat vysokou školu. (V r. 91 jednak byla četnost přání vztahujících se ke škole o něco nižší – 19 %, jednak v ní nebyl takový rozdíl mezi dobrými a špatnými žáky.)

Volný čas

Výrazná je souvislost, že dobří žáci se více učí **cizím jazykům** i mimo rámec školní výuky. V této mimoškolní aktivitě se u nich zároveň více než u ostatních angažují rodiče – pomáhají jim nebo je jazyk přímo učí. (Dříve platilo totéž, rozdíly byly ještě výraznější.)

Dobří žáci mezi chlapci sledují více(!) **televizi**. To je nový fenomén, ve výsledcích z r. 91 souvislost prospěchu s tím, „*jak často se dívají na televizi*“, nenajdeme.

Celkově jsou ti, které nebaví **číst knihy**, horšími žáky. Jednoznačné je ale jen to, že děti které nebaví číst, mají nejhorší prospěch. Největšími čtenářkami jsou však nejlepší žákyně jen u dívek. Naproti tomu chlapci s nejlepším prospěchem tendují k odpovědi „*moc mě to nebaví, ale občas si nějakou knížku přečtu*“. (V r. 91 jen zcela ojedinele – u tří chlapců – najdeme odpovědi „*nebaví, čtu jen to, co musím znát do školy*“. Odpověď „*ano, baví, čtu rád*“ nacházíme pak častěji u dobrých žáků – chlapců i dívek.)

Častější jsou u lepších žáků **kulturní aktivity a společné aktivity s rodiči**:

- Častěji „*dostávají k svátku, narozeninám a o Vánocích od rodičů knihy*“. (Dříve v tom nebyly mezi dobrými a špatnými žáky rozdíly.)

- Častěji se učí „*hrát na hudební nástroj, zpívat, tančit, hrát divadlo nebo malovat*“. (Podobně tomu bylo i dříve.)

- Častěji už byli s rodiči na výstavě soch či obrazů. (I tato souvislost přetrvává už z prvního šetření.)

- Častěji se věnují s rodiči společným koníčkům. (Stejný výsledek jsme získali i v r. 91.)

Také při analýze odpovědí na volné otázky týkající se koníčků, ať už společných s rodiči nebo vlastních, najdeme u dnešních žáků určité odlišnosti podle prospěchu. Především se opakují souvislosti s aktivitami z oblasti umění (četba, kino, divadlo, hudba, tanec, výstavy apod.) – lepší žáci je uvádějí častěji jak mezi koníčky, tak mezi víkendovými aktivitami.

Dobří a špatní žáci se naopak **neliší v zájmu o jednotlivé sporty** a v jejich závodním provozování, ani v četnosti vlastních koníčků. To je proti r. 91 výrazná odlišnost. Tehdy lepší žáky odlišovalo častější provozování fotbalu (u chlapců), odbíjené a košíkové, lyžování, lehké atletiky. Naopak poměrně malá skupina převážně špatných žáků provozovala box, judo či karate. Podobně malou skupinu těch, kteří neměli koníčky, charakterizoval výrazně horší prospěch, a to u chlapců výrazněji než u dívek.

Dobří žáci mají častěji vlastní lyžařské vybavení. (Bylo tomu tak i dříve.) To je nesporně zprostředkovaná souvislost. Pravidelné lyžování indikuje do značné míry materiální úroveň, kterou rodina svému dítěti dopřává. Tato úroveň je ovšem nejčastěji také úrovní kulturních příležitostí: lyžování není jen utrácení, které si rodina může či nemůže (případně chce či nechce) dovolit, nýbrž je také – a možná především – obohacující kulturní zkušeností.

Souvislost úrovně kulturních příležitostí, které rodina poskytuje dítěti, je z výsledků patrná. Sdružíme-li do agregovaného znaku položky týkající se vlastnění některých předmětů (magnetofon, fotoaparát, počítač apod.), kulturních aktivit (kino, divadlo, výstavy, hudba, sport atd.) a cestování (způsob trávení dovolené, pobyty v zahraničí), dostáváme parametr,

který jsme nazvali „kulturnost rodinného prostředí“.⁴³ Ten pak vykazuje silnou souvislost s úrovní prospěchu dítěte, a to v očekávaném směru.

Zdá se dále, že skupina nejhorších žáků (s průměrným prospěchem horším než 2,1) uvádí méně často **sportovní aktivity a také aktivity spojené s počítačem**.⁴⁴

Hodnoty

Lepší žáci považují častěji v životě za velmi důležité, „*aby byli vzděláni a měli velké znalosti*“. (Dříve se v tomto směru děti podle prospěchu příliš nelišily.)

Lepší žáci častěji akcentují hodnotu zdraví – „*aby neměli velké zdravotní problémy*“. (Také v tom nebyl v r. 91 mezi dobrými a špatnými žáky rozdíl.)

Naopak zmizely některé dřívější rozdíly. Dříve se dobří žáci odlišovali větším akcentem na „*život s otcem a matkou ve správné rodině*“, na to, „*aby se uměli prosadit a měli dobré nápady*“ a „*aby byli tolerantní a žili v dobrém vztahu s lidmi*“.⁴⁵

Dobří a špatní žáci se naopak neliší v mnoha odpovědích, kde bychom to snad očekávali. Odlišnosti nenajdeme např. v tom, jak se (ne)těší po prázdninách do školy, že mají ve třídě dobré kamarády, nakolik se připravují do školy, jak je mrzí špatná známka, v názoru na to, zda nejchytřejší děti ve třídě mají i nejlepší známky.

AGREGOVANÉ ZNAKY – POKUS O SHRNUTÍ

Aby mohly být postiženy obecnější souvislosti, vytvořili jsme několik agregovaných znaků. Ty byly konstruovány vždy na základě skupiny dotazníkových primárních znaků vztahujících se k danému obecnějšímu tématu. Agregované proměnné vznikly jako součet primárních proměnných modifikovaných tak, aby byla umožněna jistá elementární kvantifikace typu pořadové škály, tj. odpovědi typu „nižší – vyšší míra“ agregovaného znaku. V následujících grafech jsou na vodorovné ose vyneseny hodnoty takto konstruovaného skóre, jichž daný agregovaný znak nabývá.

Názvy znaků jsme volili s ohledem na co nejstručnější vyjádření obsahu. Je proto třeba mít stále na zřeteli, že skutečný obsah znaku je dán způsobem jeho konstrukce a je tedy více či méně omezený ve vztahu k celé šíři konotací, který by použitý název mohl u čtenáře evokovat. Způsob konstrukce agregovaných znaků současně s charakteristikou jejich kvantitativní škály je stručně definován v následujícím přehledu, ke kterému je připojen popis změn agregovaných znaků v období mezi rokem 1991 a 2002.

Znaky postihující základní kvality rodinného zázemí, rodinný background:

„**Socioprofesionální status rodičů**“ (nízký – vysoký) kombinuje údaje o vzdělání otce, vzdělání matky, povolání otce a povolání matky.

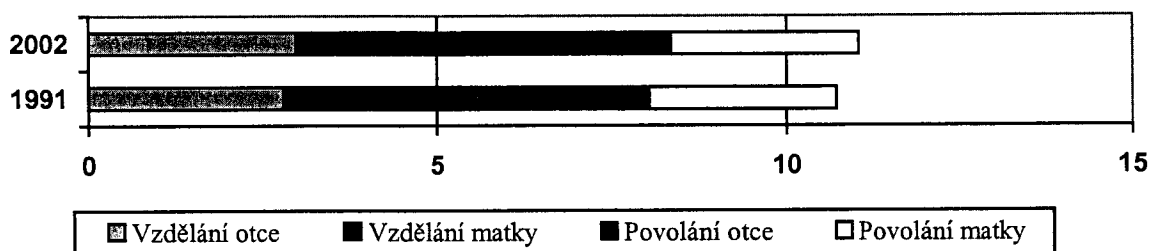
Graf 1 naznačuje mírné zvýšení „socioprofesionálního statusu rodičů“ v roce 2002 oproti roku 1991 způsobené především slabým zvýšením vzdělanostní úrovně otců i matek.

⁴³ Viz kapitolu „Agregované znaky – pokus o shrnutí“.

⁴⁴ V otázce, co dělají o víkendech, se však u nich četnost těchto aktivit od ostatních žáků neliší. Znamená to jen, že je nenapadne označit je jako koníčky, nebo je opravdu za koníčky nepovažují, protože je nedělají s takovým zaujetím?

⁴⁵ Tyto změny jsou však poměrně drobné ve srovnání s posunem celkového hodnotového kontextu oproti r. 91, který se projevil u celého souboru (bez rozlišování na dobré a špatné žáky), jak jsme o něm referovali v jedné z předchozích kapitol.

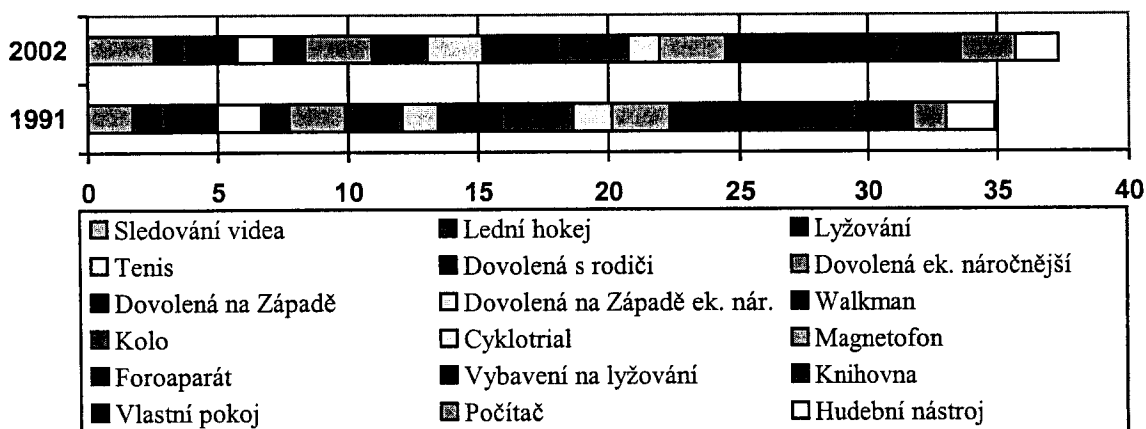
Graf 1 Socioprofesionální status rodičů

„**Ekonomická úroveň**“ (nízká – vysoká) zahrnuje vlastnictví některých předmětů, které má dítě k dispozici – walkmana, videorekordéru, kola, magnetofonu, fotoaparátu, vybavení pro lyžování, knihovny, vlastního pokoje, počítače a hudebního nástroje. Dále postihuje vlastnictví chaty či chalupy, ekonomicky náročnější způsob trávení dovolené, pobyt v zahraničí a provozování ekonomicky náročnějších sportů (lední hokej, lyžování, tenis). Z výřtu primárních znaků je zřejmé, že tu jde spíše o postižení úrovně stimulace dítěte v materiální rovině než o celkovou ekonomickou úroveň rodiny.

Z grafu 2 je zřejmá narůstající „ekonomická úroveň“ způsobená především vyšší možností sledování videa, ekonomicky náročnějším způsobem trávení dovolené na Západě a větším procentem žáků vlastnicích počítačů.

Graf 2 Ekonomická úroveň⁴⁶

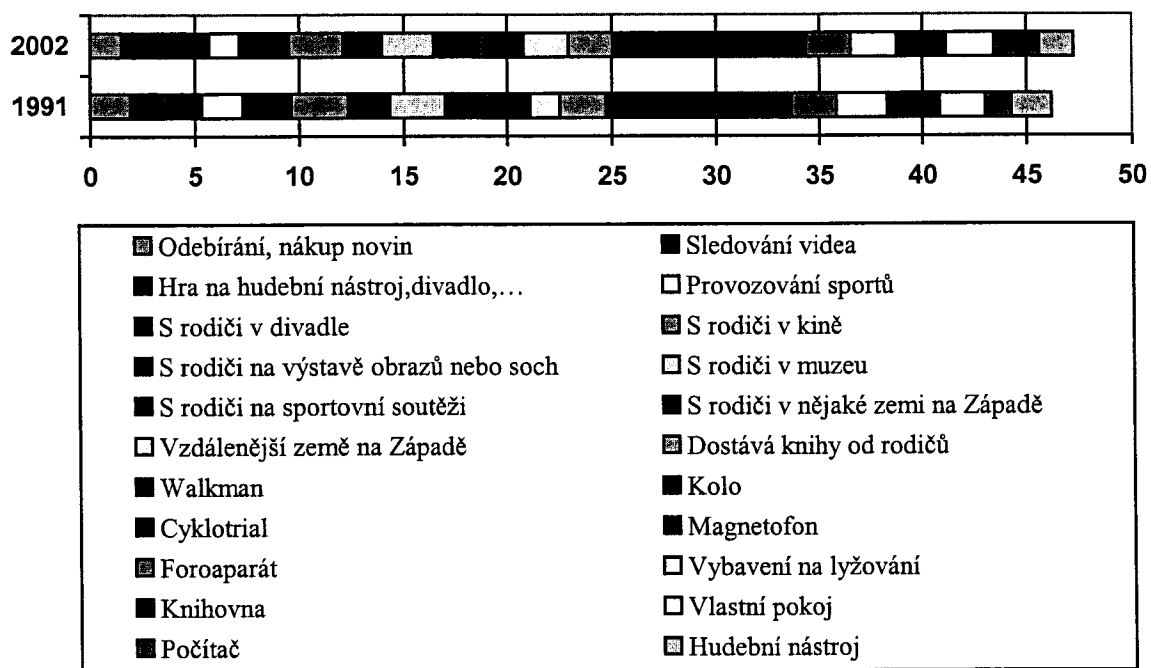

„**Kulturnost rodinného prostředí**“ (nízká – vysoká) kombinuje primární znaky týkající se odběru tisku, sledování videa, to, zda se žák učí hrát na nějaký hudební nástroj, zpívat, tančit, hrát divadlo nebo malovat, zda s rodiči navštěvuje divadlo, kino, muzea, výstavy obrazů nebo soch a sportovní soutěže, možnosti cestování a aktivity implikované disponibilitou některých předmětů.

Také „kulturnost rodinného prostředí“ doznala oproti roku 1991 určitého nárůstu. Je to však způsobeno proměnnými, které se nejeví jako příliš relevantní – větším sledováním videa, častější návštěvou sportovních soutěží, posloucháním walkmana a vlastnictvím počítače. Naopak se snížilo pravidelné odebírání či nákup novin a provozování sportů.

⁴⁶ Pořadí znaků v grafu odpovídá v legendě posloupnost čtení po řádcích, nikoli po sloupcích.

Graf 3 Kulturnost rodinného prostředí

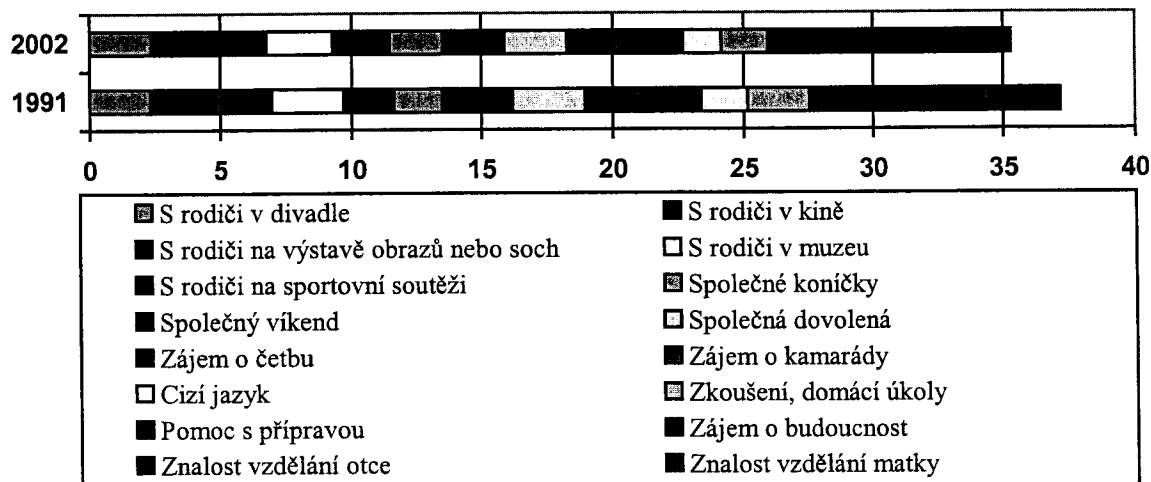

Znaky postihující způsob výchovy, nároky a očekávání rodičů. Ve všech těchto znacích s výjimkou znaku „Ambice rodičů“ lze pozorovat pokles úrovně:

Participace rodičů na zájmech a aktivitách dítěte (nízká – vysoká) zahrnuje primární znaky týkající se společných návštěv kulturních a sportovních podniků, společného koníčka, společného trávení víkendů a dovolené, zájem rodičů o četbu dítěte a jeho kamarády, pomoc rodičů při přípravě do školy, tj. pomoc s domácími úkoly a jejich kontrola, zkoušení, podíl rodičů na vzdělávání dítěte (výuka cizímu jazyku) a zájem o budoucnost dítěte, tj. konkrétně o to, co bude dítě dělat po skončení základní školy.

Snížení úrovně „Participace rodičů“ je způsobeno nižší frekvencí společných návštěv výstav a muzeí a především menším množstvím času tráveným společně o víkendech a o dovolené. Rodiče se také mnohem méně dívají na domácí úkoly dětí a děti z něčeho zkoušejí.

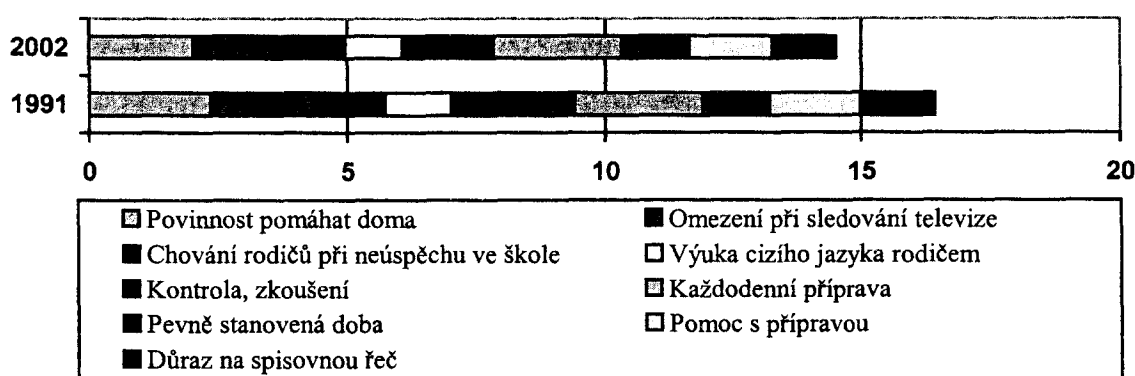
Graf 4 Participace rodičů

„**Výchovný tlak**“ (nízký – vysoký) kombinuje primární znaky týkající se povinnosti pomáhat doma, omezení při sledování televize, chování rodičů při neúspěchu ve škole, to, zda některý z rodičů učí dítě cizí jazyk, jak často rodiče kontrolují domácí úkoly a dítě zkoušejí, zda mu s úkoly a domácí přípravou pomáhají, zda rodiče vyžadují každodenní přípravu do školy, zda má dítě pevně stanovenou dobu pro domácí úkoly a přípravu do školy a zda rodiče doma vyžadují, aby dítě mluvilo správnou češtinou.

Podobně jako u „participace rodičů“ je i „výchovný tlak“ znakem, jehož úroveň se v období mezi rokem 1991 a 2002 snížila. Je to způsobeno především skutečností, že rodiče mnohem méně své děti omezují při sledování televize, dále menším zatížením dětí domácími povinnostmi a tím, že rodiče méně často kontrolují domácí úkoly dětí a méně je zkoušejí, a v nemalé míře také tím, že jim ve školní přípravě méně pomáhají a méně dbají na jejich spisovnou řeč.

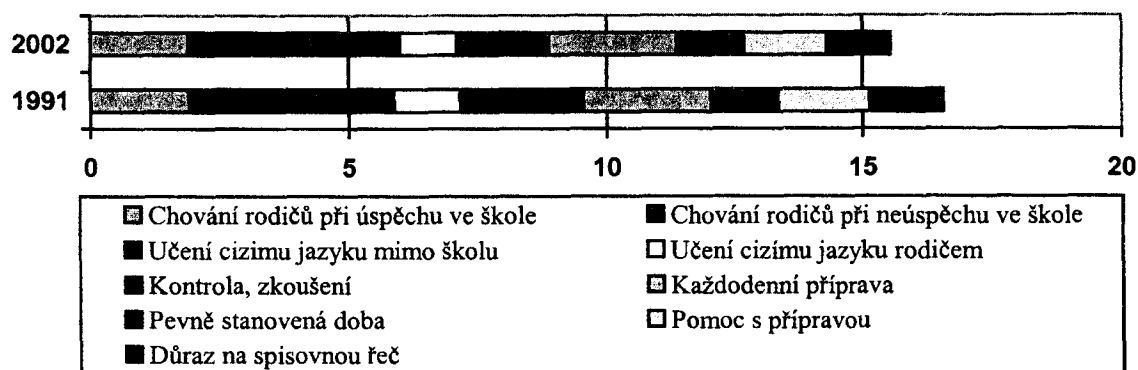
Graf 5 Výchovný tlak

„**Školní strategie rodičů**“ (pasivní – aktivní) zahrnuje chování rodičů při úspěchu a neúspěchu ve škole, učení cizímu jazyku, aktivitu při školní přípravě dítěte, její kontrole a stanovování jejího denního režimu.

Snížení úrovně tohoto znaku jde opět na vrub skutečnosti, že rodiče méně často kontrolují domácí úkoly dětí, méně je zkoušejí a méně jim ve školní přípravě pomáhají. Navíc se tu projevuje, že rodiče méně často učí děti cizímu jazyku.

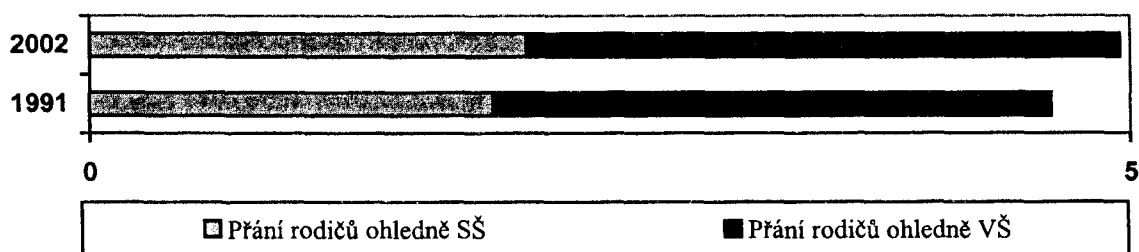
Graf 6 Školní strategie rodičů

„**Ambice rodičů**“ (nízké – vysoké) tvoří kombinace znaků vztahujících se k záměrům či přáním rodičů ohledně volby typu střední školy dítěte a jeho eventuálnímu pokračování ve studiu na vysoké škole. Jde tedy výhradně o ambice týkající se další vzdělávací dráhy.

„Ambice rodičů“ jsou ze skupiny znaků postihujících způsob výchovy, nároky a očekávání rodičů jediným znakem, jehož úroveň se v období mezi r. 1991 a 2002 zvýšila. V současné době si rodiče častěji přejí, aby dítě studovalo jak na střední tak i následně na vysoké škole.

Graf 7 Ambice rodičů

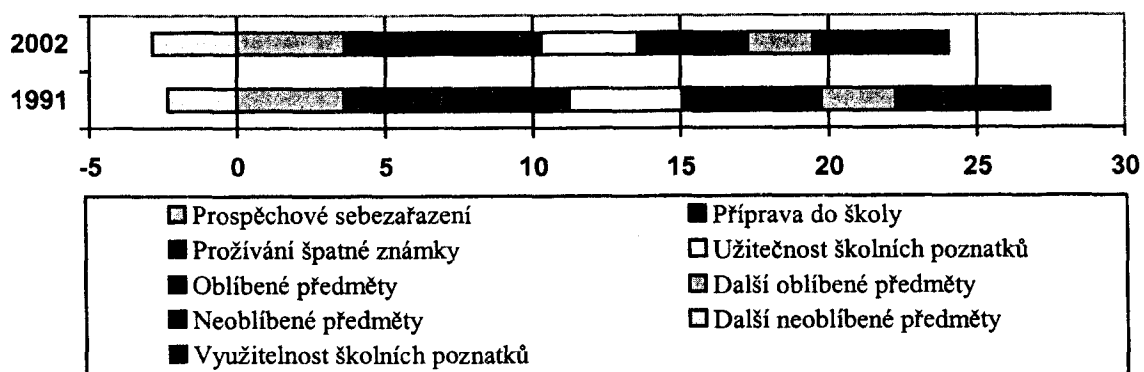

Znaky postihující úspěšnost, aktivitu, chování a postoje dítěte:

„Výkonový postoj ke škole“ (aktivní – pasivní) postihuje skutečnosti, z nichž lze odvozovat vztah ke škole jako k místu, kde je nutné podávat výkon a dosáhnout určité úrovně znalostí. Jsou to prospěchové sebezaražení, příprava do školy, prožívání špatné známky, hodnocení užitečnosti školy, oblíbené a neoblíbené předměty.⁴⁷

„Výkonový postoj ke škole“ se snížil především následkem skutečnosti, že se prudce snížila obliba školních předmětů, a naopak mírně vzrostla jejich neobliba. K tomu přistupuje fakt, že současným žákům mnohem méně vadí, když dostanou špatnou známku. Žáci také mnohem častěji považují školu za plýtvání časem nebo alespoň namítají, že se ve škole učí spoustu zbytečných věcí. Také si častěji než jejich vrstevníci před jedenácti lety myslí, že většinu věcí, které se na základní škole naučí, ve svém budoucím životě nevyužijí.

Graf 8 Výkonový postoj ke škole

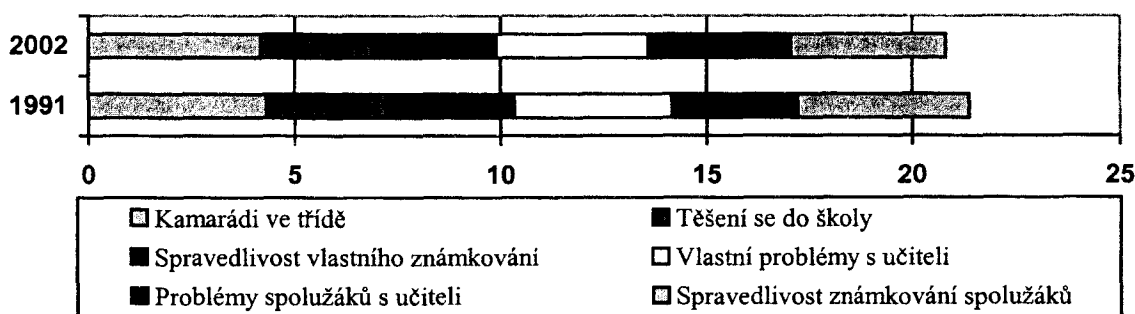

⁴⁷ Konstrukce tohoto znaku jako jediná obsahuje v lineární kombinaci primárních znaků znaménko mínus, a to u znaku „další neoblíbené předměty“. Při konstrukci ostatních agregovaných proměnných bylo negativní působení primárního znaku řešeno jeho modifikací, tj. překódováním tak, aby znak k celkové (agregované) proměnné přispíval v žádoucím směru. Za odlišný postup při konstrukci „výkonového postoje ke škole“ se čtenáři omlouváme. Byl použit už ve výzkumu z r. 1991 a z důvodu zachování kontinuity je používán i pro účely dalšího výzkumu.

„Sociální postoj ke škole“ (negativní – pozitivní) se týká skutečností, z nichž lze soudit na vztah ke škole jako k místu sociálního kontaktu. Patří k nim kamarádi ve třídě, těšení se do školy, spravedlivost známkování a problémy s učiteli.

Také „sociální postoj ke škole“ dosahuje v roce 2002 nižší úrovně než v roce 1991, i když jeho pokles není tak výrazný jako u „postoje výkonového“. Příčinou je především pokles dojmu, že ten, kdo je ve třídě nejchytřejší, má nejlepší známky. Žáci také o něco častěji udávají problémy s učiteli. Ty však pocítují jenom sami u sebe. Problémů s učiteli u ostatních spolužáků naopak podle výpovědí žáků ubylo. Projevuje se také, že děti mají ve třídě méně kamarádů a méně se po prázdninách těší do školy.

Graf 9 Sociální postoj ke škole

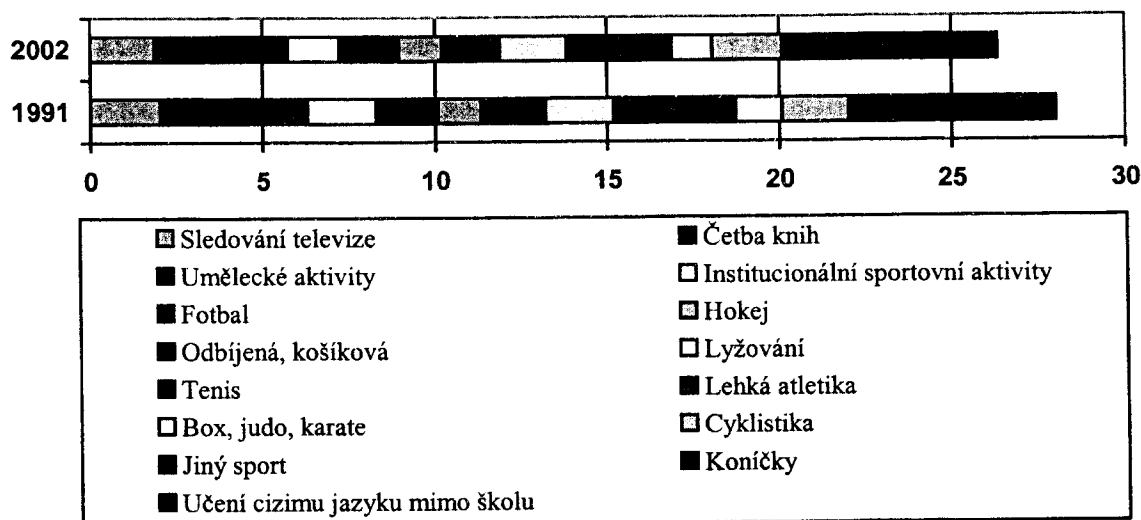

„Způsob trávení volného času“ (pasivní – aktivní) zahrnuje znaky týkající se sledování televize, četby knih, uměleckých a sportovních aktivit, koníčků a učení cizímu jazyku mimo školu.

Posun směrem k pasivnímu trávení volného času je způsoben především úbytkem institucionální sportovní činnosti a mnohem méně častější četbou knih. Obráží se tu také, že se děti méně věnují odbíjené, košíkové, ale i tenisu, lehké atletice, boxu, judu a karate. Zaznamenali jsme také častější sledování televize.⁴⁸ Z hodnot, které byly hodnoceny jako aktivní trávení volného času, došlo k nárůstu u učení se cizím jazykům.

⁴⁸ Připomínáme, že pro účely agregované proměnné „volný čas“ byla primární proměnná „sledování televize“, kterou pokládáme za projev pasivního trávení volného času, překódována tak, že její vyšší hodnota znamená méně časté sledování televize.

Graf 10 Způsob trávení volného času

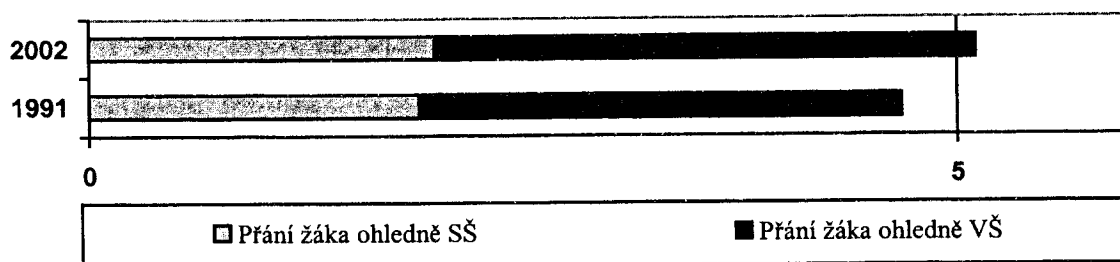

„Ambice žaka“ (nízké – vysoké) tvoří kombinace znaků vztahujících se k záměrům žaka ohledně volby typu střední školy a jeho eventuálnímu pokračování ve studiu na vysoké škole. Jde tedy stejně jako u znaku „Ambice rodičů“ výhradně o ambice týkající se další vzdělávací dráhy.

Ambice žáků vzrostly ještě o něco více než ambice rodičů. Především záměr studovat na vysoké škole doznal velký nárůst.

Lze shrnout, že stejně jako u znaků postihujících způsob výchovy, nároky a očekávání rodičů i ve znacích vyjadřujících úspěšnost, aktivitu, chování a postoje žáků došlo k poklesu úrovně. Jedinou výjimkou stejně jako u rodičů jsou ambice týkající se další vzdělávací dráhy.

Graf 11 Ambice žaka

Faktorová analýza

Pro popis nejvýraznějších vazeb mezi sledovanými proměnnými jsme stejně jako v kapitole o hodnotových deklaracích použili faktorovou analýzu. Kombinovali jsme v ní agregované proměnné s hodnotovými deklaracemi, rokem výzkumu a průměrným prospěchem.

Srovnání podsouborů chlapců a dívek ukázalo určité rozdíly v obsahu faktorů. Proto interpretujeme výsledky zvlášť, respektive ve vzájemném srovnání obou pohlaví. Také v tabulkách jsou výsledky uvedeny zvlášť pro podsoubor chlapců a pro podsoubor dívek.

Chlapci

1. faktor (22%):⁴⁹

Faktor nejsilněji rozlišující uvnitř podsouboru chlapců je téměř výlučně **hodnotový**. Na jedné straně jsou ti, kteří považují za velmi důležité „tradiční hodnoty solidarizující pospolitosti“ – dobrý partner, mít dobré vztahy s lidmi a být vážený, být užitečný, pomáhat, poctivě pracovat, zdraví a zdravé životní prostředí, hrdost na svou zemi. S tím pak výrazně souvisí jediný parametr, který zde není hodnotovou deklarací – aktivní „výkonový postoj“, tedy pozitivní postoj ke školní práci.

Opačný pól tohoto faktoru tvoří ti, kteří vyznávají jiné hodnoty, nýbrž ti, kteří tohle všechno nepovažují za důležité – tedy jakési pohrdání či neúcta k tradičním hodnotám pospolitosti.

2. faktor (11%):

Bylo by ho možno nazvat faktorem **statusové reprodukce**. Jeden jeho pól tvoří vysoký status, dobrý prospěch a vysoké ambice žáka i rodičů vzhledem k další vzdělávací dráze. Částečně, ne tak silně, se s ním pojí příklon k hodnotám „správná rodina“, vzdělání, zdravé životní prostředí, aktivní postoj k výkonu ve škole, kladný postoj ke škole jako místu sociálního styku a aktivní způsob trávení volného času.

Opačný pól sdružuje nízký status rodičů, podprůměrný prospěch a nízké ambice, méně pak nedůležitost rodiny, vzdělání, životního prostředí a rezervovaný postoj ke škole – jak výkonově tak sociálně.

3. faktor (9%):

Je sycen především mírou **aktivity rodičů při výchově** (výchového tlaku, školní strategie, participace).

Jeden pól tak tvoří vysoká míra aktivity rodičů, zahrnující kontrolu a požadavky rodičů na školní i jiné aktivity a dále participaci rodičů na aktivitách syna. S tím se pojí, ovšem ne již tak silně, aktivní postoj chlapce ke školní práci a aktivní trávení volného času. Je dále charakteristický příklonem k hodnotě „být někomu užitečný“ a naopak lhostejností k blahobytu a penězům. Tato konstelace, kterou bychom nadneseně mohli nazvat „zájem rodičů, aby ze syna vyrostl slušný člověk“, je zároveň typičtější pro r. 1991.

Oproti tomu v r. 2002 je u chlapců typičtější opačná konstelace: výchovná pasivita rodičů, pasivní postoj chlapců ke školnímu výkonu, pasivní způsob trávení volného času a hodnotová pozice „nejde o to být někomu užitečný, hlavně žít v blahobytu a mít hodně peněz“. Tato konstelace sugeruje obraz sobě ponechaných chlapců, jejichž rodiče se ženou za penězi. (Je to ovšem jen jedna z možných figur.)

Poeticky bychom faktor mohli nazvat „výchova chlapců v Praze“ (r. 1991 a 2002).

---

⁴⁹ Procenta v závorce uvádějí hodnotu tzv. vysvětleného rozptylu jednotlivých faktorů. Ten udává, kolik procent informace obsažené v původních proměnných, tj. proměnných uvedených v prvním sloupci tab. 10 a 11 v sobě faktor nese.

Tab. 10: Výsledky faktorové analýzy⁵⁰ pro agregované proměnné, hodnotové deklarace a průměrný prospěch – chlapci

	Faktor					
	1	2	3	4	5	6
Rok: 1991/2002			-,554		-,353	
Průměrný prospěch		-,753				
75 Žít ve správné rodině		-,437				,452
76 Žít ve zdravém životním prostředí	,623	-,311				
77 Být vzdělaný, mít velké znalosti	,479	-,390				,308
78 Hodně cestovat, poznávat různé země				-,374		
79 Snažit se pomáhat všude, kde je potřeba	,663					
80 Dobře vypadat, mít pěkný osobní vzhled					,418	,537
81 Umět se o sebe postarat, být samostatný	,314					,565
82 Být ve svém budoucím životě úspěšný					,805	
83 Umět se prosadit, mít dobré nápady					,583	
84 Žít v blahobytu, mít hodně peněz			,427		,527	
85 Žít ve shodě se svojí náboženskou vírou						-,488
86 Mít pocit, že jsem někomu užitečný	,567		-,362			
87 Najít si dobrého životního partnera	,730					
88 Být tolerantní, žít v dobrém vztahu s lidmi	,827					
89 Být hrdý na zemi, kde jsem se narodil	,695					
90 Naučit se poctivě pracovat, odevzdávat co nejlepší výkon	,812					
91 Chovat se vždy tak, aby si mě lidé vážili	,702				,315	
92 Nemít velké zdravotní problémy	,601					
Socioprofesionální status		,649				
Ekonomická úroveň				,869		
Kulturnost rodinného prostředí			,326	,852		
Participace rodičů			,728	,344		
Výchovný tlak			,782			
Školní strategie rodičů			,729			
Ambice rodičů		,788				
Výkonový postoj ke škole	-,498	,360	,506			
Sociální postoj ke škole		,367				,327
Způsob trávení volného času		,313	,512	,328		
Ambice žáka		,824				

4. faktor (6%):

Postihuje úroveň **materiální a kulturní stimulace** – tedy na jedné straně vyšší ekonomickou úroveň,⁵¹ vyšší míru kulturních podnětů, vyšší míru participace rodičů (která v naší konstrukci s „kulturností“ nutně souvisí). S tím se pojí aktivnější formy trávení volného času a větší důležitost hodnoty „hodně cestovat“. Opačný pól charakterizuje nízká úroveň stimulace, nižší zájem rodičů o syna, pasivnější trávení volného času.

⁵⁰ Pro lepší orientaci v tab. 4 a 5 připomínáme, že hodnotové deklarace byly měřeny na škále, kde nižší hodnocení znamená vyšší důležitost odpovědi. Větší důležitost výpovědi v roce 2002 oproti roku 1991 odpovídá proto faktorové zátěži s opačným znaménkem než u roku výzkumu. Naopak vyšší hodnoty agregovaných proměnných znamenají stejně jako u roku výzkumu jejich vyšší úroveň. Proto zvýšení hodnoty agregované proměnné v roce 2002 signalizuje stejné znaménko faktorové zátěže jako u roku výzkumu.

⁵¹ Připomínáme, že tu nejde o úroveň rodiny jako celku, nýbrž spíše o úroveň toho, co rodina dopravá dítěti. Navíc způsob jejího postižení je dost omezený. (Viz k tomu konstrukci tohoto agregovaného znaku.)

Zajímavé je, že existence 3. a 4. faktoru ukazuje na relativní nezávislost různých forem stimulace – přímých v případě faktoru 3, nepřímých u faktoru 4.

5. faktor (5%):

Jde jednoznačně o míru příklonu k **hodnotám úspěchu**: na jedné straně ti, kteří považují za velmi důležité zejména být úspěšný, dále prosadit se, mít hodně peněz, dobře vypadat, částečně i to, aby si dotyčného lidé vážili (nejspíše právě kvůli jeho úspěšnosti, resp. jako její součást?). Protože je výrazněji spojen s r. 2002, mohli bychom ho nazvat „úspěšný hoch 2002“.

Opačný pól tvoří lhostejnost k úspěchu, která je typičtější pro podsoubor chlapců v r. 1991.

6. faktor (5%):

Je sycen na první pohled zvláštní kombinací znaků: S hodnotami být samostatný, dobře vypadat, žít ve správné rodině (současné, tedy s matkou a otcem) se pojí výrazná lhostejnost k náboženské víře. Poněkud slaběji sytí tento faktor příklon k hodnotě „být vzdělaný“ a – jakoby v rozporu s tím – negativní postoj ke škole jako sociálnímu prostředí.

Domníváme se, že společným jmenovatelem těchto znaků by mohl být jakýsi „**nezávislý individualismus a sebedůvěra**“, opřený o bezpečné zázemí ve „správné rodině“. K souvislosti osobního vzhledu s takovouto interpretací faktoru nabízíme úvahu o souvislosti fyzického vzhledu u chlapců s fyzickou vybaveností (silou, obratností), která je jednou ze silných podmínek úspěchu a uznání ve vrstevnické skupině a tak souvisí se sebejistotou. Negativní vztah k sociálnímu prostředí školy pak jako by souvisel právě s nezávislým individualismem, s výhradami ke svazujícím normám instituce?

Opačným pólem by pak byli chlapci hledající spíše nějakou sociální oporu, kterou možná nenacházejí ani v rodině ani ve vlastní sebejistotě. Určující či nejméně výraznější diferencující charakteristikou je pro ně důležitost shody se svou náboženskou vírou. (Je to jediný faktor, do kterého tato hodnotová deklarační u chlapců vstupuje.) Zdá se, že také sociální prostředí školy jejich založení konvenuje.

Dívky

1. faktor (18%):

Faktor nejsilněji diferencující mezi dívkami je na první pohled obdobou faktoru 2 u chlapců, který jsme interpretovali jako **statusovou reprodukci**. Jenže při bližším pohledu vidíme odlišnosti:

- U chlapců je v rámci tohoto faktoru spojena dimenze „dobrý – špatný žák“ se statusovou reprodukcí. Úroveň materiální a kulturní stimulace pak vytváří další, na statusové reprodukci nezávislý faktor (ten pak nijak nesouvisí s prospěchem). Stejně tak se školním úspěchem nesouvisí míra participace rodičů na záležitostech synů.

Reprodukce vysokého statusu rodičů u chlapců zahrnuje také některé hodnotové příklony. U dobrých žáků, reprodukcí vysoký status rodičů, je uznávána důležitost správné rodiny a vzdělání – to se zdá logické, identifikace s rodinou tu zahrnuje i příklon k hodnotě vzdělání. Souvislost příklonu ke zdravému životnímu prostředí už se tak samozřejmě nezdá.

- U dívek je tomu jinak. Školní úspěch (dobrý prospěch, vysoké ambice dcery i rodičů) je tu spojen nejen s vysokým statutem rodičů, ale také s vysokou mírou materiální a kulturní stimulace i s participací rodičů na záležitostech dcery.

Dcerám rodičů s vysokým statutem se tedy dostává zároveň jak vysoké míry materiální a kulturní stimulace, tak participace a podpory ze strany rodičů, zatímco u chlapců

to takto samozřejmě není. Pro takovouto souvislost nemáme žádné jednoznačně přesvědčivé vysvětlení. Může to souviset s řadou zjištěných rozdílů mezi aktivitami dívek a chlapců? Bylo by je totiž možno interpretovat také tak, že dívky se věnují aktivitám tradičnějším a tedy bližším generaci rodičů, že jsou ve větší míře než chlapci nositelkami kulturní kontinuity.

V podsouboru chlapců tedy faktor statusové reprodukce jako by měl povahu hodnotové volby, individuální životní pozice, u dívek naproti tomu jako by měl spíše povahu bezprostředního sdílení s rodiči.

Tab. 11: Výsledky faktorové analýzy pro agregované proměnné, hodnotové deklarace a průměrný prospěch – dívky

	Faktor					
	1	2	3	4	5	6
Rok: 1991/2002				-,347	-,417	,426
Průměrný prospěch	-,797					
75 Žít ve správné rodině		,655				
76 Žít ve zdravém životním prostředí			,616			
77 Být vzdělaný, mít velké znalosti			,600			
78 Hodně cestovat, poznávat různé země	-,342					
79 Snažit se pomáhat všude, kde je potřeba			,664			
80 Dobře vypadat, mít pěkný osobní vzhled				,615		
81 Umět se o sebe postarat, být samostatný		,648				
82 Být ve svém budoucím životě úspěšný				,612		
83 Umět se prosadit, mít dobré nápady				,546		
84 Žít v blahobytu, mít hodně peněz				,740		
85 Žít ve shodě se svojí náboženskou vírou						,672
86 Mít pocit, že jsem někomu užitečný		,373	,375			
87 Najít si dobrého životního partnera		,813				
88 Být tolerantní, žít v dobrém vztahu s lidmi		,663				
89 Být hrdý na zemi, kde jsem se narodil			,594			
90 Naučit se poctivě pracovat, odevzdávat co nejlepší výkon			,623			
91 Chovat se vždy tak, aby si mě lidé vážili		,549		,342		
92 Nemít velké zdravotní problémy		,413				
Socioprofesionální status	,569					
Ekonomická úroveň	,522					,611
Kulturnost rodinného prostředí	,616					,476
Participace rodičů	,513				,470	
Výchovný tlak					,825	
Školní strategie rodičů					,786	
Ambice rodičů	,859					
Výkonový postoj ke škole	,365				,364	
Sociální postoj ke škole						-,612
Způsob trávení volného času	,604					
Ambice žáka	,803					

2. faktor (11%):

Druhý nejsilnější faktor u dívek je sycen vesměs **hodnotovými deklaracemi**. V tom se shoduje s faktorem 1 u chlapců, jeho obsah je však posunut. Srovnání dívek a chlapců tu dokonce vypadá tak, že v rozdílech jejich hodnotových preferencí se odráží tradiční mužská a ženská role.

Obsahem tohoto faktoru u dívek je životní partner, správná rodina (ovšem stávající – otec a matka), být samostatná (což v kontextu tohoto faktoru zní spíše jako nebýt na obtíž, umět se postarat – o rodinu?), dobré vztahy s lidmi, aby si mě lidé vážili, poněkud méně ještě být užitečná druhým a nemít zdravotní problémy.

Oproti tomu u chlapců je u zmiňovaného faktoru 1 navíc silný důraz na poctivou práci – s tím může být konzistentní i sycení aktivním postojem ke školní práci, a dále na ideologii hrdosti na vlast a na dobré životní prostředí.

S jistou dávkou spekulativnosti bychom tedy mohli faktor 2 u dívek vymezit na jednom pólu jako „dobrou ženu, matku, ochránkyni vztahů mezi lidmi“. S formulací opačného pólu je potíž – nejbližší by k deklarování nedůležitosti těchto hodnot měla charakteristika jakési deklarované lhostejnosti k lidem, pro tradiční ženskou roli zcela netypické.

V chlapecké variantě téhož by pak k „správnému muži“ patřil navíc důraz na práci (včetně školní), vzdělání, vlastenectví a životní prostředí. Opačný pól není nutně spjat s egoismem a zaměřením na úspěch, bylo by ho spíše možno charakterizovat jako jakýsi „pubertální cynismus“, pohrdání tím, co uznává generace dospělých?

3. faktor (9%):

Tento faktor jako by u dívek vyčleňoval do samostatné, nezávislé konfigurace to, co u chlapců tvoří samozřejmou součást „správného muže“: hodnoty životního prostředí, vzdělání, poctivé práce, pomoci, vlastenectví. Jako by reprezentoval nesamozřejmý přesah tradiční role ženy do **angažovanosti vůči širšímu společenství**, která je u muže samozřejmá. Pozitivní pól tak snad můžeme charakterizovat jako angažovanou ženu nebo možná ženu emancipovanou, která se nespokojuje s tradiční ženskou rolí a vztahuje se i k oblastem původně „mužským“. Negativní pól by pak vyjadřoval především snad nezáměr o profesní dráhu a o angažovanost přesahující rámec bezprostředních mezilidských vztahů.

4. faktor (7%):

Je téměř přesnou analogií **faktoru úspěchu** u chlapců (č. 5). Na jednom pólu sdružuje preferenci peněz, blahobytu, úspěchu, prosazení se a pěkného osobního vzhledu. Zároveň se tyto preference pojí výrazněji se souborem z r. 2002, takže můžeme tento pól s určitou ironií nazvat „úspěšnou dívkou r. 2002“. Opakem pak je „skromná dívka (z hlediska svého protipólu možná spíše „puťka“?) r. 1991“.

5. faktor (6%):

Také tento faktor, sycený především mírou **výchovné aktivity rodičů**, má analogii u chlapců (faktor 3) a mohli bychom ho tedy analogicky nazvat „výchova dívek v Praze“. Na jednom jeho pólu, typičtějším pro r. 1991, je vysoká míra výchovného tlaku, kontroly rodičů, aktivní školní strategie a jen o něco méně participace na záležitostech dcery, z její strany pak aktivní postoj ke školní práci. Na opačném pólu pak je výchovná pasivita rodičů a školní pasivita dcery, typičtějším pro situaci v r. 2002.

Ve srovnání s analogickým faktorem u chlapců však má tento „dívčí“ chudší obsah. Není nijak spojen s kulturností rodinného prostředí, s aktivitou ve volném čase ani s žádnými hodnotovými preferencemi. Jako by v něm u dívek šlo (na jeho pozitivním pólu) rodičům jen o to, aby se řádně učily, zatímco u chlapců směřuje výchovná aktivita i k ovlivnění volnočasových aktivit a hodnotových preferencí?

6. faktor (5%):

Silné sycení negativním či lhostejným vztahem k hodnotě „žít ve shodě se svojí náboženskou vírou“, která se zároveň uplatňuje jedině v tomto faktoru, evokuje analogii s faktorem 6 u chlapců. Ten jsme interpretovali jako jakýsi „**nezávislý individualismus a sebedůvěru**“, opřené o bezpečné zázemí ve správné rodině a o pozici ve vrstevnické skupině.

U dívek se lhostejnost k náboženské víře stejně jako u chlapců – avšak ještě výrazněji – pojí s negativním vztahem ke škole jako sociálnímu prostředí. Na rozdíl od chlapců je však jejich duchovní nezávislost spojena s úrovní materiální a kulturní stimulace, jíž se jim dostává v rodině. Spekulativně bychom mohli formulovat tezi, že chlapci oproti dívkám čerpají duchovní nezávislost více z prožitků sebejistoty a síly, pramenící z pozice ve vrstevnické skupině, zatímco u dívek jako by byla sycena spíše zážitky pocházejícími z kulturních aktivit rodiny. Na jedné straně tu stojí obraz muže, vědomého si vlastní síly, na druhé straně obraz ženy – nezávislé intelektuálky, poněkud lhostejné k sociálním příležitostem, které nabízí základní škola.

Opacným dívčím pólem je kombinace silného příklonu k náboženské víře, nízké „ekonomické“ a „kulturní úrovně“ (v omezeném významu daném konstrukcí těchto agregovaných znaků) a velmi pozitivní vztah k sociálnímu životu ve škole.

Z kombinace různých hodnot každého z těchto šesti faktorů, majících poněkud jinou podobu u chlapců a jinou u dívek, by pak bylo možno konstruovat „sociologickou individualitu“ jednotlivých žáků našich souborů. Různé podoby, jichž by tyto individuality mohly nabývat, již ponecháváme fantazii čtenáře.

ZMĚNY V DETERMINACI ŠKOLNÍ ÚSPĚŠNOSTI A DALŠÍ VZDĚLÁVACÍ DRÁHY

V r. 1991 nás překvapilo, že se nepodařilo najít příčiny dobrého či špatného prospěchu přímo ve výchovných praktikách rodičů. Žádná kombinace otázek, které se jimi zabývaly, nevykazovala statisticky významnou vazbu s úrovní prospěchu.

Naopak se však ukazovala řada souvislostí, vypovídajících o zprostředkovaných souvislostech prospěchu.

Jediným fenoménem rodinného zázemí, který měl souvislost s prospěchem a přitom jím nemohl být zpětně ovlivněn, byl **socioprofesionální status** rodičů – kombinace vzdělání a profese jak otce tak matky.

Další souhrnnou charakteristikou, která měla k prospěchu jakožto míře úspěšnosti ve škole statisticky významné vazby, byl **aktivní či pasivní způsob trávení volného času**. Jak však tuto souvislost vyložit? Aktivity ve volném čase přitom významně souvisely s rodinným prostředím – se statusem rodičů, s mírou kulturnosti (jako množstvím materiálních a kulturních podnětů), s participací rodičů na záležitostech dítěte. Ale v nich samých – kromě zmíněného statusu – úspěšnost ve škole nespočívala, respektive nevykazovaly s prospěchem statisticky významné souvislosti.

Jedinými parametry, u nichž se povaha vztahu k prospěchu ve škole zdála jasná a které přitom měly zřetelnou souvislost také s rodinným zázemím, byly **ambice rodičů i dětí** samých pokud jde o další školní dráhu.

Naše tehdejší závěry bylo možno shrnout tak, že nejvýraznějším fenoménem školní kariéry dítěte – jeho úspěšnosti (jakožto prospěchové úrovně) a ambicí jakožto plánů studia na střední a vysoké škole – je **tendence reprodukovat vzdělanostní úroveň rodičů**. Děti

vzdělanějších rodičů dosahují lepšího prospěchu a pomýšlejí na studium náročnější střední a posléze vysoké školy. Tato základní tendence je modifikována prospěchem: dobrý či vynikající prospěch vede u části dětí k ambicím na dosažení vyššího vzdělání, než mají jejich rodiče, špatný prospěch vede – avšak u mnohem menší skupiny dětí – k modifikaci opačné. S tím je výrazně spojena aktivita ve volném čase: děti rodičů s vyšší úrovní vzdělání mají nejen lepší prospěch, vyšší ambice, ale také tráví volný čas aktivněji.

Už ne tak výrazně, ale přece jen statisticky významně, byl s prospěchem spojen také postoj ke škole jako místu učení (kombinující názory na školu, školní přípravu, existenci oblíbených předmětů a sebezřazení z hlediska školního výkonu). Jedině zde jsme zachytili některé konkrétnější odlišnosti v přístupu dobrých a špatných žáků. Přitom ovšem aktivní postoj ke školní práci zase nijak nesouvisel s výchovnými postupy rodičů a charakteristikami rodinného prostředí – vyjma slabší souvislosti s úrovní ambicí rodičů i dětí na další vzdělávací dráhu.

Došli jsme tedy k závěru, že dotazníková data neumožňují proniknout detailněji do povahy rodinné stimulace školního výkonu, byť existence klíčových souvislostí školní kariéry s rodinným prostředím je zřejmá. Mohli jsme tak vyčlenit jen hrubé **základní typy školní kariéry**:

A – děti vysokoškoláků (směřující k vysokoškolskému vzdělání);
tři velké skupiny dětí středoškoláků: B – směřující na vysokou školu, C – směřující na střední školu, D – směřující do učebních oborů
a skupinu E – děti vyučených rodičů reprodukcí nízkou úroveň vzdělání rodičů.

Výchovné postupy rodičů, jak je umožňovala zachytit analýza získaných dat, ovšem s těmito skupinami nijak nekorespondovaly. Vykazovaly souvislost spíše s deklarovanými hodnotovými preferencemi v položkách dotazujících se na to, co považují děti v životě za důležité. Tato deklarativní rovina jinak zůstávala spíše jakoby stranou průběhu školní kariéry, některé naznačené statistické vazby byly obtížně interpretovatelné.

Nová data z šetření provedeného v r. 02 na jedné straně přinášejí některé zjevné posuny celkových souvislostí, na straně druhé nijak neprohlubují vzhled do konkrétních souvislostí školního úspěchu, do jejich zdroje, spíše obraz dále komplikují.

Co je zjevné:

1. V reprodukční tendenci školní kariéry **se silněji prosazuje kulturnost rodinného prostředí než socioprofesionální status rodičů**. Je tomu tak ovšem také proto, že zmizely dřívější statistické souvislosti mezi úrovní statusu a úrovní materiálního a kulturního zázemí dítěte. Jinými slovy přestalo platit, že rodiče s vyšším statusem (syceným především vzděláním) poskytují dítěti častěji také vyšší materiální a kulturní úroveň.

Kulturnost rodinného prostředí **pro chlapce** jako by vyúsťovala ve dvě nezávislé linie: kromě linie kariérové ještě v relativně samostatnou linii řekněme životního stylu či postoje. Ten se dále projevuje ve dvou rovinách – jednak v rovině aktivity či pasivity ve škole a ve volném čase, jednak v rovině hodnotových deklarací. Platí přitom, že u chlapců je aktivní postoj vůči škole silně spojen s rovinou hodnotových deklarací, s přihlášením se k pozitivním hodnotám, zatímco aktivní trávení volného času žádné souvislosti s hodnotovými deklaracemi nemá.

Naproti tomu u **dívky** jako by přetrvávaly souvislosti zjištěné v r. 91: rodinné zázemí souvisí pouze se školní kariérou, přičemž pro ně ve vyšší míře platí, že školní kariéra závisí na kulturnosti rodinného prostředí, nikoli na samotném vzdělání rodičů. Postoj ke školní práci ani hodnotové deklarace u nich nemají zdaleka tak četné a výrazné souvislosti s rodinným

prostředím, zejména nijak nesouvisí s výchovným působením rodičů. U dívek v zeslabené podobě také přetrvává souvislost aktivity ve volném čase s prospěchem a dokonce i s ambicemi na další vzdělání.

Souhrnný obraz je tedy pro chlapce a dívky odlišný. Bylo by ho možno shrnout následovně:

U chlapců jako by existovaly tři vzájemně nezávislé linie: 1. školní kariéra, 2. aktivita ve volném čase a ve škole, 3. hodnotové postoje. I to, co jsme původně zkoumali jako jeden celek – aktivní či pasivní postoj ke škole, se u nich zřejmě skládá ze dvou nezávislých rovin: spíše deklarativních názorů na školu a ze školní aktivity. První jsou spíše hodnotovým příklonem a jsou vyjádřeny hodnotovými deklaracemi, druhé charakterizují spíše aktivní životní postoj vůbec a jsou tak spojeny i s mírou aktivity ve volném čase.

Všechny linie však jsou u chlapců výrazně spojeny s rodinným prostředím. Pozitivní postoj ke škole a k obecně přijímaným hodnotám pak jako by souvisel především s aktivitou rodičů ve výchově. Znamená to patrně, že právě při aktivní výchově rodičů akceptují chlapci ony „obecně přijímané hodnoty“ – právě jakožto hodnoty svých rodičů?

U dívek jako by s rodinným prostředím, hlavně s jeho kulturností, souvisela především školní kariéra, na rozdíl od chlapců více spojená s aktivitou ve volném čase. Vše ostatní – tedy především hodnotové postoje a postoje ke škole a školní práci – jako by byly jen záležitostmi individuální volby, případně takových skutečností, které dotazník nepostihuje.

2. Z výše řečeného je patrné, že **postoj ke škole a učení nemá jednoznačnou souvislost se školní úspěšností a školní kariérou**. Především existují velké skupiny dobrých žáků jak s aktivním, vstřícným postojem, tak i pasivním, odmítavým vztahem ke škole. Existuje dále velká skupina špatných žáků s pasivním, odmítavým vztahem ke škole. Nejmenší je skupina špatných žáků se vstřícným, proškolním postojem, který je u části z nich pouze deklarativní. Pokus o detailnější analýzu souvislostí nás pak vedl k následujícím přibližným formulacím:

Špatní žáci spíše kopírují vztah rodičů ke škole.

Pokud jsou dobrými žáky děti s vysokoškolsky vzdělanými rodiči, kopírují postoj svých rodičů ke škole.

Naproti tomu ostatní dobří žáci jdou ve svém postoji spíše do opozice k rodičům. Legitimizuje tu školní úspěch a případné ambice na vyšší vzdělání, než jakého dosáhli rodiče, emancipaci dětí vůči nim?

3. Zatímco **dříve školní úspěšnost souvisela s postojem ke školní práci, souvisí dnes spíše s pozitivními či negativními sociálními vztahy žáka**. Hrají v tom roli především dvě skutečnosti. Prospěchově horší žáci častěji uvádějí, že mají kamarády spíše mimo třídu, zejména však uvádějí častěji problémy s učiteli.

Co je nejasné:

Nová data nijak nepřispěla k pochopení konkrétních příčin a způsobů, jakými děti dospívají k různé míře školní úspěšnosti. Determinace prospěchu a ambicí na další vzdělávací dráhu se jeví ještě nezřetelněji než v r. 91. Při řadě bezvýsledných pokusů najít konfigurace odpovědí, které by korespondovaly s průběhem školní kariéry, jsme opět naráželi na omezení dotazníkových dat. Ta nutně stírají mnohé významové rozdíly závisející na odlišných biografických kontextech odpovědí respondentů.

Kromě toho přinesla nová data rozporný obraz **celkově vyšších ambicí (zejména ve vztahu ke studiu vysoké školy) na jedné straně a poklesu zájmu o školu a studijního úsilí jak ze strany dětí, tak rodičů na straně druhé**.

Jak lze shrnout změny v celkovém rozčlenění souboru do kariérových typů?

Děti s rodičovským zázemím, kde alespoň jeden z rodičů je vysokoškolák, směřují ve stejné míře (64 %) jako dříve na VŠ. (Podíl kontratypových případů – těch, kteří směřují jednak na střední školu, jednak na učiliště, obojí bez ambice studovat vysokou školu – tu zůstal víceméně shodný.) Změnila se ovšem poněkud dráha, kterou na VŠ směřují: na základní škole už nejde tak často o vynikající žáky, ve vztahu ke střední škole pak zaznamenáváme vyšší četnost volby SOŠ na úkor gymnázií než tomu bylo v r. 91.⁵²

Mezi dětmi středoškoláků výrazně vzrostl podíl těch, kteří směřují na vysokou školu. Podíl těchto dětí v podsouboru vzrostl na 52,1 %, tj. téměř na dvojnásobek oproti r. 91. K podobnému posunu došlo i v podsouboru dětí, jejichž rodiče dosáhli nejvýše výučního listu. Počet těch, kteří by si přáli jednou studovat VŠ, tu vzrostl na dvojnásobných 21,7 % podsouboru.

Lze tedy konstatovat, že jednou z výrazných změn je nárůst přání jednou studovat vysokou školu mezi dětmi z rodin, kde žádný z rodičů VŠ nevystudoval.

Komplementární k tomu je jak výrazná redukce (z 66 % na 35 %) typové skupiny dětí (E), které ve svých ambicích reprodukuje nejnižší vzdělanostní úroveň svého rodinného zázemí (rodiče vyučení), tak podobná, kvantitativně však ještě výraznější redukce skupiny dětí s rodiči středoškoláky, které by směřovaly do učebního oboru (skupina D): ze 43 % podsouboru v r. 91 na nejvýše 12,5 % v r. 02. Tyto změny blíže specifikují již zmíněný pokles zájmu o učební obory.

Jejich volba jako by byla vyhrazena jen velmi malé části dětí především z rodin s nejnižším socioprofesionálním statutem, spíše jen výjimečně i z rodin s vyšší vzdělanostní úrovní, pokud přitom zároveň mají podprůměrný prospěch. Průměrný prospěch těchto dětí činí 2,10 – to představuje 83. percentil pořadí podle prospěchu. V r. 91 byl sice průměrný prospěch analogické skupiny v absolutním vyjádření ještě horší (2,37), avšak v rozložení prospěchu šlo o 76. percentil.

Zároveň s těmito trendy se poněkud rozvolnila vazba ambicí či očekávané další vzdělávací dráhy na dosavadní prospěch. Stále sice platí, že ambice vystudovat jednou vysokou školu mají častěji děti s lepším prospěchem. Jejich prospěch však není ani v absolutním ani v relativním vyjádření tak výrazně odlišný od ostatních dětí, jako tomu bylo dříve. Průměrný prospěch dětí směřujících na vysokou školu byl v r. 91 1,20 a představoval 24. percentil (mj. 20 ze 45 takových dětí mělo na konci sedmé třídy samé jedničky). O 11 let později je průměr 59 dětí směřujících na VŠ 1,37, což znamená 42. percentil (děti se samými jedničkami jsou zde dvě).

ZÁVĚR

Prezentované výsledky dvou dotazníkových šetření provedených s odstupem jedenácti let přinesly zmapování některých změn obrazu žáků tří pražských škol v závěru jejich povinné školní docházky.

Hlavními rysy celkového posunu se ve vztahu ke školní kariéře zdají být na jedné straně nižší **angažovanost a úsilí dětí i rodičů ve vztahu k základní škole**, na druhé straně **vyšší ambice v další školní kariéře**, to vše zřejmě na pozadí **snižující se náročnosti základní školy**.

⁵² Ze zkušeností, které jsme získali v jiném výzkumu, se zdá, že přinejmenším v Praze se téměř rovnocennou volbou – z hlediska prestiže a přípravy na VŠ – stávají technická a ekonomická lycea, pro chlapce se pak staly prestižními i některé s počítači spjaté obory elektrotechnických a do jisté míry dokonce i strojírenských průmyslovek. – Viz Pražská skupina školní etnografie, 2003.

Pokles proškolní angažovanosti dokládá např. nižší úroveň domácí přípravy, nižší míra pomoci rodičů při ní, zvýšení počtu žáků, kteří nemají žádný oblíbený předmět, zvýšení skepse v celkových názorech na školu. Vyšší ambice se pak projevují především ve vyšším deklarovaném zájmu o studium na vysoké škole. Klesající náročnost školy se ve výsledcích šetření projevuje především ve změnách prospěchu – snížení průměrného prospěchu souboru za současného poklesu míry jeho diferenciaci.

Naše zjištění svědčí dále o tom, že došlo ke **změnám životního stylu** dnešních dětí.

Ve **způsobu trávení volného času** výrazně ustoupily víkendové pobyty na chatě, ale zároveň také pomoc rodičům při práci, ať už s těmito pobyty spojená či nikoli. Především u chlapců poklesla obliba čtení, zvýšila se míra sledování televize (bez ohledu na to, zda jde o dobré nebo špatné žáky). Vzrostl význam předmětů z oblasti audio-video techniky a počítačů. Své místo si udržel sport, zejména s rodiči děti sportují spíše více; ovšem četnost závodního sportování v nějakém oddíle klesla na polovinu. Z koníčků téměř vymizely dříve poměrně časté sbírkové aktivity, méně časté je i modelářství, kutilství, ruční práce.

Opačným směrem – totiž k větší a kulturně vyspělejší aktivitě – se odehrává mnohem méně změn. Jde zejména o častější aktivity kulturní a častější víkendové učení. Je možné, že i tyto změny souvisejí s úbytkem víkendových pobytů na chatách či chalupách.

V **oblasti hodnotových deklarací** výrazně klesl příklon k výrokům, které v r. 1991 měly punc obecně přijímaných hodnot. Naopak větší důležitosti nabyly úspěch, bohatství, osobní vzhled. Nositeli těchto změn v hodnotové oblasti jsou přitom především chlapci.

Jaké je možno hledat vysvětlení pro zmíněný rozpor hlavních tendencí, který se jeví jako **pokles aktivity a úsilí na jedné straně a vyšší ambice, představy o náročnějším pokračování vzdělávací dráhy na straně druhé**? Dáváme k úvaze následující možnosti.

1. Vzdělání se pro zvýšený počet dětí stalo formálním prostředkem kariéry. V situaci, kdy se snížila náročnost základní školy, dosahují ve zvýšené míře úspěchu i děti s formálním či instrumentálním vztahem k poznání, v němž nejde o hodnotu vědění a rozumění, nýbrž o splnění formálních požadavků školní práce. Pokles nároků a diferencovanosti hodnocení nevytváří tlak na úsilí o hlubší poznání souvislostí a na kultivaci vztahu k vědění.

Střední a vysoká škola představují při tomto přístupu stejně formální nárok a stejně formální povahu úsilí. Úsilí o školní kariéru je úsilím o diplom, nikoli o poznání.

2. V situaci růstu rozmanitosti kulturních a profesních oblastí života v dnešním světě, rozmanitosti informací o něm i rozmanitosti osobních zkušeností, jakkoli je mnohdy zdánlivá a povrchní, se může dětem (a nakonec i rodičům) tradiční poznání vymezené školními předměty jevit jako nikoli základní, ale naopak velmi dílčí oblast kompetence. Mizí možná povědomí hierarchického rozdílu mezi jeho bazálností a dílčí povahou specifických „know-how“ v jednotlivých oblastech života společnosti. Poznání nabyté ve škole není už tak zjevné jako základ civilizační kompetence. Souvislost tohoto základu s pozdější specializovanou profesní kompetencí je možná méně zjevná než dříve. Až ve vyšším typu školy očekává dítě to právě vědění – totiž profesionalizaci svých kompetencí.

3. Je možné, že ve vnímání dětí došlo i k dalšímu vyostření rozdílu mezi základní a střední školou. Základní škola je na jedné straně tradičně oblastí dětství. Proti tomu však směřuje jednak už vyšší věk respondentů z r. 02, jednak nárůst emancipace dnešních pubescentů, která je logicky definována jako distanciaci od dětství. Pubertální agenda dnešních žáků na druhém (a částečně už na prvním) stupni základní školy vzrostla. Základní škola se jim pak může v návalu této agendy jevit už jako nepřiměřená, irelevantní, vedlejší. Až v prvním pololetí 9. třídy se v souvislosti s blízkými se přijímacími zkouškami situace poněkud mění.

V r. 91 nebyl pro pubertální třestění takový prostor přinejmenším ze dvou důvodů. Prvním je skutečnost, že nebylo masivně stimulováno pop-kulturou. Druhým důvodem je delší časové období, které k němu devítiletá základní škola poskytuje. I kdybychom předpokládali nástup pubertální agendy ve stejném věku jako dříve (a ona ve skutečnosti přichází spíše mnohem časněji), nebyly v onom okamžiku v osmileté základní škole přijímací zkoušky na střední školu tak nedohledně daleko, jako je tomu v dnešní škole devítileté.

Ve hře jsou ovšem i další možnosti. **Pesimistická interpretace** současného dění může v proměnách žáků v 90. letech vidět jen počátek úpadku úrovně českého základního školství a standardů, které byly léta považovány za samozřejmé. V důsledku stále klesající úrovně základního vzdělávání budou postupně nuceny i střední školy drasticky snížit úroveň svých požadavků. Probíhající strukturální změny vysokého školství (masové zavedení bakalářského stupně) pak povedou k možnosti absorbovat větší množství uchazečů s jejich nižší úrovní. Za neustálého růstu podílu formálně středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva bude zároveň klesat kulturnost a úroveň myšlení populace.

Optimistická interpretace může – aniž by ovšem vyvracela obavy z úpadku základního školství – zvažovat nepřiměřenost pojmů a kritérií počátku 90. let pro způsob života a uvažování dnešních dětí. To, co se z tehdejšího hlediska jeví jako pasivní zábava, mohou ve skutečnosti být zárodky nových forem aktivity a subjektivity, její emancipace nejen vůči blízkým dospělým, ale i vůči odosobněným mechanismům současné globalizující se civilizace.

Uvidíme.⁵³

LITERATURA

PALEČKOVÁ, J. a TOMÁŠEK, V. (2001) *Posun ve znalostech čtrnáctiletých žáků v matematice a přírodních vědách: Zpráva o výsledcích mezinárodního výzkumu TIMSS*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání.

PRAŽSKÁ SKUPINA ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE. (2003) *Profi-volba z deváté třídy. Výzkumná zpráva rozvojového programu „Volba povolání žáků devátých tříd v roce 2003“*. Praha: Katedra psychologie PedF UK a Institut pedagogicko-psychologického poradenství.

RENDL, M. (1992, 2001) Dotazník – mapování. In PRAŽSKÁ SKUPINA ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE. „*Co se v mládí naučíš...*“ Praha: Pedagogická fakulta UK, s. 13-54.

SAK, P. (2000) *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč.

SAK, P. a SAKOVÁ, K. (2004) *Mládež na křižovatce: Sociologická analýza mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*. Praha: Svoboda Servis.

ŠKALOUDOVÁ, A. (2003) *Predikce úspěšnosti ve studiu učitelství*. Praha: Pedagogická fakulta UK. (Doktorská disertační práce)

ŠKALOUDOVÁ, A. (2002) Některé vzájemné vazby a vztahy v sedmé třídě. In PRAŽSKÁ SKUPINA ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE. *Sedmá třída*. Praha: Katedra psychologie Pedagogické fakulty UK. Dostupné na http://www.pdf.cuni.cz/~www_kpsp/etnografie/sedma.htm

---

⁵³ Přinejmenším jeden z autorů této kapitoly je ovšem spíše pesimistou.

PŘÍLOHA

Dotazník pro žáky

Uvádíme zde znění položek dotazníku, tak jak byly prezentovány respondentům, tzn. ve shodném znění i grafické úpravě. Navíc ovšem za jednotlivými znaky již rovnou prezentujeme výsledky třídění druhého stupně, tzn. absolutní a relativní četnosti¹ odpovědí v roce 1991 a 2002. Tam, kde byly otevřené či polootevřené položky dodatečně kategorizovány, uvádíme před výsledky také způsob kódování znaku. Tyto výsledkové bloky, vsunuté do znění dotazníku, jsou tištěny kurzívou.

1. Jak často se díváš na televizi ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. prakticky denně i více hodin
2. denně, ale jen na pořady, které mě zajímají
3. jen málokdy

1. ____

			Znak 1			Celkem
			1	2	3	
ROK	1991	ABS	16	124	20	160
		REL	10,0%	77,5%	12,5%	100,0%
	2002	ABS	30	88	12	130
		REL	23,1%	67,7%	9,2%	100,0%

2. Sleduješ v televizi některý z pořadů, jako jsou Minuty dne, Deník ČST, Události a komentáře?

2. Sleduješ v televizi některý z pořadů, jako jsou Události, Televizní noviny, „21“²

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. skoro denně
2. jen občas
3. ne, nesleduji

2. ____

			Znak 2				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	35	113	11	160
		REL	,6%	21,9%	70,6%	6,9%	100,0%
	2002	ABS		51	67	12	130
		REL		39,2%	51,5%	9,2%	100,0%

3. Baví tě číst knížky ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ano, baví, čtu rád(a)
2. moc mě to nebaví, ale občas si nějakou knížku přečtu
3. nebaví, čtu jen to, co musím znát do školy

3. ____

			Znak 3			Celkem
			1	2	3	
ROK	1991	ABS	98	59	3	160
		REL	61,3%	36,9%	1,9%	100,0%
	2002	ABS	58	50	22	130
		REL	44,6%	38,5%	16,9%	100,0%

4. Odebíráte nebo si kupujete u vás doma pravidelně nějaké noviny ?

Zaškrtni jednu z odpovědí, případně vypiš:

1. ne
2. ano, jaké.....

4. ____

¹ Relativní četnosti se mohou lišit od procent uváděných v textu. To proto, že tam, kde to pro popis daného stavu bylo vhodné, byl za celek považován menší soubor žáků, kteří na danou položku dotazníku odpověděli. V příloze jsou naopak uvedeni symbolem „0“ i ti, co se odpovědi zdrželi.

² Modifikované znění z roku 2002.

- znak 4: 1- neodebírám (+ tisk bulvární povahy a náhodný odběr např. večerníků)
 2- odběr (pravidelný) denního tisku
 3- odběr periodických časopisů (včetně dětských)
 4- odběr denního tisku i časopisů

			Znak 4					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK 1991	ABS			42	49	43	26	160
	REL			26,3%	30,6%	26,9%	16,3%	100,0%
2002	ABS	3		68	41	13	5	130
	REL	2,3%		52,3%	31,5%	10,0%	3,8%	100,0%

5. Díváš se někdy na video ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

- ne
- ano, u známých, příbuzných nebo u kamarádů
- ano, doma

5. ___

			Znak 5			Celkem
			1	2	3	
ROK 1991	ABS		25	76	59	160
	REL		15,6%	47,5%	36,9%	100,0%
2002	ABS	11		16	103	130
	REL	8,5%		12,3%	79,2%	100,0%

6. Učíš se hrát na nějaký hudební nástroj, zpívat, tančit, hrát divadlo nebo malovat ?

Zaškrtni jednu z odpovědí a případně doplň, co děláš:

- ne
- ano, učím se.....

6. ___

7. ___

Znak 6: 1- ne

2- kytara

3- ostatní hudební nástroje

4- tanec, zpěv, malování, divadlo

5- *³ hudební nástroj a některá z odpovědí ad. 4

			Znak 6						Celkem
			0	1	2	3	4	5	
ROK 1991	ABS			95	19	19	27		160
	REL			59,4%	11,9%	11,9%	16,9%		100,0%
2002	ABS	4		84	5	5	19	13	130
	REL	3,1%		64,6%	3,8%	3,8%	14,6%	10,0%	100,0%

Znak 7: vztahuje se k otázce č. 7 (sporty) na následující straně - rozlišuje institucionální - závodní sportovní činnost a neinstitutonální

1- sport provozuje neinstitutonální = písmena A -> I nejsou zakroužkována

2- sport institucionální (závodně) v oddíle = některé z písmen A - I je zakroužkováno

			Znak 7			Celkem
			0	1	2	
ROK 1991	ABS		2	80	78	160
	REL		1,3%	50,0%	48,8%	100,0%
2002	ABS	1		98	31	130
	REL	,8%		75,4%	23,8%	100,0%

³ Hvězdičkou je označena dodatečná kategorizace z roku 2002.

7. Kterým z následujících sportů se věnuješ a jak často ?

U každého z uvedených sportů zaškrtni jedno z čísel.

Pokud tento sport děláš v nějakém oddíle, zakroužkuj písmeno, které ho označuje:

	ne,vůbec	občas	pravidelně	
A. fotbal	1	2	3	8. ___
B. lední hokej	1	2	3	9. ___
C. odbíjená, košíková	1	2	3	10. ___
D. lyžování	1	2	3	11. ___
E. tenis	1	2	3	12. ___
F. lehká atletika	1	2	3	13. ___
G. box, judo, karate	1	2	3	14. ___
H. cyklistika	1	2	3	15. ___
I. jiný sport, jaký	1	2	3	16. ___

		Znak 8				Celkem
		0	1	2	3	
ROK 1991	ABS	4	47	93	16	160
	REL	2,5%	29,4%	58,1%	10,0%	100,0%
2002	ABS	20	35	55	20	130
	REL	15,4%	26,9%	42,3%	15,4%	100,0%

		Znak 9				Celkem
		0	1	2	3	
ROK 1991	ABS	5	114	40	1	160
	REL	3,1%	71,3%	25,0%	,6%	100,0%
2002	ABS	28	72	28	2	130
	REL	21,5%	55,4%	21,5%	1,5%	100,0%

		Znak 10				Celkem
		0	1	2	3	
ROK 1991	ABS	6	33	103	18	160
	REL	3,8%	20,6%	64,4%	11,3%	100,0%
2002	ABS	28	23	71	8	130
	REL	21,5%	17,7%	54,6%	6,2%	100,0%

		Znak 11				Celkem
		0	1	2	3	
ROK 1991	ABS	2	34	90	34	160
	REL	1,3%	21,3%	56,3%	21,3%	100,0%
2002	ABS	17	24	54	35	130
	REL	13,1%	18,5%	41,5%	26,9%	100,0%

			Znak 12				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	4	57	86	13	160
		REL	2,5%	35,6%	53,8%	8,1%	100,0%
	2002	ABS	29	54	40	7	130
		REL	22,3%	41,5%	30,8%	5,4%	100,0%

			Znak 13				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	3	56	68	33	160
		REL	1,9%	35,0%	42,5%	20,6%	100,0%
	2002	ABS	32	41	30	27	130
		REL	24,6%	31,5%	23,1%	20,8%	100,0%

			Znak 14				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	2	122	18	18	160
		REL	1,3%	76,3%	11,3%	11,3%	100,0%
	2002	ABS	36	76	14	4	130
		REL	27,7%	58,5%	10,8%	3,1%	100,0%

			Znak 15				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	4	29	105	22	160
		REL	2,5%	18,1%	65,6%	13,8%	100,0%
	2002	ABS	15	8	81	26	130
		REL	11,5%	6,2%	62,3%	20,0%	100,0%

			Znak 16				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	49	17	56	38	160
		REL	30,6%	10,6%	35,0%	23,8%	100,0%
	2002	ABS	44	12	25	49	130
		REL	33,8%	9,2%	19,2%	37,7%	100,0%

8. Byl(a) jsi už někdy s rodiči, nikoli se školou, v divadle ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne, nikdy
2. ano, jednou nebo dvakrát
3. ano, vícekrát

17. _____

			Znak 17				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	20	68	71	160
		REL	,6%	12,5%	42,5%	44,4%	100,0%
	2002	ABS	1	15	53	61	130
		REL	,8%	11,5%	40,8%	46,9%	100,0%

9. Byl(a) jsi už někdy s rodiči v kině ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne, nikdy
2. ano, jednou nebo dvakrát
3. ano, vícekrát

18. ___

			Znak 18			Celkem
			1	2	3	
ROK	1991	ABS	4	38	118	160
		REL	2,5%	23,8%	73,8%	100,0%
	2002	ABS	9	37	84	130
		REL	6,9%	28,5%	64,6%	100,0%

10. Byl(a) jsi už někdy s rodiči na výstavě obrazů nebo soch ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne, nikdy
2. ano, jednou nebo dvakrát
3. ano, vícekrát

19. ___

			Znak 19			Celkem
			1	2	3	
ROK	1991	ABS	50	66	44	160
		REL	31,3%	41,3%	27,5%	100,0%
	2002	ABS	50	52	28	130
		REL	38,5%	40,0%	21,5%	100,0%

11. Byl(a) jsi už někdy s rodiči v nějakém muzeu ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne, nikdy
2. ano, jednou nebo dvakrát
3. ano, vícekrát

20. ___

			Znak 20			Celkem
			1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	45	114	160
		REL	,6%	28,1%	71,3%	100,0%
	2002	ABS	9	45	76	130
		REL	6,9%	34,6%	58,5%	100,0%

12. Byl(a) ses už někdy s rodiči podívat na nějaké sportovní soutěži (fotbal, hokej, odbíjená, gymnastika, tenis, apod.)

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne, nikdy
2. ano, jednou nebo dvakrát
3. ano, vícekrát

21. ___

			Znak 21			Celkem
			1	2	3	
ROK	1991	ABS	55	60	45	160
		REL	34,4%	37,5%	28,1%	100,0%
	2002	ABS	32	41	57	130
		REL	24,6%	31,5%	43,8%	100,0%

13. Věnuješ se s otcem či s matkou nějakým společným koníčkům ?

Zaškrtni jednu z odpovědí, případně vypiš:

1. ne
2. ano, jakým.....

22. ___

Znak 22: 1- ne⁴

⁴ V textu byla u znaků 22, 23, 26, 67 a 69 použita lépe vyhovující dodatečně zpracovaná kategorizace.

- 2- chovatelství (vč.kynologie), pěstitelství + ochrana životního prostředí
 3- sběratelství, modelářství, počítače, ruční práce
 4- sport (vč. rybařiny), populární hudba + jiné

			Znak 22					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK	1991	ABS		90	13	17	40	160
		REL		56,3%	8,1%	10,6%	25,0%	100,0%
	2002	ABS	3	59	6	11	51	130
		REL	2,3%	45,4%	4,6%	8,5%	39,2%	100,0%

14. Věnuješ se ty sám (sama) nějakým koníčkům ?

Zaškrtni jednu z odpovědí, případně vypiš:

1. ne
 2. ano, jakým.....

Znak 23: totéž co 22

23. ___

			Znak 23					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK	1991	ABS		21	19	46	74	160
		REL		13,1%	11,9%	28,8%	46,3%	100,0%
	2002	ABS	3	19	5	22	81	130
		REL	2,3%	14,6%	3,8%	16,9%	62,3%	100,0%

15. Pomáháš rodičům při domácích povinnostech (nákupu, úklidu, umývání nádobí apod.) ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne, nikdy
 2. ano, občas
 3. ano, pravidelně

24. ___

			Znak 24			Celkem
			1	2	3	
ROK	1991	ABS		52	108	160
		REL		32,5%	67,5%	100,0%
	2002	ABS	2	62	66	130
		REL	1,5%	47,7%	50,8%	100,0%

16. Trávíš soboty a neděle společně s rodiči ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. většinou ne
 2. jen někdy
 3. většinou ano

25. ___

			Znak 25			Celkem
			1	2	3	
ROK	1991	ABS	2	23	135	160
		REL	1,3%	14,4%	84,4%	100,0%
	2002	ABS	10	31	89	130
		REL	7,7%	23,8%	68,5%	100,0%

17. Popiš, co o sobotách a nedělích nejčastěji děláš ?

.....
 .....

26. ___

Znak 26: 1- jezdit na chatu, chalupu (tam pomáhat na zahradě, sportovat apod.)

2- být s kamarády (kamarádkami) někde venku

3- věnovat se hlavně sportování

4- jiné - být doma, pomáhat, učit se, návštěvy příbuzných, TV, procházky s rodiči za kulturou, po Praze

			Znak 26					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK 1991	ABS		1	60	31	29	39	160
	REL		,6%	37,5%	19,4%	18,1%	24,4%	100,0%
2002	ABS		2	25	24	22	57	130
	REL		1,5%	19,2%	18,5%	16,9%	43,8%	100,0%

18. Byl(a) jsi alespoň část minulých letních prázdnin společně s rodiči na dovolené ?

1. ne

2. ano

27. ____

			Znak 27		Celkem
			1	2	
ROK 1991	ABS		6	154	160
	REL		3,8%	96,3%	100,0%
2002	ABS		12	118	130
	REL		9,2%	90,8%	100,0%

19. Pokud jsi uvedl(a), že jsi strávil(a) alespoň část svých prázdnin společně s rodiči na dovolené, vypiš:

A. kde to bylo.....

28. ____

B. a jak dlouho.....

29. ____

Znak 28: 1- na chatě, chalupě, u prarodičů

2- domácí dovolená - po ČSFR (*ČR)

3- zahraniční dovolená (bývalý východ i západ)

4- na chatě, chalupě + rekreace po ČSFR (*ČR)

5- na chatě, chalupě + rekreace zahraniční

6- *odpověď 2 + 3

			Znak 28						Celkem	
			0	1	2	3	4	5		6
ROK 1991	ABS		4	39	50	39	11	17		160
	REL		2,5%	24,4%	31,3%	24,4%	6,9%	10,6%		100,0%
2002	ABS		16	13	32	37	5	11	16	130
	REL		12,3%	10,0%	24,6%	28,5%	3,8%	8,5%	12,3%	100,0%

Znak 29: 1- méně jak 14 dnů

2- 14 dnů a výše

			Znak 29			Celkem
			0	1	2	
ROK 1991	ABS		4	16	140	160
	REL		2,5%	10,0%	87,5%	100,0%
2002	ABS		17	24	89	130
	REL		13,1%	18,5%	68,5%	100,0%

20. Byl(a) jsi už s rodiči v nějaké zemi na Západě ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne, nikdy

2. ano, jednou nebo dvakrát

3. ano, vícekrát

30. ____

			Znak 30				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS		35	64	61	160
		REL		21,9%	40,0%	38,1%	100,0%
	2002	ABS	1	30	49	50	130
		REL	,8%	23,1%	37,7%	38,5%	100,0%

21. Pokud jsi uvedl(a), že jsi s rodiči už v nějaké zemi na Západě byl(a), vypiš, ve které:

31. ___

Znak 31: 1- Německo (vč. bývalé NDR), Rakousko

2- 1+ostatní země západní Evropy či jiný kontinent

			Znak 31			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS	37	91	32	160
		REL	23,1%	56,9%	20,0%	100,0%
	2002	ABS	33	23	74	130
		REL	25,4%	17,7%	56,9%	100,0%

22. Zajímají se rodiče o to, co čteš ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. téměř ne
2. ano, občas
3. ano, vždy se zajímají o to, co čtu

32. ___

			Znak 32			Celkem
			1	2	3	
ROK	1991	ABS	39	100	21	160
		REL	24,4%	62,5%	13,1%	100,0%
	2002	ABS	46	65	19	130
		REL	35,4%	50,0%	14,6%	100,0%

23. Dostáváš k svátku, k narozeninám a o vánocích od rodičů knihy ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne, nedostávám
2. jenom někdy
3. ano, pravidelně

33. ___

			Znak 33			Celkem
			1	2	3	
ROK	1991	ABS	10	105	45	160
		REL	6,3%	65,6%	28,1%	100,0%
	2002	ABS	23	69	38	130
		REL	17,7%	53,1%	29,2%	100,0%

24. Smíš se dívat na televizi, kdy chceš ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne
2. ano

34. ___

			Znak 34			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS		76	84	160
		REL		47,5%	52,5%	100,0%
	2002	ABS	3	32	95	130
		REL	2,3%	24,6%	73,1%	100,0%

25. Zajímají se rodiče o to, s kým kamarádíš ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne
2. ano

35. ____

			Znak 35			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS		37	123	160
		REL		23,1%	76,9%	100,0%
	2002	ABS	1	23	106	130
		REL	,8%	17,7%	81,5%	100,0%

26. Jak se většinou chovají tvoji rodiče, když máš ve škole nějaký úspěch ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. berou to jako samozřejmost
2. pochválí mne
3. odmění mne

36. ____

			Znak 36			Celkem
			1	2	3	
ROK	1991	ABS	20	135	5	160
		REL	12,5%	84,4%	3,1%	100,0%
	2002	ABS	22	100	8	130
		REL	16,9%	76,9%	6,2%	100,0%

27. Pokud jsi uvedl(a), že tě rodiče za úspěch ve škole odmění, napiš jakým způsobem:

.....

37. ____

Znak 37: 0- neodměňuji

1- finanční odměna

2- ostatní druh odměny (sladkost, kniha, mimořádně dovolená oblíbená činnost apod.)

			Znak 37			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS	146	6	8	160
		REL	91,3%	3,8%	5,0%	100,0%
	2002	ABS	113	3	14	130
		REL	86,9%	2,3%	10,8%	100,0%

28. A nyní uveď, jak se většinou chovají tvoji rodiče, když máš ve škole nějaký neúspěch

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. chtějí vědět příčinu neúspěchu a snaží se mi pomoci
2. přejdou to
3. zpravidla mi vynadají
4. potrestají mne

38.

			Znak 38					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK	1991	ABS		92	7	52	9	160
		REL		57,5%	4,4%	32,5%	5,6%	100,0%
	2002	ABS	1	72	11	34	12	130
		REL	,8%	55,4%	8,5%	26,2%	9,2%	100,0%

29. Pokud jsi uvedl(a), že tě rodiče potrestají, napiš jak

.....

39. ____

Znak 39: 0- netrestají

1- fyzický trest

2- zákaz TV či jiné oblíbené činnosti

- 3- zákaz ven
4- kombinace 1+2

			Znak 39					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK	1991	ABS	141	1	11	7		160
		REL	88,1%	,6%	6,9%	4,4%		100,0%
	2002	ABS	117	1	8	2	2	130
		REL	90,0%	,8%	6,2%	1,5%	1,5%	100,0%

30. Chtějí rodiče, aby ses učil(a) cizím jazykům ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne, je jim to celkem jedno
2. ano, považují to pro mne za velmi důležité

40. ___

			Znak 40		Celkem
			1	2	
ROK	1991	ABS	5	155	160
		REL	3,1%	96,9%	100,0%
	2002	ABS	10	120	130
		REL	7,7%	92,3%	100,0%

31. Učíš se cizím jazykům i mimo rámec povinné školní výuky ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne
2. ano, uved' jaké .....

41. ___

Znak 41: 1- ne   3- němčina
              2- angličtina   4- ostatní jazyky

			Znak 41					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK	1991	ABS		125	19	16		160
		REL		78,1%	11,9%	10,0%		100,0%
	2002	ABS	1	94	16	6	13	130
		REL	,8%	72,3%	12,3%	4,6%	10,0%	100,0%

32. Učí tě cizímu jazyku jeden z tvých rodičů ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne
2. ne, přímo mě neučí, ale pomáhá mi
3. ano, učí mě

42. ___

			Znak 42			Celkem
			1	2	3	
ROK	1991	ABS	59	79	22	160
		REL	36,9%	49,4%	13,8%	100,0%
	2002	ABS	77	46	7	130
		REL	59,2%	35,4%	5,4%	100,0%

33. Jak často se rodiče dívají na tvé domácí úkoly nebo tě z něčeho zkoušejí ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. skoro nikdy
2. jen když je nějaký malér
3. někdy, spíše namátkou
4. asi tak obden
5. prakticky denně

43. ___

			Znak 43					Celkem
			1	2	3	4	5	
ROK	1991	ABS	15	8	53	43	41	160
		REL	9,4%	5,0%	33,1%	26,9%	25,6%	100,0%
	2002	ABS	36	18	50	22	4	130
		REL	27,7%	13,8%	38,5%	16,9%	3,1%	100,0%

34. Vyžaduješ ty sám (sama) pomoc od rodičů při přípravě do školy ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ano, často se obracím na rodiče, aby mi pomohli
2. pomoc od rodičů vyžaduji jen výjimečně
3. ne, připravuji se sám (sama)

44. ___

			Znak 44				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	25	94	40	160
		REL	,6%	15,6%	58,8%	25,0%	100,0%
	2002	ABS		18	65	47	130
		REL		13,8%	50,0%	36,2%	100,0%

35. Chtějí rodiče, aby ses každý den připravoval na vyučování ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne
2. ano

45. ___

			Znak 45			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS	1	39	120	160
		REL	,6%	24,4%	75,0%	100,0%
	2002	ABS		34	96	130
		REL		26,2%	73,8%	100,0%

36. Máš každý den pevně stanovenou dobu pro domácí úkoly a přípravu do školy ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne
2. ano

46. ___

			Znak 46			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS	1	135	24	160
		REL	,6%	84,4%	15,0%	100,0%
	2002	ABS		110	20	130
		REL		84,6%	15,4%	100,0%

37. Pomáhají ti rodiče s domácími úkoly a s přípravou do školy ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. skoro nikdy
2. jen někdy
3. prakticky denně

47. ___

			Znak 47				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	40	111	8	160
		REL	,6%	25,0%	69,4%	5,0%	100,0%
	2002	ABS		52	77	1	130
		REL		40,0%	59,2%	,8%	100,0%

38. Když si doma povídáš s rodiči, chtějí, abys mluvil(a) správnou češtinou ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne
2. ano, často mě opravují

48.____

			Znak 48			Celkem
			0	1	2	
ROK 1991	ABS		1	126	33	160
	REL		,6%	78,8%	20,6%	100,0%
2002	ABS			114	16	130
	REL			87,7%	12,3%	100,0%

39. Zajímají se rodiče o to, co budeš dělat, až skončíš základní školu ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. moc je to nezajímá
2. ano, už jsme o tom hovořili
3. ano, velmi jim záleží na tom, kam půjdu a často o tom hovoříme

49.____

			Znak 49				Celkem
			0	1	2	3	
ROK 1991	ABS		1	3	74	82	160
	REL		,6%	1,9%	46,3%	51,3%	100,0%
2002	ABS			5	64	61	130
	REL			3,8%	49,2%	46,9%	100,0%

40. Shodují se představy rodičů o výběru školy či oboru s tvými představami o tom, co bys chtěl dělat po základní škole ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne, moje představy se s představami rodičů neshodují
2. ano, shodují, ale jen částečně
3. ano, o mé budoucnosti máme stejné představy
4. nevím

50.____

			Znak 50				Celkem
			1	2	3	4	
ROK 1991	ABS		9	63	58	30	160
	REL		5,6%	39,4%	36,3%	18,8%	100,0%
2002	ABS		7	61	34	28	130
	REL		5,4%	46,9%	26,2%	21,5%	100,0%

41. Na jakou školu či obor by sis podle názoru tvých rodičů měl podat přihlášku ?

Vypiš konkrétně: .....

51.____

Znak 51: 1- gymnasium

2- střední odborná škola s maturitou

3- učební obor

4- není, nejsou rozhodnutí (ev. 9.tř.)

			Znak 51					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK 1991	ABS		1	34	55	42	28	160
	REL		,6%	21,3%	34,4%	26,3%	17,5%	100,0%
2002	ABS		10	38	50	15	17	130
	REL		7,7%	29,2%	38,5%	11,5%	13,1%	100,0%

42. Na jakou školu či obor bys chtěl ty sám (sama) podat přihlášku ?

Vypiš konkrétně: .....

Znak 52: totéž co znak 51

52.____

			Znak 52					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK 1991	ABS		27	59	43	31	160	
	REL		16,9%	36,9%	26,9%	19,4%	100,0%	
2002	ABS	8	25	60	18	19	130	
	REL	6,2%	19,2%	46,2%	13,8%	14,6%	100,0%	

43. Přejí by si tvoji rodiče, abys jednou studoval na vysoké škole ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. určitě chtějí, abych šel studovat na vysokou školu
2. asi by si to přáli
3. spíše o tom neuvažují
4. určitě si to nepřejí
5. nevím

53.

			Znak 53					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK 1991	ABS		29	57	25	6	43	160
	REL		18,1%	35,6%	15,6%	3,8%	26,9%	100,0%
2002	ABS	1	30	58	24	6	11	130
	REL	,8%	23,1%	44,6%	18,5%	4,6%	8,5%	100,0%

44. Víš, jaké vzdělání má tvůj otec ?

Pokud to víš, zaškrtni jen to nejvyšší, kterého dosáhl

1. má základní vzdělání
2. kromě základního vzdělání je vyučen
3. má maturitu na střední škole
4. vystudoval vysokou školu
5. nevím

54.____

			Znak 54					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK 1991	ABS	1	6	45	35	45	28	160
	REL	,6%	3,8%	28,1%	21,9%	28,1%	17,5%	100,0%
2002	ABS	10	1	31	35	40	13	130
	REL	7,7%	,8%	23,8%	26,9%	30,8%	10,0%	100,0%

45. Víš, jaké vzdělání má tvoje matka ?

Pokud to víš, zaškrtni jen to nejvyšší, kterého dosáhla

1. má základní vzdělání
2. kromě základního vzdělání je vyučena
3. má maturitu na střední škole
4. vystudovala vysokou školu
5. nevím

55.____

			Znak 55					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK 1991	ABS		5	35	66	30	24	160
	REL		3,1%	21,9%	41,3%	18,8%	15,0%	100,0%
2002	ABS	10	1	24	54	31	10	130
	REL	7,7%	,8%	18,5%	41,5%	23,8%	7,7%	100,0%

46. Jaké povolání má tvůj otec? Napiš, co dělá a kde pracuje.

Uveď co nejpodrobněji:

.....
 .....

56.____

- Znak 56: 0- otázka není zodpovězena nebo otec nepracuje
 1- fyzická práce v průmyslu (např. dělník v ČKD)
 2- fyzická práce ve službách (např. řidič v KOVO, prodavačka atd.)
 3- úředník, zaměstnanec (např. fakturantka, vedoucí družstva)
 4- specialista (všichni VŠ pracující ve výrobě i službách a státní správě, školách, vědě, zdravotnictví)
 5- neví, jaké má otec přesně zaměstnání
 6- jakýkoliv druh soukromé činnosti

		Znak 56							Celkem
		0	1	2	3	4	5	6	
ROK 1991	ABS	6	18	49	22	40	6	19	160
	REL	3,8%	11,3%	30,6%	13,8%	25,0%	3,8%	11,9%	100,0%
2002	ABS	16	13	25	18	29	4	25	130
	REL	12,3%	10,0%	19,2%	13,8%	22,3%	3,1%	19,2%	100,0%

47. Pracuje tvoje matka ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne
2. ano

57. ___

		Znak 57			Celkem
		0	1	2	
ROK 1991	ABS		11	149	160
	REL		6,9%	93,1%	100,0%
2002	ABS	1	15	114	130
	REL	,8%	11,5%	87,7%	100,0%

48. Pokud tvoje matka pracuje, uveď její povolání. Opět napiš, co dělá a kde pracuje.

Uveď co nejpodrobněji:

.....
 .....

58. ___

Znak 58: totéž co znak 56

		Znak 58							Celkem
		0	1	2	3	4	5	6	
ROK 1991	ABS	11	1	44	79	18	2	5	160
	REL	6,9%	,6%	27,5%	49,4%	11,3%	1,3%	3,1%	100,0%
2002	ABS	21		30	44	24	1	10	130
	REL	16,2%		23,1%	33,8%	18,5%	,8%	7,7%	100,0%

49. Když vezmeš v úvahu vaši třídu, co bys řekl(a) sám(a) o sobě, o svém prospěchu? Pokus se vybrat z následujících odpovědí tu, která nejlépe vyjadřuje to, co si o sobě myslíš.

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. patřím k nejlepším
2. patřím k průměru, ale v některých předmětech patřím k těm lepším
3. jsem ve všem průměrný a v ničem nevynikám
4. mám podprůměrný prospěch, i když v některých předmětech jsem na tom o něco lépe
5. jsem ve všem podprůměrný

59. ___

		Znak 59					Celkem
		1	2	3	4	5	
ROK 1991	ABS	24	77	37	20	2	160
	REL	15,0%	48,1%	23,1%	12,5%	1,3%	100,0%
2002	ABS	16	72	25	13	4	130
	REL	12,3%	55,4%	19,2%	10,0%	3,1%	100,0%

50. Máš ve třídě kamarády, kamarádky ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ano, mám ve třídě několik dobrých kamarádů, kamarádek
2. ano, mám jednoho nebo dva dobré kamarády, kamarádky
3. ne, nemám ve třídě prakticky žádného kamaráda, kamarádku
4. mám kamarády, kamarádky spíše mimo třídu

60.

			Znak 60					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK 1991	ABS		120	25	1	14	160	
	REL		75,0%	15,6%	,6%	8,8%	100,0%	
2002	ABS	1	87	33		9	130	
	REL	,8%	66,9%	25,4%		6,9%	100,0%	

51. Když končí letní prázdniny, těšíš se už do školy ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ano
2. moc ne
3. vůbec ne

61. ___

			Znak 61			Celkem
			1	2	3	
ROK 1991	ABS	28	97	35	160	
	REL	17,5%	60,6%	21,9%	100,0%	
2002	ABS	30	50	50	130	
	REL	23,1%	38,5%	38,5%	100,0%	

52. Jak vypadá tvoje příprava do školy ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. denně se připravuji na všechny předměty na druhý den
2. denně se připravuji, ale vždy jen na některé předměty
3. učím se jen když vím, že budu zkoušen(a) nebo že bude písemka
4. učím se prakticky až když zjistím, že mi hrozí špatná známka na vysvědčení
5. neučím se skoro vůbec

62. ___

			Znak 62						Celkem
			0	1	2	3	4	5	
ROK 1991	ABS	2	9	64	70	9	6	160	
	REL	1,3%	5,6%	40,0%	43,8%	5,6%	3,8%	100,0%	
2002	ABS		6	29	76	8	11	130	
	REL		4,6%	22,3%	58,5%	6,2%	8,5%	100,0%	

53. Když dostaneš horší známku než obvykle, jsi z toho nešťastný (nešťastná)?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ano, dost mě to trápí
2. ne, příliš mi to nevadí

63. ___

			Znak 63			Celkem
			0	1	2	
ROK 1991	ABS		130	30	160	
	REL		81,3%	18,8%	100,0%	
2002	ABS	5	83	42	130	
	REL	3,8%	63,8%	32,3%	100,0%	

54. Jaký je vlastně tvůj názor na školu ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ve škole se naučím spoustu potřebných věcí
2. škola je nutná, ale často se učíme spoustu zbytečných věcí
3. školu považuji za plýtvání časem

64. ___

			Znak 64				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS		66	93	1	160
		REL		41,3%	58,1%	,6%	100,0%
	2002	ABS	1	28	92	9	130
		REL	,8%	21,5%	70,8%	6,9%	100,0%

55. Stává se ti, že máš pocit, že jsi dobře připraven(a) na vyučování, a přesto dostaneš špatnou známku ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne
2. někdy ano
3. ano, poměrně často

65. _____

			Znak 65			Celkem
			1	2	3	
ROK	1991	ABS	16	136	8	160
		REL	10,0%	85,0%	5,0%	100,0%
	2002	ABS	15	102	13	130
		REL	11,5%	78,5%	10,0%	100,0%

56. Máš ve škole nějaké oblíbené předměty ?

Zaškrtni jednu z odpovědí a případně uveď oblíbené předměty:

1. ne, nemám žádné oblíbené předměty
2. ano, mám a jsou to především

66. _____

67. _____

Znak 66: 1- nemá oblíbené předměty
2- má oblíbené předměty

			Znak 66			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS		12	148	160
		REL		7,5%	92,5%	100,0%
	2002	ABS	1	41	88	130
		REL	,8%	31,5%	67,7%	100,0%

Znak 67: 1- M, F, Ch, B, *informatika
2- Z, D, Čj a další jazyky, OV
3- TV, Pracovní výchova, Rodinná výchova
4- Kombinace některého z předmětů skup. 1+2
5- Kombinace některého z předmětů skup. 1+3
6- Kombinace některého z předmětů skup. 2+3
7- uvádí neuspořádaně předměty ze všech skupin

			Znak 67								Celkem
			0	1	2	3	4	5	6	7	
ROK	1991	ABS	12	13	17	37	19	14	32	16	160
		REL	7,5%	8,1%	10,6%	23,1%	11,9%	8,8%	20,0%	10,0%	100,0%
	2002	ABS	42	12	6	15	13	24	9	9	130
		REL	32,3%	9,2%	4,6%	11,5%	10,0%	18,5%	6,9%	6,9%	100,0%

57. Máš ve škole nějaké neoblíbené předměty ?

Zaškrtni jednu z odpovědí a případně uveď neoblíbené předměty:

1. ne, nemám žádné neoblíbené předměty
2. ano, mám a jsou to především

68. _____

69.____

			Znak 68			Celkem
			0	1	2	
ROK 1991	ABS		28	132	160	
	REL		17,5%	82,5%	100,0%	
2002	ABS	3	15	112	130	
	REL	2,3%	11,5%	86,2%	100,0%	

			Znak 69							Celkem
			0	1	2	3	4	5	6	
ROK 1991	ABS	28	71	8	7	32	5	3	6	160
	REL	17,5%	44,4%	5,0%	4,4%	20,0%	3,1%	1,9%	3,8%	100,0%
2002	ABS	20	26	12	7	29	7	6	23	130
	REL	15,4%	20,0%	9,2%	5,4%	22,3%	5,4%	4,6%	17,7%	100,0%

58. Měl(a) jsi za poslední dva roky větší problémy s některým ze tvých učitelů ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne, neměl
2. ano, měl

70.____

			Znak 70		Celkem
			1	2	
ROK 1991	ABS		113	47	160
	REL		70,6%	29,4%	100,0%
2002	ABS		87	43	130
	REL		66,9%	33,1%	100,0%

59. Měli s tímto učitelem obdobné problémy i někteří tvoji spolužáci ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne, neměli
2. ano, měli

71.____

			Znak 71			Celkem
			0	1	2	
ROK 1991	ABS		9	73	78	160
	REL		5,6%	45,6%	48,8%	100,0%
2002	ABS		28	52	50	130
	REL		21,5%	40,0%	38,5%	100,0%

60. Má ten, kdo je ve vaší třídě podle tvého názoru nejchytřejší, také nejlepší známky ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ne
2. ano

72.____

			Znak 72			Celkem
			0	1	2	
ROK 1991	ABS		2	31	127	160
	REL		1,3%	19,4%	79,4%	100,0%
2002	ABS		1	39	90	130
	REL		,8%	30,0%	69,2%	100,0%

61. Myslíš si, že až budeš starší, využiješ to, co ses naučil(a) na základní škole ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ano, jsem o tom přesvědčen(a)
2. ano, ale využiji jen něco

3. myslím, že většinu věcí vůbec nevyužiji

73. _____

			Znak 73				Celkem
			0	1	2	3	
ROK 1991	ABS	1	50	100	9	160	
	REL	,6%	31,3%	62,5%	5,6%	100,0%	
2002	ABS		26	85	19	130	
	REL		20,0%	65,4%	14,6%	100,0%	

62. Uvažoval(a) jsi o tom, že bys studoval(a) na vysoké škole ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. určitě bych chtěl(a) studovat na vysoké škole
2. nejsem si zatím jist(a), ale asi bych chtěl(a) studovat vysokou školu
3. nejsem si zcela jist(a), ale spíše ne
4. rozhodně nechci studovat na vysoké škole
5. nevím, ještě jsem o tom neuvažoval(a)

74. _____

			Znak 74					Celkem
			1	2	3	4	5	
ROK 1991	ABS	28	28	38	41	25	160	
	REL	17,5%	17,5%	23,8%	25,6%	15,6%	100,0%	
2002	ABS	25	36	34	18	17	130	
	REL	19,2%	27,7%	26,2%	13,8%	13,1%	100,0%	

63. Jistě sis všiml(a), že některé věci jsou pro tvůj život důležitější než jiné. Pokus se v předloženém seznamu označit, co ty sám (sama) považuješ za důležité pro svůj život

Zaškrtni vpravo u každé z věcí označených písmeny A - S číslo jedné z odpovědí:

1. velmi důležité / 2. méně důležité / 3. nedůležité

A. abych žil(a) s otcem a s matkou ve správné rodině	1	2	3	75. _____
B. abych žil(a) ve zdravém životním prostředí	1	2	3	76. _____
C. abych byl(a) vzdělaný(á), měl(a) velké znalosti	1	2	3	77. _____
D. abych hodně cestoval(a), poznával(a) různé země	1	2	3	78. _____
E. abych se snažil(a) pomáhat všude, kde je potřeba	1	2	3	79. _____
F. abych dobře vypadal(a), měl(a) pěkný osobní vzhled	1	2	3	80. _____
G. abych se uměl(a) o sebe postarat, byl(a) samostatný(á)	1	2	3	81. _____
H. abych byl ve svém budoucím životě úspěšný(á)	1	2	3	82. _____
I. abych se uměl(a) prosadit, měl(a) dobré nápady	1	2	3	83. _____
J. abych žil(a) v blahobytu, měl(a) hodně peněz	1	2	3	84. _____
K. abych žil(a) ve shodě se svojí náboženskou vírou	1	2	3	85. _____
L. abych měl(a) pocit, že jsem někomu užitečný(á)	1	2	3	86. _____
M. abych si našel (našla) dobrého životního partnera	1	2	3	87. _____
N. abych byl(a) tolerantní, žil(a) v dobrém vztahu s lidmi	1	2	3	88. _____
O. abych mohl(a) být hrdý(á) na zemi, kde jsem se narodil(a)	1	2	3	89. _____
P. abych se naučil(a) poctivě pracovat, odevzdávat co nejlepší výkon	1	2	3	90. _____
R. abych se choval(a) vždy tak, aby si mne lidé vážili	1	2	3	91. _____
S. abych neměl(a) velké zdravotní problémy	1	2	3	92. _____

			Znak 75				Celkem
			0	1	2	3	
ROK 1991	ABS	1	138	15	6	160	
	REL	,6%	86,3%	9,4%	3,8%	100,0%	
2002	ABS	1	110	16	3	130	
	REL	,8%	84,6%	12,3%	2,3%	100,0%	

			Znak 76				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	144	12	3	160
		REL	,6%	90,0%	7,5%	1,9%	100,0%
	2002	ABS	2	82	40	6	130
		REL	1,5%	63,1%	30,8%	4,6%	100,0%

			Znak 77				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	106	47	6	160
		REL	,6%	66,3%	29,4%	3,8%	100,0%
	2002	ABS	2	97	27	4	130
		REL	1,5%	74,6%	20,8%	3,1%	100,0%

			Znak 78				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	36	111	12	160
		REL	,6%	22,5%	69,4%	7,5%	100,0%
	2002	ABS	2	46	68	14	130
		REL	1,5%	35,4%	52,3%	10,8%	100,0%

			Znak 79				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS		114	41	5	160
		REL		71,3%	25,6%	3,1%	100,0%
	2002	ABS	2	60	60	8	130
		REL	1,5%	46,2%	46,2%	6,2%	100,0%

			Znak 80				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	42	91	26	160
		REL	,6%	26,3%	56,9%	16,3%	100,0%
	2002	ABS	2	55	62	11	130
		REL	1,5%	42,3%	47,7%	8,5%	100,0%

			Znak 81				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	148	8	3	160
		REL	,6%	92,5%	5,0%	1,9%	100,0%
	2002	ABS	3	116	10	1	130
		REL	2,3%	89,2%	7,7%	,8%	100,0%

			Znak 82				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	101	53	5	160
		REL	,6%	63,1%	33,1%	3,1%	100,0%
	2002	ABS	2	100	25	3	130
		REL	1,5%	76,9%	19,2%	2,3%	100,0%

			Znak 83				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	2	90	63	5	160
		REL	1,3%	56,3%	39,4%	3,1%	100,0%
	2002	ABS	2	99	28	1	130
		REL	1,5%	76,2%	21,5%	,8%	100,0%

			Znak 84				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	2	24	85	49	160
		REL	1,3%	15,0%	53,1%	30,6%	100,0%
	2002	ABS	2	45	66	17	130
		REL	1,5%	34,6%	50,8%	13,1%	100,0%

			Znak 85				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	3	21	40	96	160
		REL	1,9%	13,1%	25,0%	60,0%	100,0%
	2002	ABS	5	14	18	93	130
		REL	3,8%	10,8%	13,8%	71,5%	100,0%

			Znak 86				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	4	102	52	2	160
		REL	2,5%	63,8%	32,5%	1,3%	100,0%
	2002	ABS	3	64	51	12	130
		REL	2,3%	49,2%	39,2%	9,2%	100,0%

			Znak 87				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	145	11	3	160
		REL	,6%	90,6%	6,9%	1,9%	100,0%
	2002	ABS	1	105	21	3	130
		REL	,8%	80,8%	16,2%	2,3%	100,0%

			Znak 88				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	140	15	4	160
		REL	,6%	87,5%	9,4%	2,5%	100,0%
	2002	ABS	1	98	25	6	130
		REL	,8%	75,4%	19,2%	4,6%	100,0%

			Znak 89				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	2	99	56	3	160
		REL	1,3%	61,9%	35,0%	1,9%	100,0%
	2002	ABS	2	53	62	13	130
		REL	1,5%	40,8%	47,7%	10,0%	100,0%

			Znak 90				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	139	16	4	160
		REL	,6%	86,9%	10,0%	2,5%	100,0%
	2002	ABS	1	88	32	9	130
		REL	,8%	67,7%	24,6%	6,9%	100,0%

			Znak 91				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	119	34	6	160
		REL	,6%	74,4%	21,3%	3,8%	100,0%
	2002	ABS	1	92	33	4	130
		REL	,8%	70,8%	25,4%	3,1%	100,0%

			Znak 92				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	140	15	4	160
		REL	,6%	87,5%	9,4%	2,5%	100,0%
	2002	ABS	2	108	15	5	130
		REL	1,5%	83,1%	11,5%	3,8%	100,0%

64. Pokud v předcházejícím seznamu nebylo něco, co považuješ pro svůj budoucí život za důležité, uveď, co to je⁵:

.....
 Znak 93: 0- neuvedeno
 1- ne
 2- uvedeno

93. ___

			Znak 93		Celkem
			0	2	
ROK	1991	ABS	121	39	160
		REL	75,6%	24,4%	100,0%

65. Jsi
 1. chlapec
 2. děvče

94. ___

⁵ Zjišťováno pouze v roce 1991

			Znak 94		Celkem
			chlapec	děvče	
ROK 1991	ABS		82	78	160
	REL		51,3%	48,8%	100,0%
2002	ABS		66	64	130
	REL		50,8%	49,2%	100,0%

66. Kolik máš sourozenců ?

Vyplň počet:

mám ..... sourozenců

95.

			Znak 95					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK 1991	ABS		36	100	19	5		160
	REL		22,5%	62,5%	11,9%	3,1%		100,0%
2002	ABS		23	81	20	5	1	130
	REL		17,7%	62,3%	15,4%	3,8%	,8%	100,0%

67. Kolik z tvých sourozenců je starších než ty?

Zaškrtni jednu z odpovědí a případně vyplň počet starších sourozenců:

1. jsem nejstarší

96. ___

2. mám ..... starších sourozenců

97. ___

			Znak 96			Celkem
			0	1	2	
ROK 1991	ABS		35	48	77	160
	REL		21,9%	30,0%	48,1%	100,0%
2002	ABS		6	42	82	130
	REL		4,6%	32,3%	63,1%	100,0%

			Znak 97				Celkem
			0	1	2	3	
ROK 1991	ABS		83	62	14	1	160
	REL		51,9%	38,8%	8,8%	,6%	100,0%
2002	ABS		65	51	12	2	130
	REL		50,0%	39,2%	9,2%	1,5%	100,0%

68. Chodil(a) jsi do mateřské školky ?

Zaškrtni jednu z odpovědí:

1. ano, chodil(a) jsem pravidelně

2. ano, ale chodil(a) jsem jen někdy

3. ne, prakticky jsem do školky nechodil(a)

98. ___

			Znak 98				Celkem
			0	1	2	3	
ROK 1991	ABS			128	22	10	160
	REL			80,0%	13,8%	6,3%	100,0%
2002	ABS		1	92	27	10	130
	REL		,8%	70,8%	20,8%	7,7%	100,0%

69. Pokud jsi do mateřské školy nechodil(a) pravidelně, vzpomínáš si, kdo se o tebe nejčastěji staral(a) ?

Vypiš: .....

99. ___

Znak 99: 0- chodil do školky pravidelně, takže otázka nezodpovězena

1- matka (popř. otec)

2- prarodiče (babička, dědeček)

3- jiné osoby

4- *kombinace 1 + 2

			Znak 99					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK	1991	ABS	131	17	11	1		160
		REL	81,9%	10,6%	6,9%	,6%		100,0%
	2002	ABS	89	12	15	7	7	130
		REL	68,5%	9,2%	11,5%	5,4%	5,4%	100,0%

70. Kdo všechno kromě tebe u vás doma bydlí ?

Zaškrtni vpravo u každé osoby označené písmeny A - G číslo jedné z odpovědí: 1. ano 2. ne

- A. otec ..... 1 2 100. ___
- B. matka ..... 1 2 101. ___
- C. vlastní sourozenci ..... 1 2 102. ___
- D. nevlastní sourozenci ..... 1 2 103. ___
- E. dědeček ..... 1 2 104. ___
- F. babička ..... 1 2 105. ___
- G. někdo další, uveď kdo ..... 1 2 106. ___
- ..... 107. ___

			Znak 100			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS		127	33	160
		REL		79,4%	20,6%	100,0%
	2002	ABS	6	108	16	130
		REL	4,6%	83,1%	12,3%	100,0%

			Znak 101			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS		159	1	160
		REL		99,4%	,6%	100,0%
	2002	ABS	1	129		130
		REL	,8%	99,2%		100,0%

			Znak 102			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS	2	111	47	160
		REL	1,3%	69,4%	29,4%	100,0%
	2002	ABS	18	92	20	130
		REL	13,8%	70,8%	15,4%	100,0%

			Znak 103			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS	11	4	145	160
		REL	6,9%	2,5%	90,6%	100,0%
	2002	ABS	42	6	82	130
		REL	32,3%	4,6%	63,1%	100,0%

			Znak 104			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS	6	5	149	160
		REL	3,8%	3,1%	93,1%	100,0%
	2002	ABS	40	4	86	130
		REL	30,8%	3,1%	66,2%	100,0%

			Znak 105			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS	6	15	139	160
		REL	3,8%	9,4%	86,9%	100,0%
	2002	ABS	38	4	88	130
		REL	29,2%	3,1%	67,7%	100,0%

			Znak 106			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS	22	25	113	160
		REL	13,8%	15,6%	70,6%	100,0%
	2002	ABS		27	103	130
		REL		20,8%	79,2%	100,0%

Znak 107: 1- takto kódujeme, jestliže dítě uvedlo v rodině přítomnost zvířete (pes, kočka, morče apod.)

			Znak 107		Celkem
			0	1	
ROK	1991	ABS	140	20	160
		REL	87,5%	12,5%	100,0%
	2002	ABS	104	25	129
		REL	80,6%	19,4%	100,0%

71. Které z následujících věcí máš ?

Zaškrtni vpravo u každé věci označené písmeny A - J číslo jedné z odpovědí:

1. mám sám (sama) / 2. mám dohromady se sourozencem (sourozenci) / 3. nemám

A. walkmana	1	2	3	108. ___
B. kolo	1	2	3	109. ___
C. cyklotrial	1	2	3	110. ___
D. magnetofon	1	2	3	111. ___

E. fotoaparát	1	2	3	112.	___
F. vybavení pro lyžování	1	2	3	113.	___
G. knihovnu	1	2	3	114.	___
H. vlastní pokoj	1	2	3	115.	___
I. počítač	1	2	3	116.	___
J. hudební nástroj, ...	1	2	3	117.	___
jaký:				118.	___

			Znak 108				Celkem
			0	1	2	3	
ROK 1991	ABS		96	40	24	160	
	REL		60,0%	25,0%	15,0%	100,0%	
2002	ABS	1	116	7	6	130	
	REL	,8%	89,2%	5,4%	4,6%	100,0%	

			Znak 109				Celkem
			0	1	2	3	
ROK 1991	ABS		135	7	18	160	
	REL		84,4%	4,4%	11,3%	100,0%	
2002	ABS	3	114	1	12	130	
	REL	2,3%	87,7%	,8%	9,2%	100,0%	

			Znak 110				Celkem
			0	1	2	3	
ROK 1991	ABS	7	38	5	110	160	
	REL	4,4%	23,8%	3,1%	68,8%	100,0%	
2002	ABS	20	14	1	95	130	
	REL	15,4%	10,8%	,8%	73,1%	100,0%	

			Znak 111				Celkem
			0	1	2	3	
ROK 1991	ABS		64	70	26	160	
	REL		40,0%	43,8%	16,3%	100,0%	
2002	ABS	4	81	31	14	130	
	REL	3,1%	62,3%	23,8%	10,8%	100,0%	

			Znak 112				Celkem
			0	1	2	3	
ROK 1991	ABS		77	34	49	160	
	REL		48,1%	21,3%	30,6%	100,0%	
2002	ABS	12	64	26	28	130	
	REL	9,2%	49,2%	20,0%	21,5%	100,0%	

			Znak 113				Celkem
			0	1	2	3	
ROK 1991	ABS	1	114	6	39	160	
	REL	,6%	71,3%	3,8%	24,4%	100,0%	
2002	ABS	9	75	9	37	130	
	REL	6,9%	57,7%	6,9%	28,5%	100,0%	

			Znak 114				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS		94	56	10	160
		REL		58,8%	35,0%	6,3%	100,0%
	2002	ABS	2	68	46	14	130
		REL	1,5%	52,3%	35,4%	10,8%	100,0%

			Znak 115				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	1	55	81	23	160
		REL	,6%	34,4%	50,6%	14,4%	100,0%
	2002	ABS	2	55	58	15	130
		REL	1,5%	42,3%	44,6%	11,5%	100,0%

			Znak 116				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	3	9	25	123	160
		REL	1,9%	5,6%	15,6%	76,9%	100,0%
	2002	ABS		42	65	23	130
		REL		32,3%	50,0%	17,7%	100,0%

			Znak 117				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	2	61	19	78	160
		REL	1,3%	38,1%	11,9%	48,8%	100,0%
	2002	ABS	14	34	14	68	130
		REL	10,8%	26,2%	10,8%	52,3%	100,0%

Znak 118: 1- má kytaru
2- ostatní hudební nástroje

			Znak 118				Celkem
			0	1	2	3	
ROK	1991	ABS	78	44	38		160
		REL	48,8%	27,5%	23,8%		100,0%
	2002	ABS	84	11	34	1	130
		REL	64,6%	8,5%	26,2%	,8%	100,0%

72. Pokud vlastníš ty sám (sama) nebo se sourozenci nějakou další věc, která je pro tebe velmi důležitá, uveď, co to je:

.....

119. __

Znak 119: 0- nevedl žádnou skutečnost
1- uvedl nějakou materiální věc
2- zvíře
3- něco jiného
4- *kombinace 1 + 2

			Znak 119					Celkem
			0	1	2	3	4	
ROK	1991	ABS	107	28	20	5		160
		REL	66,9%	17,5%	12,5%	3,1%		100,0%
	2002	ABS	62	54	8		6	130
		REL	47,7%	41,5%	6,2%		4,6%	100,0%

73. Na závěr bychom se tě rádi zeptali, zda nemáš nějaké přání, jehož splnění by tě učinilo šťastným (šťastnou).
Můžeš uvést, jaké je to přání ?

..... 120.____
 ..... 121.____
 ..... 122.____
 ..... 123.____

Znak 120: 1- nemá žádné přání nebo ho odmítá sdělit
2- přání má a je uvedeno

			Znak 120			Celkem
			0	1	2	
ROK	1991	ABS	2	25	133	160
		REL	1,3%	15,6%	83,1%	100,0%
	2002	ABS	5	27	98	130
		REL	3,8%	20,8%	75,4%	100,0%

Znak 121: 1- škola Zelená
2- škola Žlutá
3- škola Modrá

			Znak 121			Celkem
			1	2	3	
ROK	1991	ABS	27	55	78	160
		REL	16,9%	34,4%	48,8%	100,0%
	2002	ABS	33	38	59	130
		REL	25,4%	29,2%	45,4%	100,0%